

30

UTAZÁSOM SICILIA ÉS MALTA SZIGETÉN.

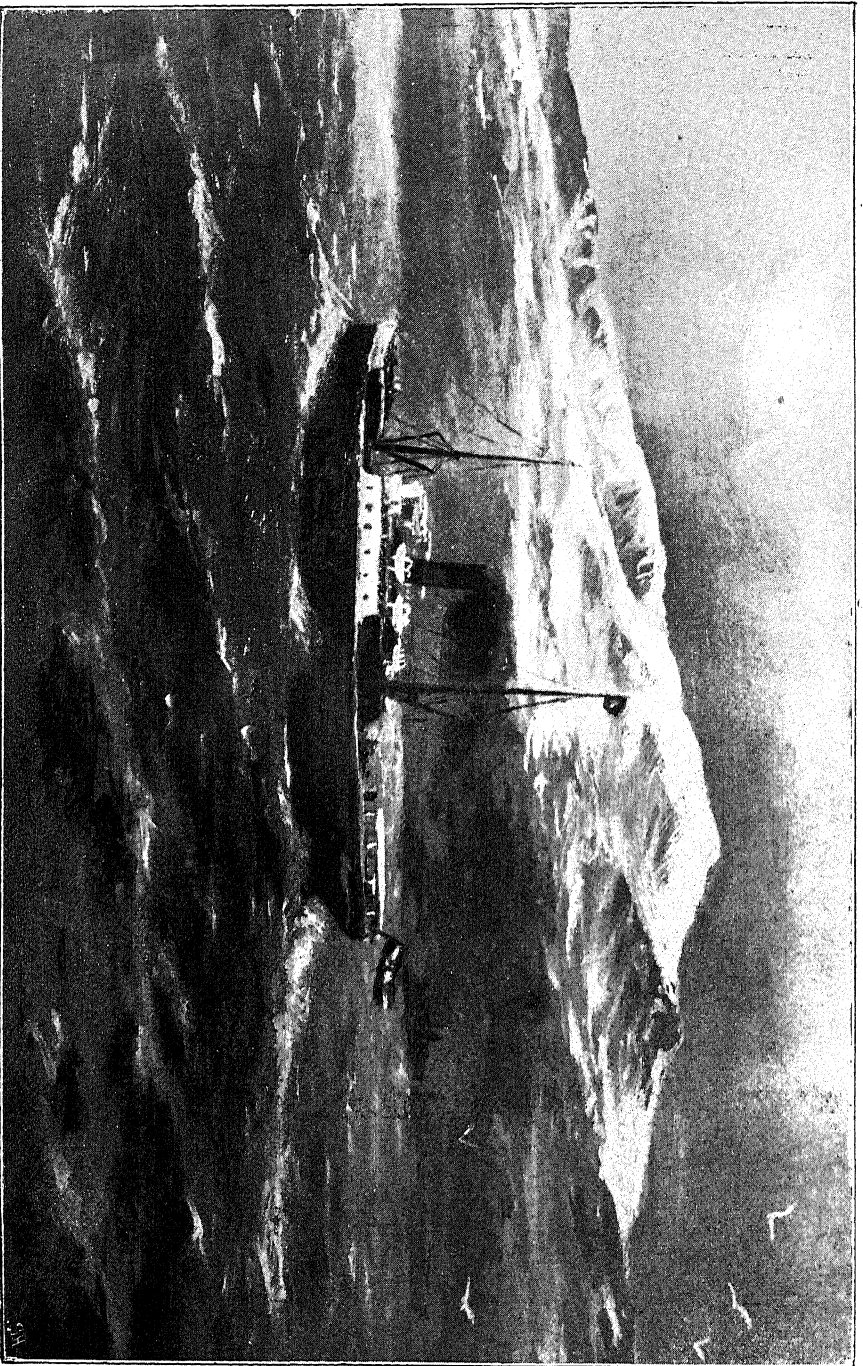
IRTA

ERÓDI BÉLA.

50 KÉPPEL ÉS EGY TÉRKÉPPEL.

BUDAPEST,
LAMPÉL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
cs. és kir. udv. könyvkereskedés kiadása.

Az Ádria-társaság „ÁRPÁD” gőzöse, háttérben az Etnával.

Ezen mű számdra készült olajfestmény után.

Előszó.

Olaszország a turisták országútja. Akik a természet szépségeiben gyönyörködni, a művészet remekein lelkesedni, vagy akik gondtalanul, kellemesen szórakozni akarnak; azok a világ minden részéből ezren meg ezren keresik fel évenként Itáliát. Nincs e szép országnak olyan pontja, ahol idegennel ne találkoznánk, nincs egy talpalatnyi földje, melynek ne volna valami érdekessége. De rendszeren Nápoly szokott a turisták útjának végső állomása lenni. Azon túl, le egészen Siciliába, vajmi kevesen szoktak ellátogatni. Pedig a természetileg és most már politikailag is az egységes Olaszországhoz tartozó szigetnek annyi szépsége, annyi nevezetessége, olyan érdekes multja van, hogy a meglátogatására fordított költséget és fáradságot igazán megérdemli.

Sicilia az ó-kortól napjainkig minden időben nevezetes szerepet játszott a történelemben. Alig van a históriának jelentősebb mozzanata, melynek hullámai e szigetet ne érintették volna. Csak nem régen olvastuk a lapokban, hogy agrárius forradalom ütött ki a szigeten, melyet az olasz kormánynak csak rendkívüli erővel sikerült elfojtani. Ez a mozgalom épen aktuálissá teszi Siciliát. De van a szigetnek maradandó érdekű és becsű vonzó ereje. Első sorban rendkívüli természeti szépségei, festőileg fekvő városai, aztán az ó-korban nevezetes szerepet játszott helyei-

nek romjai, középkori érdekes műemlékei, gazdag műkin-
csei. Az *Etna*, a *Messinai-szoros*, a *Scylla* és *Charybdis*,
Taormina, a *Kyklops-sziklák*, *Palermo*, *Messina* és *Catania*,
aztán *Siracusa*, *Segesta* és *Agrigentum* romjai, *Monreale*
temploma és kolostora mind igen vonzó, elragadó pontjai a
szigetnek.

Malta nemcsak fekvésénél és stratégiai fontosságá-
nál, hanem multjánál fogva is legérdekesebb pontja a
Földközi-tengernek.

Régibb időben tett utazásomon kívül a mult év nya-
rán s az idei tavaszán kétszer látogattam meg tanulmány
céljából Siciliát, egy ízben Maltát.

Ezen tanulmányi utazásom alkalmával szerzett tapasztalataimat, élményeimet és tanulmányaimat foglaltam össze e kis munkába. Ezen érdekes helyeknek leírásán kívül közlöm azok történetét, ismertetem műkincseit, úgy, hogy ifjúsági olvasmányak készült művem az ó-kori remekírók olvasásánál és a történelem tanulásánál segédkönyvül is szolgálhat.

A művet nemcsak a serdültebb ifjúságnak, hanem a művelt olvasóközönségnek is szántam.

Az anyag feldolgozásánál arra törekedtem, hogy a tárgyi ismereteket ne fárasztó egymásutánban, ne rendszeresen, hanem az elbeszélő előadásba szöve közöljem az olvasóval, hogy összekapcsoljam a hasznosat az élvezetessel. Horatius elvét: *Miscere utile dulci* tartottam szemem előtt. Kívánom, hogy munkám mindkét tekintetben megfeleljen a kívánalmaknak.

Budapest, 1895. december havában.

E. B.

UTAZÁSOM
SICILIA ÉS MALTA SZIGETEN.

Utazásom Sicilia és Malta szigetén.

I. Fiume.

(A fiumei Karszton. A Quarnero öble. A magyar-horvát tengerészeti hajósnépe. Az „Árpád” gőzös. Tengeri utazás. Útra kelés. Élet a hajón. Az Absyrtisek között. Isztria partjain. Megérkezés Triesztbe.)

Szép, juliusi reggel volt. A Fiume felett elterülő csupas, rideg Karszt fensíkja felé robogott vonatunk. A *fuzsinei* állomásnál ébredtünk fel. Mint régi jó ismerősünket köszöntöttük a regényes, fenyves vidéket, melynek minden egyes szép pontját nem egyszer bebarangoltam, mikor még fiumei lakos voltam. A nap már ott piroslott a *Velebit* ormán, arany sugarakat lövellve a tenger tükrére, mely a *plassei* állomásnál már láthatóvá lett. Hol itt, hol ott bukkantak elő egyes töredékei, amint vonatunk a meredek lejtőn lefelé kanyarodott. Előbb a Morlákcsatorna (*Canale della Morlacca*) tűnt fel, melynek partján van *Crkvenica*, az új fürdőtelep, *Novi* és *Zeng*. Majd egy pár percre láttuk a Bukkari-öböl egy kis részét, az egykor nevezetes Frangepan várral, mely ma a jezsuiták tulajdona. Aztán a *Quarnero* nagy medencéje jelent meg, fenséges pompájában, bezárva *Veglia* és *Cherso* szigetektől, az isztriai partok felett kimagasló *Monte-Maggiore*-val, mely alatt *Abbazia* villái mosolyogtak. A szép *Fiume* mint kitért térkép tűnt fel lábunk alatt. A kikötők tele hajókkal, a rakodó-telepek elborítva fa-anyaggal, mely kivitelre van ott összehalmozva. A *Quarnero* oly csendes, oly nyugodt, mintha igazán tükörlemez volna felülete.

Vonatunk már áthaladt a *Scoglietto* hídján, s éles füttyet hallatva robogott be az alagutba, József főherceg kertje alatt. Aztán átszelve a *Corsia Deák*-ot, a pályaudvarba kanyarodott.

Vonatunkról egyenesen a kikötőben horgonyzó *Árpád* gőzösre, az Ádria-társaság hajójára szállottunk, melylyel a Földközi-tenger egy jó részét fogjuk bejárni.

Ott horgonyzott az *Árpád* a rakodóparton, több Lloyd-társasági és angol gőzös szomszédságában. Hosszan elnyúló teste már mélyen állott a vízben, jeléül annak, hogy sok rakományval van terhelve. A gőzdaru még folyton működésben volt. A nagy ládákat, hordókat, zsákokat, talpfákat átkarolták az erős láncok, a daru játszva emelte a terhet a magasba s azután csörömpölve rakta le a hajó belsejébe. Két napig tartott a rakodás munkája, éjjel-nappal, s a hajón még mindig maradt hely újabb kikötők árúinak felvételére. A rakomány állott leginkább gabonából, deszkából, donga- és talpfából. Beraktak zsákokban barna por alakú nyers cukrot, Genova számára; Trieszt számára rakodtak citromot Messinából; két nagy rostagépet is szállítottak a Ganz-gyárból.

Az *Árpád* személyzete sürgő-forgó munkában volt. Tegnap érkezett meg egy hónapig tartott útjáról s holnap újra elmegy ugyanarra az útra. Tisztjei, matrózai, akik egy hónapig nem látták családjukat, gyermekeiket, alig örvendenek egy-két napig a viszontlátás örömének; már holnap megint kibontakoznak szerető övéiknek karjaiból, elhagyják a házi tűzhelyet, melynek békés melegét alig élvezhették. A kenyérkeresés nagy és fárasztó munkája hívja és viszi őket a tengerre, annak szeszélyes és veszélyes hullámainra. Minden búcsúzásnál ott kísért az aggasztó gondolat, vajjon viszontlátják-e egymást, nem örök elválásra szól-e a búcsú?

A napos tiszt a hajó fedélzetén járt-kelt, ügyelve a rendre, osztva parancsokat. A legénység tisztogatta a hajót, rendbehozta a felszerelést, hogy semmiben se legyen hiba. A hajós úgy szereti a hajóját, mint huszár a lovát. Míg azt el nem látja, rendbe nem hozza, nem gondol magára. A napos tiszt barátságosan fogadott minket, s reánk bízta, hogy fülkéinket kiválaszszuk.

Az Árpád gőzös, melyen három hétig laktunk s melyen Marseilleig és vissza Genováig utaztunk, az Ádria tengerhajózási részvénytársaság legújabb és legszebb hajói közül való. 1892-ben Newcastleben épült, hossza 70·12, m. szélessége 10, űrmélysége 6·03, brutto tonnatartalma 1160, netto 712, holt súlya 1400 tonna, tényleges lóereje 220, indikált lóerő 1450, géprendszere Triple Expansion. Mint teherszállító hajó első sorban erre való tekintettel épült és van berendezve; de azért a személyszállítás igényeiről is kellően gondoskodtak rajta. A hajó kellő közepén kettős sorokban vannak elhelyezve első osztályú kabinjai, két-két ágygyal és egy divánnal, mely szűkség esetén szintén használható fekhelyül; van külön női osztálya, szép szalonja étkező helyül is szolgál. Az első osztályu fedélzet olyan terjedelmes és kényelmes, hogy bálteremnek is beillenek. Árpád testvére *Buda*, épen ilyen méretű, szerkezetű és berendezésű. Mindkét hajó eredetileg a Fekete-tengerre volt szánva, de ideiglenesen Fiume és Marseille között végeznek szolgálatot.

A hajó baloldalán levő fülkéket foglaltuk el Siciliáig; mert ezen utunkon ez az oldal feküdt keletnek s így nyáron kellemesebb a nyugatinál; Sicilián túl jobboldali s így megint keletre eső fülkébe költözködtünk.

Fiumében rajtam és feleségemen kívül még egy utas, a fiumei cs. és kir. haditengerészeti akadémia lelkésze szállt fel az Árpádra, ugyanazon tervvel, hogy Marseilleig utazik. Az egész, egy hónapi útra rendesen alig vállalkozik utazó. A kinek dolga van, az nem választja ezt a lassú és hosszú közlekedést. Nekünk, akik üdülés és tanulmány céljából tettük ezt azt utazást, épen a lassúság, az egyes kikötőkben való hosszabb időzés volt kedvünkre való. Azért választottuk épen ezt az utat, hogy sokáig lehessünk a tengeren, hogy élvezzük azt a páratlan élvezetet, amelyet a tengeren való hosszan tartó utazás nyújt. Ez a legjobb pihenése a munkától kifáradt idegeknek és üdítő balzsama a nyugalom után sóvárgó léleknek. Már előre örültünk annak a felséges élvezetnek, amely a hajón ránk várakozik, midőn a száraz föld majd eltűnik szemünk elől s napokon, heteken át ringatózva a tenger hullámain, csak eget és vizet látva,

tele tüdővel szívjuk be magunkba azt a pompás, tiszta jó levegőt, melyet csak a tengeren utazó ismer; midőn sóvárgó szemünk be nem telhetik az ezernyi varázsszal, igézzettel kínálkozó tenger látványai-
nyaival. Mindig örömmel és kimondhatatlan élvezettel lépek a hajóra, megyek tengeri utazásra. Most, midőn ily hosszú tengeri út állott előttem, ez a kellemes érzés fokozottabb mértékben vett erőt rajtam. Türelmetlenül vártam a hajó elindulását.

Végre alkonyat felé útnak indultunk. Búcsút vettünk flumei ismerőseinktől, jó barátainktól, akik hajónkon meglátogattak.

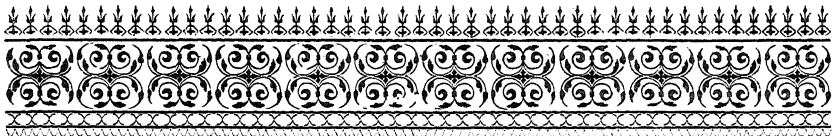
A kapitány jelt adott az indulásra. Megkezdődött a tengeri hajónál kissé lassú, de érdekes manoeuvre. A révkalauz (*pilota*), aki a hajókat a kikötőbe be s onnan kivezeti, vette át a parancsot. Ő felelős a kikötőben esetleg történő bajokért; azért őt illeti a rendelkezés. A kapitány az ő vezényszavát ismétli a matrózoknak. A hajó orrán az egyik hadnagy, tatján a másik veszik át a vezényszót és rendelkeztet. „*Leva ancora*“, fel a horgonyt, az első vezényszó; aztán „*leva ponte*“, fel a hidat, „*mola cima*“, le a kötelet, hangzott egymás után. Az Árpád kibontakozott köteleiből s lassan elhagyta a molot. Ismerős vizen járt hajónk. Mindenfelől régi jó ismerősökként köszöntöttük a vidéket. Felelevenültek a régi szép emlékek, melyek e helyekhez fűződtek. *Abbazia* szép villái és vendéglői, a park, az esplanade, a parti sétány, a sötét babérerdő, a veprinazi fehér kápolna, fenn a magasban, a chersoi meredek partok, mélyen előre nyúló árnyaikkal, a duzzadó vitorlákkal cirkáló bárkák, a *Monte-Maggiore* hosszan elnyúló gerince, mind, mind ismerősek voltak előttünk. Most is hosszan legeltettük volna szemünket e szép látványon, ha a hajó csengetyűje jelt nem adott volna a vacsorához. A próza lépett a poézis helyébe. De milyen próza! Szívesen foglalkozunk vele, még a legemelkedettebb hangulatban is. A vacsora már előre sejtette velünk, hogy az Árpád konyhája és pincéje ellen nem lesz okunk panaszkodni. Az Ádriának itt is ki kell tennie magáért, hogy hatalmas versenytársával, a Loyddal és más társaságokkal szemben megállhassa helyét. Az Ádria hajóin kítűnő a *panatica*, mert így nevezik olasz tengerész nyelven az asztali ellátást. A pompás tengeri hálnak örültünk

meg legjobban. Volt is bőven részünk benne a hosszú utazás alatt. Aki a tengernek sokféle színű, húsú és ízű halait egyszer megszereti, annak koronként megjő vágya e zamatos falatokra. A jó olasz konyha is ilyen. Különlegessége annak a földnek, éghajlatnak; meg-meg kivántatja magát olykor-olykor. A kapitány ül az asztalfőn, ő a háziúr és első személy; bárki legyen is a hajón, övé az első hely. Most neje is velünk utazott Triesztig, a hol a kapitány maga is lakik. Lakik névleg, de rendesen csak vendég a saját házában; havonként legfőlebb egy-két napra jár haza, a többi időt hajóján tölti. Kedves fiatal neje Fiuméba utazott eléje s most vele utazik Triesztbe, hogy egy nappal tovább lehessenek együtt. A fedélzetten terítettek vacsorához. Így legalább a vidékre is vethettünk egy-egy futó tekintetet. Délnyugati szellő (tengerész műnyelven *libeccio*) kezdett lengedezni Pola felől, a mely irányban hajónk épen haladt. A szellő várva-várt vendég volt; mert egész nap rekkenő volt a hőség. Lehült kissé a levegő, így hálófülkéink is tűrhetőek voltak. Késő este haladtunk el a Quarnero öblét az Ádriától elzáró szigetek előtt, melyeket *Absyrtisek*nek neveznek, minthogy, a monda szerint, a gonosz Medea ezen vidéken darabolta össze kis testvérét Absyrtost, a kinek a tengerbe dobott tagjaiból támadtak aztán ezek a szigetek.

Másnap hajnalban már túl voltunk az Isztriai félsziget fordulójánál. Túl voltunk *Rovigno* és *Parenzo* fölött. Már *Pirano* irányában haladt hajónk. A sardina-gyár kéményei sűrű füstöt eregettek. Fel-tűnt *Isola*, szintén sardina-gyárával. A sardinát vagy sardellát (*clupea sardina*) a héring rokonságához tartozó halat, nagy mennyiségben fogják az Ádriában s vagy besózva hordókban, vagy olajba téve pléhdobozokban hozzák forgalomba. Az említett helyeken kívül különösen Gradoban, Aquileja mellett foglalkoznak nagy mennyiségben sardina-conservek gyártásával. Később láttuk *Capo d'Istriát*, távolból, a mélyen benyuló hasonló nevű öböl fölött, majd a *Muggia-öböl* bontakozott ki a reggel ködéből. Aztán az amphitheatraliter, a hegyek lejtőin s a tengerpart mentén épült Trieszt képe vonta magára egész figyelmünket. A Karszt fensíkja magasan terül el a tenger felett, végső nyulványa Triesztnél bocsátkozik le meredeken a tengerre.

A fensík falvaiból egy-egy rész magasan áll a város fölött. Kigyózó utak visznek fel a tengerpartról a fensíkra. A hegylejtőn vannak a trieszti előkelők villái, nyaralói, sűrű kertekkel körülvéve. A vasút is nagy kanyargással jó le a fensíkról a tengerpartra. A vasúttól nem messzire, a hegy meredek lejtője alatt, a tengerbe kirúgó sziklára épülve pompázik *Miramare* szomorú emlékű kastélya. Már közeledünk a kikötő felé. A világító torony (*faro*) a Szt. Teréz rakodónak (*Molo Sa. Teresa*) végső pontján magasan emelkedik ki a tengerből. A molo körül fürdőtelep terül el. A hajó megáll a kikötő bejárata előtt. Leeresztik a csolnakot, a kapitány beszáll, a matrózok gyorsan szelik evezőikkel a hullámokat. A kapitány a hajó papirjaival felkeresi az egészségügyi kirendeltséget (*a sanità*), hogy beszerezze a kikötés engedélyét (*a praticat*). Mire ő visszatér a hajóra, felhúzzák a kiszállást jelző lobogót, s megérkezik a révkalauz is. Átveszi a hajó vezénylését s bevezeti hajónkat az új kikötőbe, a *Porto nuovo*-ba, hol a 17. számú raktár előtt kiköt.

II. Trieszt.

(*Capo d'Istria. Muggia, a kis Velence, S. Rocco hajógyár. Barcola. Az elmosott regatta. Elindulás viharban. Eloszlott aggodalom.*)

Három napot töltöttünk Triesztben, mialatt hajónk sok rakományt vett fel a Földközi-tenger különböző kikötői számára. Amint hajónk kikötött, már megkezdődött a lerakodás munkája. A rakodóparton sineken járó hatalmas gőzdaruk egyikét, amely állomásunk helyéhez legközelebb állott, oda hozták hajónk elé s megkezdődött a munka.

Mi ezt az időt a városban és vidékén való barangolásra fordítottuk. A város már nem volt ismeretlen előttünk, többször volt alkalmunk napokat tölteni benne. Azért inkább a közeli vidékre tettünk kirándulásokat. Egy egész napot töltöttünk *Capo d'Istriában*, az érdekes városkában, mely egy órányira fekszik Trieszttől. Az egykor szép napokat de sok viszontagságot is látott város, mely Isztriának fővárosa volt (innen neve is), ma ép olyan jelentéktelen kis várossá süllyedt, mint akár Parenzo, Rovigno. A város a mondák korára, az argonauták idejére viszi vissza eredetét, a rómaiak idejében virágzó gyarmat volt *Aegida* névvel. Attila hadai, az olaszországi hadjárat idején, ezt a helyet is megtámadták és szétapulták; de romjaiból újra kikelt *Justinopolis* néven. Később Velence tette rá kezét, amelynek nyomai ma is látszanak a város épületein és a nép szokásain. Az osztrák uralom alatt elveszítette fővárosi rangját, azóta gyors hanyatlásnak indult, a félsziget belsejében levő *Pisino* (Mitterburg) lett Isztria székhelye. A város szépen fekszik a Stagno öbölben, egy szigeten, mely két helyen hosszú kőgáttal (*diga*) függ össze a szárazfölddel. Köröskörül fás magaslatok, buja tenyészettel bíró völgyek

veszik körül. Egykori fényét a főtéren levő több középülete mutatja. Ilyen a községháza (*Casa di podestà*), a *palazzo pubblico*, a kapitányság széke, egy velencei izlésben épült palota, melynek falában sok feliratos kövön kívül a velencei szárnyas oroszlán is még látható. A homlokzat falának csúcsán két harang van, melyek egyikét tűz alkalmával, másikat kivégzéseknél huzzták meg. A főtér nagyon emlékeztet a velencei Szt. Márk-térre. Egy loggiával ellátott épülete ma a város első kávéháza. Utcái szűkek, kanyargósak és lejtősek, nagy kocka kövekkel vannak burkolva, melyek alatt a csatorna foly. A házak velencei izlésben vannak építve, erkélyekkel, loggiákkal, az ablakok fatáblákkal zárhatók el, a nagy hőség ellen szolgáló védelmül. A tengerpartra néző s nagy hársfákkal díszes esplanade Capod'Istriának sétahelye, honnan szép kilátás van a tengerre. Ide nyílik a nagy államfogház is, a városnak legnagyobb épülete, melyben ma 500 foglyot őriznek. A gymnasium, a városháza mögött, nagyon szegényesen van elhelyezve, tantermei szűkek és sötétek, butorzata ócska, célszerűtlen. A régi, kopott épület második emeletén van a városi elemi iskola, külön bejárattal. Épen akkor folyt az érettségi vizsgálat, Lischanovszky főigazgató elnöklete alatt, aki reggel velünk egy hajón utazott Capod'Istriába, s este ugyancsak velünk tért vissza Triesztbe. A vizsgálat reggel 9—12-ig s délután 2— $\frac{1}{2}$ 5-ig tartott, mely idő alatt öt tanulót vizsgáltak meg.

Capod'Istriának fő jövedelem-forrása a sótermelés. A tenger vizét a város alatt elterülő mezőkre vezetik, ott a körülzárt telepeken elpároltatják, s a hátramaradt sót összegyűjtve raktározzák. A sótelepeken több száz embert láttam a só kaparásával és zsákokba rakásával foglalatatoskodni. A városnak nagy sóraktárai a gazdag termelést mutatják.

Capod'Istriától Triesztig igen változatos szép a vidék. Különösen festői képet tár elénk *Muggia*, a kis halászáros, mely kicsinyben egészen Velencének a mása. A város fekvése, épületeinek ódon, fakó külseje, a nép ruházata, magatartása, beszéde, mind a lagunák városára emlékeztet. Hogy ez a hasonlat még hűbb legyen, a szárnyas oroszlánt is ott találjuk városháza falán.

Muggia közelében van a *S. Rocco* hajógyár, hol az osztrák-magyar hadi tengerészet páncélhajóit gyártják.

Trieszt környékén legkedveltebb és leglátogatottabb hely *Barcola*, a Miramare felé vezető úton. A kies tengerpart itt nemcsak villákkal van tele, hanem legváltozatosabb mulatóhelyekkel is. A tengeri fürdőtelepek mentén sétahelyek, árnyas parkok szolgálnak az üdülők kényelmére. Nyári estéken ide vonul ki a város javarésze, friss levegőt élvezni és szórakozni. Elutazásunk napján, egy szép vasárnap délután szokatlanul nagy néptömeg tódult ki Barcolába. Regattára készültek, azért volt oly nagy az érdeklődés. A vízi sportot űző férfiak nemcsak Triesztből, hanem a szomszédos Olaszország városaiból is nagy számmal jöttek a mérkőzésre. A mi hajónk is szállított Fiuméből két pompás angol csolnakot a regatta számára. A városnak nagy része talpon volt; siettek a regatta színhelyére. Mi is oda indultunk. Rekkenő volt a hőség. De csakhamar nagy szél kerekedett, mely a város porából sűrű felhőket kavart fejünk fölé. Baljóslat és levertség fogta el a közönséget, de azért csak tódult kifelé a városból. A vihar nem akart szünni. A sűrű sötét felhőkből megeredt a zápor s elmosta a regattát. A közönség menekült haza, a városba, mi pedig a hajóra, melynek nemsokára kell indulnia hosszú útjára.

A regatta színhelyén felkerekedett vihar csak megelőzője volt egy nagyobbak, mely épen akkor tört ki, amikor hajónk indulni készült. De ez nem zavarta meg sem a kapitányt, sem a hajó személyzetét. Csak minket négyünket, a hajó utasait aggasztott kissé.

A kapitány jelt adott az indulásra. A révkalauz már a hajónkon volt s megkezdte az intézkedést. A kapitány neje s a hajóhadnagy menyasszonya a parton állva nézték a készülődést. Egy percre úgy éreztük, mintha mi is inkább ott szeretnénk állani a szilárd talajon, mint a viharban tengerre menő ingatag hajón. Az ég mindinkább borult, mintha fekete posztóval volna bevonva. A sűrűn cikázó villámok s a csattogó, dübörgő mennydörgés még félelmetesebbé tette a sötét égboltot. A hajó szirénája (gőzszíp) nem sípolt, hanem bömbölt és oly rémítően sivitott, mintha valami nagy vesze-

delmet jelezne. A kapitány harsány *addiot* kiáltott a parton álló neje-
nek, az első hadnagy sapkájával intett egy utolsó búcsút meny-
asszonyának. Az Árpád elhagyta a kikötőt. A gőzsíp, míg kiértünk
a kikötőből, folyton adta a vészjelt, az útban levő hajók figyelmez-
tetésére. A révkalauz a leeresztett hágcson lekuszott hajónkról csol-
nakába. Mi magunkra maradtunk. Az Árpád neki ment a háborgó
hullámoknak, mialatt az ég folyton zengett, a koromsetét égen
pedig sűrű villámok cikáztak. Ez a helyzet nem mondhatnám, hogy
kellemes érzéssel lett volna kedélyünkre. Szép üdülésnek nézünk
eléje, ha az egész hónapon át, melyet a tengeren szándékoztunk
tölteni, ilyen lesz az időjárás. De, örömünkre, csakhamar tapasztal-
tuk, hogy a nyári vihar nem tartós. Éjjelre kitisztult az idő, kedé-
lyünk is lecsendesedett, amint a vihar elmúlt felettünk. Nyugodtan
hajthattuk pihenésre fejünket.

III. Az Ádrián.

(A Porer szirt. Napkelte a tengeren. Az Ossero-hegy. A chiozziai halászhok. Unie szigete. Lussin körvonalai. Bonazza. A szárazföld elütnik. Hajónk személyzete. Szolgálati rend a hajón. Lissa és Tegetthof győzelme. Pelagosa szirtje, mint pör tárgya. Világítótorny a remete-szirten. Térkép és iránytű. Elmerengés a múlt történetébe.)

Rora hajnalban már a fedélzeten voltam. Vonzott a tengernek és a nap keltének látása. Az Isztriai félsziget déli csücske körül jártunk. A *Cap Promontore* homályosan rajzolódott a szemhatár legtávolibb pontjára. Még homály borította a tengert. A *Scoglio Porer* fehér világító tornya, mely 36 méter magasán emelkedik ki a magában álló sziklaszirtről, még egy utolsót pislogott, s azután már nem volt szükség a hajósoknak az ő irányító világára. Ez a sziklaszirt s rajta a világító-torony egyike az Ádria legfontosabb pontjainak. Itt áll a félsziget legszélsőbb végén, határvonalat képezve az Ádria és a Quarnero bejáratánál. Itt ellenirányú hullámok találkoznak, s azért a tenger e helyen mindig, még szélcsendes időben is, mozgalmas. A scogliot ritkán lehet megközelíteni. A világító torony őre, aki egyedül lakik e szirten, igen gyakran hetekig van elzárva a világgal való érintkezéstől. Élelme leginkább besózott húsból és kétszersültből áll. A félsziget fokának megkerülése viharos időben sokszor igen veszedelmes. A hajótörések itt nem tartoznak a ritkaságok közé. Valahányszor a Quarneroból jövet, vagy odamenet e helyet érintettem, mindannyiszor nyugtalannak találtam itt a tengert. Most is fodros hullámok játszadoztak a Promontore körül. Keleten, épen azon a ponton, a hol *Lussinpiccolo* megett az *Ossero* hegy homályos körvonalait inkább sejtettük, mint kivehettük, szürkés világot láttunk, amely lassanként halvány rózsásszinbe játszadozott, majd erős bíborvörössé változott. A tenger hulláma oly ragyogó lett tőle, mintha olvasztott rubinnal volna előntve, s úgy rezgett, mintha az áhitat

ihlete fogta volna el a csodás látványtól, amelyet pedig minden nap van alkalma láthatni. A tenger rubinja összefolyt a ráboruló égnek azurjával. Mikor e színjáték legszebb teljében volt, lassankint előbukkant a nap, mint fényes arany korong, körülvéve ragyogó fényküllővel, mely körülötte udvart képezett. A tenger közelben és távolban lassankint más szint öltött magára. A hullámok sötét fodrai mintha zománcot kaptak volna, a hosszú uszály, mely a hajó nyomán a hullámban képződött, elveszítette ragyogását, fehér foszlá-nyokká lettek a sötétben villódzó hullámkévék. A szárazföld is kibontakozott homályából. A *Monte Ossero* már éles körvonalakban látszott; a nap épen csucsá fölé emelkedett. Feltűntek a sirályoknak tartott kis vitorlások is, melyek hol felbuknak, hol eltűnnek; jobbra halászbárkák. *Chioggianak*, a Velence szomszédjának bátor és ügyes halásznépe járja be az Ádriát s annak öbleit, különösen a halban gazdag Quarnerot. Lapos, esetlen bárkáik, a *baragozzok*, telemázolva szentek képeivel, s narancssárgás színű vitorláikkal, az Ádria kikötőiben mindenütt ismeretesek. Ők monopolizálják az Ádria halászatát. Mikor a Quarneróban feltűnnek tarka vitorláik, telerajzolja a legképtelenebb szörnyekkel és ábrákkal, öröm van Fiumében; mert megkezdődik a halfogyasztás évadja. E marcona alakok, akik egész életüket a tengeren töltik, s akiknek viharedzett természetük minden vésszel dacol, mindig idegen vizeken járnak. Utunkban az Ádria minden pontján találkoztunk velük.

Már *Unie* szigete is látszott, ez a buja tenyészetű kis éden, a Quarnero szigetek legelseje, legszélsőbb tagja.

Lussin szigete, a legbátrabb tengerészek hazája, távolabb esett, csak homályos körvonalait láthattuk. Az előre toluló kis sziget, mely *Lussin* láthatárának útját állja, *Sansego*.

Pompás időnk, szép utunk volt egész nap. A tenger egészen csendes volt. Egyetlenegy fodra se volt. Ezt a nyugodt, szélcsendes tengert *bonaccia*-nak (köznyelven *bonazza*-nak) nevezi az olasz. A tenger ilyenkor ezüstszinűnek látszik távolról; ha végig tekintünk felületén oly símának és fényesnek látszik, mint a tükör. A hajó nyomában képződő barázda is azonnal elsímul, összefoly. Ilyenkor

a tengeren való utazás kellemei kimondhatlanok. A tiszta tengeri levegőnek és a tenger illatának behellése a tüdőt érezhetőleg üdíti, erősíti. A tüdőbetegeknek ilyen időben a tengeren való utazás valódi gyógyulás. Künn ülhetünk vagy feketünk a fedélzeten a kényelmes karosszékekben. Az időt ilyenkor olvasással vagy kézimunkával töltik az utasok. De legtöbbször elmélyednek a természet nagyszerű játékának szemlélésébe. Ez a szemlélődés, elmélyedés erőt vesz a lelken, s gondolataink messze-messze elosonnak, a tünő hullámokkal, elmosódó vitorlákkal.

Hányszor láttuk már a tengert, annak végtelen tükrét, annak szüntelen változó szépségét, s újra meg újra magához köt, lebűvöl kimondhatatlan varázsa. A napnak minden szakában, minden időváltásnál más és más színben játszanak hullámai. Mennél többet látjuk, annál jobban leköti lelkünket, annál többet olvasunk abból a kitárt könyvből, melybe írva vannak a legnagyobb csodák, a legtitkosabb gondolatok. Előttem akkor legkellemesebb a tengeren való utazás, mikor a szárazföld már egészen eltűnik a szemeim elől, vagy oly halovány körvonalakban dereng, hogy inkább sejtjük, mint látjuk közelségét, mikor a víz összefoly az éggel, s a lélek szabadon csaponghat a végtelen mindenségben. Nincs, a mi útját állja, nincs, a mi határt vessen szárnyalásának. Ebben a tengerben gyönyörködhettem most is. A Quarnero szigetei már eltűntek, Dalmácia partjai még messze-messze voltak tőlünk.

A hajón javában folyt a munka, a sürgés-forgás. Már kora reggel megkezdődik az élet, a munka a hajón, mint a rendes, jó háztartásban. Mindenki tudja és lelkiismeretesen végzi kötelességét. A hajón szigorú rend, fegyelem uralkodik. A kapitány olyan úr a hajóján, mint a király az országában. Akarata parancs mindenki előtt, aki hajóján él és mozog. Feltétlen és vak engedelmesség a jelszó. Ez a közjónak a biztosítéka és feltétele.

Randich kapitány, az Árpád parancsnoka, az Ádria-társaság legrégebb és legjobb kapitányai közül való. Láttuk az egész úton, hogy kitűnő rendben, fegyelemben tartja embereit. Ő maga costrenai, a Fiume és Bukkari közötti partvidékről való, a honnan kerülnek

az osztrák-magyar hajózás legjobb, legbátrabb hajósai. A két hajóhadnagy, *Vlassich* és *Paravich* drágaiak; a matrózok is egytől egyig erről a vidékről valók. Innen való a derék Pasquale is, a *cameriere* (pincér), egyike a fontosabb személyiségeknek; mert az ő szivességétől és ügyességétől függ jórészt az utasok kényelme, és a mi szintén fontos tényező: a jó ellátás. Dicséretére legyen mondva a jó drágai embernek, az Árpádon jól éreztük magunkat abban, ami az ő hatáskörébe tartozott. Rendkívül kipróbált és tapasztalt ember, aki jobbára mostani kapitányával, a félvilágot beutazta s ismerős országokkal, emberekkel és szokásokkal. Földrajzi tudását sok geographus megirigyelhetné. Ezek a bátor, edzett, kevés igényű emberek egész életüket a tengeren töltik. Gyermekkorban kerülnek a hajóra s öregkorban, mikor már munkaképtelenek, válnak meg tőle. A Fiume és Bukkari közötti falvak összes férfinépe hajózással él. Elhagyják családjukat, több éven át vannak távol, mialatt bejárják az egész világot. Egy-egy utazás után alig töltenek pár napot családjuk körében, újra tengerre mennek. Utazásukban kemény, nehéz munkát végeznek, sok nélkülözést tűrnek, csakhogy keresményöket haza küldhessék nejüknek, gyermekeiknek. Az otthon hagyott asszony viszi a háztartás gondjait, ő tartja és neveli gyermekeit; a koronkint férjétől kapott pénzből építgeti, nagyobbítja a családi házikót. Hol egy emeletet, hol egy szobát, hol egy terraszt toldva hozzá, hogy öreg napjaikban kényelmesen és nyugodtan élhessenek benne. Csak nőket, gyermekeket és munkaképtelen öreg embereket látunk e falvakban; a munkaerő künn jár a messzi tengereken.

Előttünk látjuk a hajó derék személyzetét. Folyton munkában vannak. Négy óránként jelt adnak a haranggal; ekkor váltakoznak szolgálatban a hadnagyok és a matrózok. Négy óráig állanak a hadnagyok a hajóhídon, éjjel-nappal, jó és rossz időben, a nap hevében, viharban, szakadó esőben, fagyban. A mi az alatt történik, az mind az ő rovásukra megy. Minthogy csak ketten vannak, minden négy órában váltakoznak. A szolgálaton kívüli négy órát se fordíthatják pihenésre; akkor végzik az írási és számadási teendőket, összeállítják az utasokról, a szállítmányokról szóló kimutatásokat; rendbe

hozzák a hajó papírjait. A tenger semleges terület; de három mért-földnyire a partoktól az illető államhoz tartozik. A hajókat ezen a területeken belül bármikor megállíthatja az illető állam vámki- rendelt-sége, megvizsgálhatja a hajót és iratait. A papiroknak azért mindig rendben kell lenni.

Négy óránként váltják fel a matrózokat is, akik közül egy a hajó orrán teljesíti az őrségi szolgálatot. Éjjel, rossz időben rend- kívül terhes itt a szolgálat; azért az őrséget itt két óránként váltják fel. Az éjjeli szolgálatban levő matróznak a hajó orrán figyelő állást kell elfoglalnia, kémlelve mindenfelé, hogy nem közeledik-e baj vala- honnan. Koronkint bizonyos jelszavakkal adja tudtul, hogy ébren van. A kormányosi fülkében két óránként váltják az embereket; itt is fárasztó a szolgálat. Akik nincsenek szolgálatban, azok egyéb munkát végeznek. A matrózok feje (*nostramo*) kiosztja mindegyik- nek a munkát. Csendesen, szorgalmasan és bámulatos türelemmel végzi kiki dolgát. Sorra járják a hajó minden részét s mindenütt akad valami dolguk. A matróznak minden mesterséghez kell értenie, hogy mindent, a mire a hajón szükség van, maga végezhesen. Fel- állítják a gyalupadot, az üllőt s dolgoznak fában, vasban. A kötél- hágcsókon felmászálnak az árbocok tetejére s keresik, nincs-e ott is valami javítani való. Mindennap kifényesítik a sárgarezes részeket, bekátrányozzák a kopott helyeket; kibontják, megvizsgálják, s ha kell, foltozgatják a vitorlákat, javítgatják a köteleket. Egy másik részük már kora reggel kezdi a hajót mosni, tisztogatni. Hosszú kötelekre kötött dézsákkal merik a vizet a tengerből s végig öntik vele s aztán felkefélik a farészeket. Főzni is kell tudni a hajósnak. Egyik közülök készíti egyszerű ebédjüket, mely leginkább halból, sózott húsból, rizsből, maccaroniból, zöldségből és kétszersültből áll. Bámulatos, mily kevéssel beérik ezek az emberek. Elnézeget- tük őket étkezésüknél. Majd egy kis olajba főtt zöldség, majd bab- leves, máskor ismét egy tányér rizs, benne valami tengeri állat apró- léka, hozzá egy darab kőkeményesű kétszersült, egy félliter vörös- bor, s ők vígan, jó kedvvel ülték körül s irigylésre méltó'étvágygal fogyasztották el egyszerű ebédjüket. Ha egy-egy polypot, majd más

szörnyet halászhatnak ki a tenger hullámaiból, akkor ünnepi ebédjük van. Munkában fáradhatatlanok, étkezésben igényélnküliek. És soha egy zokszó, soha elégedetlenség nincs közöttük. Árpád hajónk derék legénységét igazán megszerettük. A jó Árpádra magára is szívesen emlékezünk vissza. Három hétig laktunk rajta, s ezen idő alatt megismerni tanultuk a hajó kitünő szerkezetét; mert viharunk is volt, pedig hatalmas. Árpádunk kitünően megállotta helyét. A hajó személyzetéről, valamint a példás rendről és tisztaságról is a legnagyobb elismeréssel szólhatunk.

Dél felé járt az idő, midőn Spalato magasságában jártunk s a dalmát partok mindinkább tűnedeztek szemünk elől. Délután a *Pomo* sziklasziget (*scoglio*) csupasz szirtjei szürkültek előttünk; hasonlít e tömeg egy cukorsüveghez, teljesen lakatlan. *S. Andrea* szigete mellett haladt hajónk s egészen közel jártunk *Lissához*. *Comisa* város házait látcsövünkkel tisztán kivehettük. Nagy érdeklődéssel néztük az ütközetéről hirnevéssé lett szigetet. Épen e helyen, hol most halad hajónk, vívta ki a mi tengerészetünk 1866-ban Olaszország hajóhada fölött azt a fényes győzelmet, mely nemcsak *Tegetthoff* nevét tette örökhírűvé, hanem az osztrák-magyar tengerészetnek is dicsőségét hirdeti. A mondott év július 16-án indult el *Persano* tengernagy *Anconából* hajóhadával, mely állott 11 páncélhajóból, 4 fafregatteből és 4 jelzőhajóból, hogy támadást intézzen Lissa ellen. Mihelyt a szigethez érkezett, partra készült szállítani katonáit, amiben azonban a vár ágyuinak tüze megakadályozta. Július 20-ikán érkezett meg Polából *Tegetthoff* tengernagy, s hajóhadát ékformában állította szembe az olasz hajóhaddal, mely egyes arcvonalban fogadta ellenét. *Tegetthoff*nak, akinek ékvonala éliben volt 7 páncélhajója, középen a *Kaiser* sorhajó, 5 fregatte és egy corvette, a hátsó részben pedig 10 ágyunaszádja és több kisebb hajója, sikerült az olasz hajóhad kifejlődött arcvonalát kettévágni, mire a csata kisebb páros összeütközésekre oszlott fel. Az olaszok a *Kaiser* sorhajóra vetették magukat, mire ez Lissa kikötőjébe kényszerült hátrálni. Az ágyuk heves tüzelést folytattak egymás ellen. 1182 ágyunak lőporfüstje borította a tenger tükkrét.

Az olaszok között nagy zavar támadt. A *Ferdinand Max* és *Rè d'Italia* egymás ellen harcoltak. Tegetthoff ügyesen és gyorsan áradta meg ellenfele hajóját s derekában átfurta testét. Az összeütközés oly erős volt, hogy mindkét hajó magasan kiemelkedett a tenger hullámaiból. A *Ferdinand Max* hirtelen visszavonult, mire a *Rè d'Italia* a kapott nyílás következtében hirtelen gyorsasággal a tenger hullámaiba temetkezett. A hajó elsüllyedését követő egy pillanatnyi fegyverszünet után a harc még elkeseredettebben folyt tovább, míg a *Palestro* páncélhajón tűz támadt. Tegetthoff a megsérült hajónak üldözésére sietett, de pár perc múlva iszonyu füstoszlop szállott fel a levegőbe, utána mennydörgés rázta meg a levegőt: a *Palestro* légből röpült. Az ütközet így eldőlvén, Tegetthoff bevonult Lissa kikötőjébe, majd visszatért Polába, ahol nagy diadallal fogadták. Persano admirálist vád alá fogták s rangjától megfosztották 1867-ben.

Lissától délnyugatra maradt el *Busi* szigete, melynek épen olyan kék barlangja van, mint Capri szigetének, csak hogy nem levén könnyen hozzáférhető helyen, nem lett ismeretes, mint a nagyon megénekelt világhírű *grotta azzurra*.

Este volt az idő, midőn *Pelagosa* sziget mellett haladtunk el. A csupasz kopár sziklasziget mint megkövesült hullámtömeg emelkedik ki a tengerből. Az elhagyatott helynek egyetlen egy lakója van, egy kiszolgált altiszt, családjával, aki a világító toronynak őre és kezelője. Ez az ember igazán elmondhatja a költővel:

„Egyedül hallgatom tenger mormolását,
Tenger habja felett futó szél zugását.“

Magányos szigetén nem zavarja őt sem a világ politikája, sem embertársainak bosszantása. Élelmet három hónaponként szállítanak neki a szigetre; zöldséget, gyümölcsöt természetesen nehezen gondozható kertjében; friss hallal, a legfinomabb és legfrisebb csemegével maga láthatja el asztalát. Néha-néha dalmát-parti halászok vetődnek el hozzá, szigetén sózzák be a fogott sardellákat. És még ez a kis darab szikla, a tenger hullámainak és szeszélyének kitett száraz pont se hagy nyugtot némely nyugtalan vérű politikusnak. *Imbriani*, az olasz parlamentnek ellenzéki tagja, Olaszországnak szeretné

elhódítani; interpellációt is intézett az olasz kormányhoz, hogy csatolja a szigetet Olaszországhoz.

A *Pelagosa* sziget világítótornyan m ár kigyúlt a fény, hogy ka-lauzul és figyelmeztetőül szolgáljon a hajóknak. A világító tornyok (olaszul *faro, fanale* és *lanterna*) lámpái kétféle szerkezetűek. Az angol rendszerűek tükörrel, a franciák lencsével vannak ellátva, melyek a gócpontban elhelyezett lángot törlik. A világító tornyok fényének változónak kell lenni, hogy az állandó világoktól megkülönböztet-hető legyen. Azért a fény hol felcsillan, hol elsötétül; közbe-közbe bizonyos meghatározott időpontokban színes és villanó fényt is lövel a lámpa. Hogy a fény minden irányban vetődjék és a változá-sok pontosan történhessenek, a lámpa forgó óraszerkezettel áll kap-solatban. A lámpát régebben faggyúgyertyával világították; most vagy olajat vagy petroléumot használnak Argand-féle égőkkel. Vannak világítótornyak Drummond-féle világgal, villamos és magne-sium-fénynyel is. A világító tornyoknak egymástól elütő világítása azért kívánatos, hogy azokról a különböző helyek könnyen fel-ismerhetők és megkülönböztethetők legyenek. A hajósoknak a világító tornyokról külön jegyzékük van, amely minden hajón meg- van. A hajózási térképeken a világítótornyok is megvannak jelölve, a fény jelzésének feltüntetésével.

Már jó messzire voltunk Pelagosától, a remete-szigettől s min-dig láttuk felfelvillanni a világító lámpa vakító fényét. Hajónk éles vonalban közeledik Itália partja felé. Az olasz csizmának szára a sarok felett erősen kidudorodik, annyira, hogy a valóságban egy jó-kora félszigetet képez, mely a rajta levő hegyről *Gargano* félsziget nevet visel. Ezen kidudorodás felé irányították a hajót.

Gyakori utazásom alatt mindig éber figyelemmel kísértem a hajózásnál követett eljárást. Igen érdekes azt nézni, hogyan jelölik ki az út irányát, és hogyan kísérik figyelemmel a helyes irány meg-tartását. A hajósnak első kelléke a jó térkép. Ezek a jobbára angol hajózási térképek a legapróbb részletekig feltüntetik a tenger minden sajátosságát, mélységi és a fenék talaji viszonyait, a partok alakulásait, a kikötőket, azok világítását, a világítótornyokat s egyéb szükséges

tudnivalókat. A második főkellék az iránytű (*bussola*). Az iránytű újabban sokféle tökéletesítésen ment keresztül. Legjobbakknak tartják a Peichl-féle bussolákat, melyek a hadi tengerészet, továbbá a Lloyd és Ádria hajóin vannak használatban. A hajó kapitánya a térképen pontosan megállapítja a hajó irányát, melyet követnie kell, aztán az iránytű segítségével a megállapított irányba igazítja a hajót. A kormányos gondja azután, hogy megmaradjon a hajó a kijelölt irányban. Az ő állomása helyén, ahol a kormány kerekét forgatja, mindig szembe előtt áll az iránytű, s ennek az érzékeny kis jószágnak a legkisebb lengéséből tudja, hogy helyes uton jár-e a hajó. Ezen intézkedés megtétele mellett a hajó ép oly pontosan követheti a kívánt utat, mint ahogy lerakott síneken járna. E mellett, hogy úgy mondjam, vakon neki mehet annak a helynek, ahová mennie kell. A sötétség nemcsak nem kellemetlen a hajósnak, nemcsak nem akadályozza útjában, sőt épen előnyére szolgál. A világosság sokszor zavarólag hat rá. Az irány megjelölésén kívül még fontos kelléket képeznek a hajó jelző lámpái. A hajó főárbocának a legmagasabb pontján világít egy fehér lámpa, s a hajó két oldalán van egy-egy színes lámpa, jobb oldalán van zöld, baloldalán vörös világ. Ez még a legnagyobb sötétben is tájékoztatja a szembejövő hajót arra nézve, hogy honnan, mely irányból közeledik vele szemben egy más hajó. Ha sűrű köd borul a tengerre, akkor harangozással vagy ágyúlövéssel jelzi a hajó közeledését.

A hajó fedélzetén elköltött jó vacsora után, még igen sokáig fenn maradtunk. Olyan nehezen tudtunk mindig megválni a tengertől. A nappalnak, az estének, éjjelnek, hajnalnak, a nap mindenik szakának, minden órájának megvan a maga bája, a maga varázsa a tengeren. Ki tudná azt megmondani, mikor legszebb, mikor legbűvösebb a tenger? Ki tudná szépségeit, bájait méltóan leírni, lerajzolni?

A nappal oly forró volt, hogy kabinjaink a szellőzés dacára is fülledtek voltak, s nem nagy kedvünk volt az éjet ott tölteni. A fedélzetén hűvös volt. Este felé olyan fuvalom lengett, hogy a meleg ruha, a plaid is jól esett. A szép csillagos est, a végtelen víztömegnek sajátságos világítása, a hajó gépének egyenletes zakatolása s a

tova osonó hullámok mormolása álmadozásba ringatott. Végig vontak lelki szemeim előtt a történelemnek régi századai, megelevenültek mindazok a véres küzdelmek, azok a világmozgató események, melyek ezen a vidéken, Itália földjén lezajlottak. Mily zürzavara a képeknek! Milyen tarka-barka bohóságok, mily véres küzdelmek, képtelen agyrémekért; mennyi szép, nemes eszmének meghiusulása, mennyi aljas és káros törekvés diadalra jutása! Az emberiség történelme dióhéjba foglalva.

Semmi se zavart tünődésemben. A hajó legénysége, a szolgálatban levőkön kívül, pihenni ment. Pihennek az utasok is. Jó lesz nekem is nyugodni menni. Ugy sincs messze már a hajnal.

IV. Itália partjain.

(A pugliai partszegély. Cannae. A rómaiak veresége a második pún háború végén. A nizzai olaj hazája. Molfetta. Ázsiai város olasz földön. Sajátságos utcanevek. A polípfalók A Stefánia gőzös megfeneklése. Bari, Puglia fővárosa.)

Hajnalban már megkerültük *Gargano félsziget*et s közeledtünk *Barletta* felé. Kora hajnal óta fenn voltunk a hajóhídon, bár a vidék nem nyújtott valami különös látnivalót. A *Gargano félsziget* elhagyása után a pugliai partszegély igen egyhangu vidék. Jórészt síkság, borítva mocsarakkal, melyeknek kigőzölgése egészségtelenné teszi a levegőt. És ez a darab földrész itt szemeim előtt, a maga igénytelen, fakó köntösében, sívár, kiégett talajával, mégis igen-igen érdekelt engem. Inkább, mint sok szép érdekes tájkép. Ez a szegény vizű kis folyócska, az *Ofanto*, mely köves medrében lomhán folydogál a tenger felé, melynek sívár partjain csak alig láthatni egy-egy fakószínű satnya olajfát s elvétele egy-egy düledező viskót, nevezetes, nagy eseményeknek volt egykor szemtanúja. Itt, e helyen, mely a *Tavoliere di Puglia* nevű nagy síkságnak végső pontját képezi, feküdt *Cannae*, ahol a rómaiak 216-ban Kr. e. a púnokkal nagy véres ütközetben mérköztek. Ma *Campo di Sangue* (Vérmező) nevet visel a tér, s a helység megtartotta a *Canne* nevet.

Két dombsor között terül el a cannaei síkság, ahol ez a borzasztó mézszárlás folyt. A hajó hídjáról legeltetem szemeimet e csatatéren. Azon látványokból, amelyek Itália történelméből tegnap este lelki szemeim előtt elvonultak, megelevenül ez a véres kép. Mintha lát-nám Hannibált, a félszemű hadvezért, aki emberfeletti erőfeszítéssel kelt át az Alpokon, megverte a rómaiakat a *Ticinus*nál, a *Trebián*nál s a *Trasimenus* tó mellett vívott fényes győzelem után megint ké-

szen áll egy még borzasztóbb új öldöklésre. Számban jelentékenyen megfogyott harcosait lelkesíti a három nagy győzelem önérzete és dicsősége. 40.000 gyalogosa és 1000 lovasa van csak; de ezek szereztek dicsőséget a pún fegyvereknek. Velük szemben áll a római hadsereg 80.000 gyalogosból és 6000 lovasból álló hadereje. Ezeket a szenvedett vereségek megbosszúlásának vágya sarkalja, tüzei. Itt, az *Ofanto* (akkor *Aufidus*) folyó jobb partján, szemben *Hannibal* hadával, látom a rómaiakat *C. Terentius Varro* és *L. Aemilius Paullus* konzulok parancsnoksága alatt, akik naponkint váltakoznak a főparancsnokságban; ma éppen a vakmerő, de ügyetlen *Varro* áll a hadak élén. A heves és türelmetlen hadvezér enged *Hannibal* cselének, átkel a folyó balpartjára és támadólag lép fel. A pún lovasság balszárnya ráveti magát a szemben álló római lovasságra s szétveri, aztán a római hadsereg háta mögött a lovasság balszárnyát is visszanyomja. Ezalatt a római gyalogság a szándékosan visszavonuló pún sereg zömébe nyomult, mi által olyan helyzetbe jut, hogy a jobb és bal szárnyon levő pún lovasság hátba fogja és bekeríti. A közbefogott rómaiakat minden oldalról mészárolják. 70.000 római marad a harc-téren, köztük maga *Aemilius Paullus* konzul is, 10.000 ember pedig fogságba került. *Varro* fővezér, aki a *cannaei* vereségnek főokozója volt, mert meggondolatlanul és vakmerően csapott az ellenségre, kevés emberrel *Venusia*-ba menekül. *Hannibal*nak csak 8000 ember életébe került e fényes győzelem, a rómaiak teljes szétverése. A rettenetes harc színhelyét joggal nevezi *Vérmezőnek* a mai kor gyermeke.

Barlettától le egészen Bariig alacsony dombok nyúlnak le a tengerig, amelyek tele vannak olajfaerdőkkel. Ezeknek egyhangú faközöld színét csak a vörös cseréptetőkkel fődött, vakolatlan házakból álló falvak és városok élénkítik némileg. Ezek az olajfaerdők, s itt-ott a szőlő képezik a különben terméketlen szegény vidéknek egyedüli jövedelmét. A pugliai olaj igen finom, kitűnő minőségű, csakhogy nem értenek az odavalók a tisztításához. Marséillebe és Nizzába szállítják, ott raffinálják s mint *nizzai olaj* kerül az egész kontinensen eladásra. Évenként csak *Molfetta* vidékéről 3000 hordó olajat, mintegy 30.000 hektolitert, visznek ki.

Hat órakor reggel *Molfetta* előtt kötött ki hajónk. Nem a kikötőben, hanem annak bejárata előtt. Alig vetett horgonyt hajónk, már feljöttek a vámőrök, átvizsgálták az iratokat. A sanità emberei pedig megadták a partraszállásra az engedélyt. Hajónk azonnal hozzáfogott a rakodáshoz. Minthogy nem köthetett ki a mólón, nagy bárkákon hozták a rakományt. 220 nagy hordó bort és olajat vettek fel, az első szállítmányt Genova, az utóbbit Marseille számára.

Mialatt hajónk rakodott, mi kimentünk a városba széttekinteni. *Molfetta* egészen keleti városok benyomását teszi. Szép fekvése után belül szebbnek képzeltük. A város sűrűn van olajfákkal körülvéve; házai egészen tetőtlenek, mint Keleten. Mindjárt a tengerparton láttuk romjait az egykor nevezetes kastélynak, melyben I. Johanna férje, Ottó, braunschweigi herceg fogva tartatott, amíg 1384-ben Durazzo Károly kiszabadította. A kastély romjaiban ma fináncok tanyáznak. Egyik hozzánk csatlakozott, s élénk taglejtésekkel nemcsak saját élettörténetét szavalta el nekünk, hanem a kikötő építésénél elkövetett hibákat is. Mit ér, — mondá igen helyesen — hogy milliókba került szép kikötőnk van, hogy pompás kőgát (*diga*) zárja el a kikötőt a tenger hullámaintól, ha ez nem szolgál védelműl, hanem csak arra való, hogy siestázó lakosságunk heverészsen rajta, és sétálók gyönyörködjenek onnan a tenger látásában? A kikötőt kiépítették, de akkor vették észre, hogy a hajók nem köthetnek ki benne; mert vize csekély, az esővíz a dombokról lehordja a földet s beiszapolja a kikötőt. Van kikötőnk, de hajóink a nyílt tengerben kénytelenek kikötni. Szavainak igazságáról mi is teljesen meggyőződünk.

A kikötő rakodóján (*molo*-n) heverő hordók, farakások és zöldség-garmadák között alig tudtunk magunknak utat törni a városba, amelynek közeli piacán a kora reggeli idő dacára élénk élet uralkodott. De milyen élet, milyen élénkség! Az ázsiai városokban talált szemét, piszok és szegénység semmi ahoz képest, amit *Molfetta*-ban láttunk. A keskeny, kanyargós utcákban alacsony viskók, melyeken nincsen ablak. Egy szűk nyílás képezi az ajtót, melyet hálófüggöny, (de milyen!) takar, talán azért, hogy az utcán nyüzsgő legyek millióinak zárja el a betolakodást. Az utcára kitett tűzhelyeken,

jobban mondva, tűzserpenyőkben főzik vagy rostélyon sütik a vékony ebédet. Azért állandó füstfelhő kóvályog az utcában, a járókelők szemének nem csekély bosszantására. Az utcára kidobott mindenféle söpredék, piszok, ételhulladék, szemét rakásokban hever; minthogy soha el nem söprik, rothadásnak indul s kiállhatatlan bűzzel fertőzi meg a levegőt. A piszkos, szűk odúkból utcára költözik ki az emberi és állati élet. Itt dolgoznak a mesteremberek, itt pihennek a renyhék, s ezek száma jóval több amazokénál; itt szenvednek a betegek is, itt intézik el a családi ügyeket. A szurtos, piszkos, félmeztelen gyermekek sivalkodása még élénkebbé teszi ezen utcák állandó zaját. Egyik utcában, a templom kapuja előtt, láttunk egy papot, aki ott gyóntatott egy nőt, a nagy tömeg járás-kelése között, mialatt a kétkerekű nagy teherkocsik, roskadásig megrakodva, ott döcögtek el, s a kocsisok nem épen épületes módon emlegették a Madonnát. Az utca a legfurcsább látványok tanyája. Mi megkísérlettük néhány utcán áthatolni; de csakhamar beláttuk, hogy nagyon merész vállalatba fogtunk, egyrészt az undorító bűz, piszok és füst miatt, másrészt a lakósok nagy csődülete és kihívó magatartása miatt. Aztán az utcák elnevezése is lekötötte figyelmünket. A szentek egész lajstromát használták fel az utcák megjelölésére. A főutcákat szelő utcák egyike egy női szentnek viseli nevét, az átellenest egy férfi szentről nevezték el. Így került össze *Strada Sa. Caterina* és *Strada S. Antonio*, *Str. Sa. Teresa* és *Str. S. Lorenzo*. Nagy levén a város, és nem állván elég szentnek neve rendelkezésükre, úgy segítettek magukon, hogy 4—5 utcát neveztek el egy szentről s azonfelül még folyószámmal is megjelölték, így *Via S. Caterina Nro 1. 2. 3* stb. Vannak aztán ilyen utcanevek is: *Via Morte*, *Via Inferno*, *Via Purgatorio*, *Via Paradiso*. Van a városnak egy főtere, Garibaldi rossz szobrával és egy másik Vittorio Emmanuele nevéről elnevezve; de a *re galantuomo*-t ábrázoló szobor szintén nagyon gyarló.

A nép maga inkább csunya, alacsony, olajfekete arcszinnel; beszédjük is igen kellemetlen, csunya tájszólás; alig érteni őket; ha

maguk között beszélnek, a szó oly szenvedélyesen és oly gyorsan pereg ajkukról, mintha folyton veszekednének.

Sietve haladtunk el a „*Café Imbriani*“ mellett; nem igen biztatott a belépésre. A falakon mindenütt *Imbriani*t, a város képviselőjét éltető feliratok. Úgy látszik, képviselő és választókerület kölcsönösen megvannak egymással elégedve.

Molfetta különben egy püspöknek is székhelye, ami nem ritkaság Olaszországban, levén minden valamirevaló városnak, még Molfettának is a maga püspöke.

Nem kellemes benyomásokkal, sietve hagytuk el a 30.000 lakóval bíró várost, hogy hajónkon mielőbb tiszta levegőt szívhassunk.

Az Árpád gépezete élénken zakatolt. Nagy munkában volt, míg a 220 nagy hordót berakták a hajó mélységes fenekére. A kikötőben ácsorgó sok rényhe ember egyike egy nagy polipot fogott. A kocsonyás testű, sok csápú állatot irgalmatlanul vagdosta a kikötő szikláihoz, míg rongyokba szakadt undok teste. Nyomban fölaprította, kiosztotta a sok éhes pajtása között, s azonnal nyersen nagy mohón fel is falták. Miért is dolgoznék e nép, ha a tenger jóvoltából kikerül számára néha egy-egy ingyen ebéd?!

Molfetta előtt, nem messzire e helytől, hol most hajónk kikötött, történt 1892. november havában az Ádria-társaság *Stefánia* hajójának katastrófhája. Az *Arrigo* hajó ép úgy fúrta oldalba, mint nem régen a *Cratie* angol hajó a német *Elbát*. A *Stefánia* pár perc alatt megfeneklett; ott veszett első kapitánya és a személyzet legnagyobb része. A hajó most is ott van a tenger fenekén, teljes rakományostul.

Az idő *scirocco*-ra (délkeleti szélre) fordult délfelé, s amikor hajónk fölszedte a horgonyt, meglehetősen fodros volt a tenger. A pugliai partokhoz hajónk közel maradt, mert a szomszédos *Bari*-ban is ki kellett kötnie. *Giovinazzo* és *S. Spirito* szépen fekszenek a tengerparton, sötét olajfákkal benőtt lejtő alatt. Két óra után érkezünk *Bariba*, Puglia provincia fővárosába. Nagy és szép kikötője, hatalmas digájával és hullámtörő szikláival, védve a tenger viharai ellen, élénk forgalomról tanuskodik. Az Ádriai-tengernek egyik legnagyobb forgalmú kikötő városa, 60.000 lakossal.

Hajónk rézsulfatot (*solfato di rame*) rakott le itten, amelyet „*Mátyás király*“ hozott Angliából s Fiuméban vett föl hajónk. Aztán bort vett fel Montevideo számára. Az Ádria hajói a direkt szállításon kívül igen nagy közvetítő forgalommal (*cabotage*) birnak. Az árukat átveszik harmadik, sőt negyedik kéz számára is. Az egyik hajó vesz be valamely árucikket, egy általa nem érintett kikötő számára is, az árukat egy kikötőben lerakja, ahol egy másik hajó veszi át s adja tovább egy harmadiknak, amig végre elérkezik rendeltetése helyére.

Amig az árúk fel- és lerakodása tartott, ami 6—7 órát vett igénybe, bejártuk a várost, mely mint a legtöbb olasz város, szépet mutat kívülről, de belül aztán nagyon lehúti várakozásunkat. Az ó-város Bariban is olyan, mint Molfettában, egy cseppet se jobb; valóságos labyrinthusa a girbe-görbe, szűk és ronda utcáknak, az olaj, füst, szemét és söpredék vegyülékéből álló egészségtelen atmospherával és ugyanolyan alakokkal, mint Molfettában. Az újváros, melyet a boulevardyszerű *Corso Vittorio Emmanuele* választ el az ó-várostól, szabályosan épült, szép nagy házakkal, széles utcákkal, melyeken a nap forró hevében igen nehezűnkre esett végig sétálni. Épen siesta ideje volt. Az utcák egészen néptelenek voltak, sehol egy csepp árnyék, a márvánnyal burkolt palotákról, mert sok van ilyen is Bariban, a kockakövekkel kirakott gyalogjárókról úgy tűzött ránk a kisugárzó hőség, mint fűtött kemencéből. A most már használaton kívül hagyott régi kikötőben (*Porto vecchio*) százával felállított fürdőbödék rendkívül hivogatólag intettek felénk. Semmi sem esett volna mostan oly jól, mint a tenger hullámaiban keresni üdülést, amit meg is tettünk volna, ha nem lett volna nagyobb a vágy megismerni a város nevezetességeit. A *Via Cavour* mentén levő *Piazza Cavour*, az *Ateneo* szép nagy épülete, reáliskolával és tartományi múzeummal, a *Piazza della Prefettura*, a *Piccinni* kerttel, a *Piccinni* színház, a városház és a törvényszéki palota, *Piccinni* zeneszerzőnek, Bari város fiának szép szobra, elég érdekes látnivalót nyújtottak. A *Giardino Garibaldi* sétányon muzák és pálmák árnyában pihentük át a séta fár adalmait.

Bariban is meg kellett néznünk két templomot, a *S. Sabino* katedrálét és a *S. Nicolot*, mely utóbbi igen érdekes templom még a XI-ik századból való, sok nevezetes régi sírkövel és egyházi régiséggel. Ez is olyan múzeuma a sok régiségnek, mint Olaszországnak sok száz régi temploma, amelyek mindegyikében van valami nevezetesség, ha nincs egyéb, van bizonyára *Rafael*, *Tintoretto*, *Paolo Veronese* vagy más nagy mesternek valamely festménye, melyért egymagáért sokszor látogatják az idegenek. Bariban, mely egyike volt a legrégebb püspöki székhelyeknek, ma érsek székel, akinek palotája érdekes lehet régiség tekintetében, de egyébként igen kopott, vedlett és szegényes külsejű.

Egy kalapos-üzletben vásárlást végezve, s dicsérve a mester előtt Bari szépségeit, ez csakhamar kereken kijelenté, hogy Barinál alig van hitványabb fészek Olaszországban; tiltakozott az ellen, hogy őt bennszülöttnek tartsuk. Elmondotta aztán, mindig mialatt az árúvásztás és alkú folyt, hogy ő véletlenül került Bariba, mint fiatal ember, akit, épen mikor Madridba készült, a volt üzlettulajdonos csellel hozott ide, ebbe a *benedetto* fészekbe, ahol megfeneklett, s ahonnan többé el nem tudott szabadulni. Elég regényesen festette le ideköltözésének Odysseádáját, amelyet elég érdekesen és bő ékesszólással tudott nekünk, ki tudja már hányadszor, előadni. *Cercate la donna*, mondá elbeszélése végén, olaszra fordítva az ismeretes *Cherchez la femme*-féle mondást. Mestere halála után ő lett üzletének és nejének örököse. Sorsával meglehetne ugyan elégedve; mert elég vagyonna tett szert; de van-e aki meglegedett volna sorsával? S miért képezne ebben épen a baribeli kalapos kivételt?

Este indultunk el Bariból. A tenger nyugtalan volt; a pugliai partok nem nyújtottak különös látnivalót; egyhangú dombos vidék mögött hanyatlott le a nap az égről. *Gargano* félszigettől egészen *Iapygium*-ig, (*Sa. Maria di Leuca*) *Iapygia*-nak nevezték a régiek Dél-Olaszországnak ezt a részét. Az *iapygek*, akik *Daedalus*nak mesés fiától *Iapyx*től származtatnak, Olaszország többi népeitől eltérő nyelvet beszéltek.

V. Az Ióni-tengeren.

(Az Otranto-szoros és Otranto-földje. A viharos tengerszoros. A tengeri beteg szárnyasok. Aeneas átkelő helye. A Taranto-öböl. Nagy-Görögország földje. A szép Tarentum, Horatius kedvenc helye. Calabria. A görög nép ivadékai. Egy veszedelmes promontorium.)

Bora reggel, amikor fölmentünk a hajóhídra, az *Otranto*-szorosban (*Stretto di Otranto*) voltunk. Az itáliai és görögországi partok itt 71 kilométernyire közelednek egymáshoz. Ez a szoros választja el az Ádriai-tengert az Ióni-tengertől. Az a földdarab, mely szemünk előtt elterül, a hajdan korban *Calabria* nevet viselt, ma *Otranto-földjének* (*Terra di Otranto*) hívják. A *Calabria* név később Itália félszigetének legdélibb végére ment át. Szomorú hely ez a vidék. Csupasz mészkősziklák, minden növényzet nélkül borítják földjét. Alig látunk egy-egy fakó olajfát, amely silányan tengődik a sziklák között. Az egész vidék vízhiányban szenved, s azért növénytenyészet sincs rajta. A rómaiak és a kereszteshadjáratok idején ez a vidék szolgált közvetítőül Kelet- és Nyugat-Európa között. Itt, ahol akkor *Brundisium* volt az áthidaló pont, ma *Brindisi* vette át ezt a szerepet.

Ez a legrövidebb út a Kelet és Nyugat között. Az *Otranto*-foknál mint valami tisztos rom feküdt *Otranto* városa (a görög *Hydrus*, lat. *Hydruntum*). Senki se mondaná, hogy lakott hely, olyan elhagyott, pusztuló helység benyomását teszi ránk. Szegény halász fészek, 2000 lakossal; de azért érseki székhely. Romban levő bástyái egykor szebb napokat láttak, valamint maga a helység is nevezetes szerepet játszott a régi kor történetében. A város közelében Minerva temploma állott, abból a korból, mikor a görögöknek virágzó városa állott e helyen. Az *Otranto*-fok kopár hegyorom, aljában a tengerparton a világítótorony egyemeletes házikóval áll kapcsolatban.

Az Otranto-szoroson túl kezd a part lapulni, aztán újra emelkedik.

Az időjárás, amint az Ádriai-tengerből az Ióni-tengerbe mentünk át, megváltozott. A tenger hullámai fodrosodtak, a scirocco tikkasztó meleget hozott Afrika felől. Az Otranto-szoros különben hírhedt az ő viharairól. Oka abban van, hogy itt két tenger, ellentétes áramlattal, találkozik. Ez okozza a hullámok nyugtalan mozgását. Bágyadtság és levertség fogott el, a tengeri betegség előjelei környékeztek minket.

Sokat hallottam az állatok tengeri betegségéről. Most volt alkalmam megfigyelés útján szerezni e téren tapasztalatot. Egy nagy kettercele baromfiakkal állott a hajó fedélzetén. A máskor eleven és vidám kakasok és tyúkok a scirocco hatása alatt elvesztették kedvüket, félholtan gunnyasztottak, s egész nap érintetlenül hagyták a táplálékot. A szegény állatok ép úgy szenvednek a tengeri betegségtől, mint az emberek. Szárnyasaink a bódultságtól és betegségtől teljesen lefogytak, összeasztak, amit pár nap múlva, midőn asztalunkra kerültek, sajnosan kellett észrevennünk. Egy más alkalommal a szarvasmarhán is tapasztaltam a tengeri betegségnek hasonló hatását.

Bizonyos távolban romban levő tornyok látszanak. Egyes házcsoportokból álló falvak, néhány olajfától körülvéve. Különbö az egész vidék nagyon szomorú, lakatlan, kopár. Később, amint a Pugliai-félsziget csücskéhez közeledtünk, kedvesebb lett a vidék, fák és bokrok borítják itt-ott a magas partoldalt, mely körülbelül 25—30 méter magasan emelkedik ki a tengerből.

Capo Sa. Maria di Leuca felé a partoldalban barlangok, mélyedések láthatók, melyeket alkalmasint a tenger hullámai vájtak ki. Újra kopárabb lesz a sziklapart. Egyes kis táblák vannak nagy kőrakásokkal elkerítve s terraszszerűen megművelve, mint Fiume vidékén és a dalmát partokon. Silány, nyomoruságos vegetáció küzködik a létért. A part sziklái ridegek, szürkés-barnás színűek, vörössel váltakozva.

V. Az Ióni-tengeren.

(Az Otranto-szoros és Otranto-földje. A viharos tengersizor. A tengeri beteg szárnyasok. Aeneas átkelő helye. A Taranto-öböl. Nagy-Görögország földje. A szép Tarentum, Horatius kedvenc helye. Calabria. A görög nép ivadéka. Egy veszedelmes promontorium.)

Bora reggel, amikor fölmentünk a hajóhídra, az *Otranto*-szorosban (*Stretto di Otranto*) voltunk. Az itáliai és görögországi partok itt 71 kilométernyire közelednek egymáshoz. Ez a szoros választja el az Ádriai-tengert az Ióni-tengertől. Az a földdarab, mely szemünk előtt elterül, a hajdan korban *Calabria* nevet viselt, ma *Otranto-földjének* (*Terra di Otranto*) hívják. A *Calabria* név később Itália félszigetének legdélibb végére ment át. Szomorú hely ez a vidék. Csupasz mészkősziklák, minden növényzet nélkül borítják földjét. Alig látunk egy-egy fakó olajfát, amely silányan tengődik a sziklák között. Az egész vidék vízhiányban szenved, s azért növénytenyészet sincs rajta. A rómaiak és a kereszteshadjáratok idején ez a vidék szolgált közvetítőül Kelet- és Nyugat-Európa között. Itt, ahol akkor *Brundisium* volt az áthidaló pont, ma *Brindisi* vette át ezt a szerepet.

Ez a legrövidebb út a Kelet és Nyugat között. Az *Otranto*-foknál mint valami tisztos rom feküdt *Otranto* városa (a görög *Hydrus*, lat. *Hydruntum*). Senki se mondaná, hogy lakott hely, olyan elhagyott, pusztuló helység benyomását teszi ránk. Szegény halász fészek, 2000 lakossal; de azért érseki székhely. Romban levő bástyái egykor szebb napokat láttak, valamint maga a helység is nevezetes szerepet játszott a régi kor történetében. A város közelében Minerva temploma állott, abból a korból, mikor a görögöknek virágzó városa állott e helyen. Az *Otranto*-fok kopár hegyorom, aljában a tengerparton a világítótorony egyemeletes házikóval áll kapcsolatban.

éghajlata miatt nagyon sűrűn keresték fel a rómaiak. Horatius is magasztalólag ír Tarentumról (Ódák. II. 6.):

Ám ha tilt a sors, megyek a Galaesus
Szép folyójához, hol a hős Phalantus
Trónt emelt egykor, ma fedett juhoknak
Nyáji legelnek.

Én e szép pontot szeretem kiváltkép;
Dús olajfáin zamatosb a termés
Mint Venafrumban, s a Hymetti méznek
Méze nem enged.

A tavasz hosszú, tele kurta s nem zord,
A kövér Aulont venyigék borítják,
S nedve fürtjének nem irigy Falernum
Drága borára.

Ez leend a hely, hova mind a ketten
Elvonúlunk majd; hol igaz könyűid
Dalnok-hívednek ki se hült porát majd
Sírva megáldják.

(Barna Ign. fordítása.)

Mínthogy hajónk be nem ment az öbölbe, közlről nem láthattuk a várost, amelynek szépségeiről nagyon magasztalólag beszélnek a mai utazók is. Méze, gyümölcse ma is híres, a datolyapálma is meghozza itt gyümölcset. Tengerségekben rendkívül gazdag, osztriga-telepei jóhírűek.

Taranto előnyös fekvésénél fogva hivatva van egykor megint nagy szerepet játszani a félsziget tengeri forgalmában.

A *Tarentói*-öböl mentén a tenger mindig nyugtalanabb lett. Délután 2 órakor a Cataniából jövő *Tisza* gőzössel találkoztunk, amely azonban jó távol maradt tőlünk. Majd egy olasz hadihajót láttunk, amely Görögország felől a Spartivento-fok felé tartott. Kimondhatatlanul jól esik, amikor napokon át utazva a tengeren és a végteleen nagy víztömegben hajónk, elhagyatott magányban bujdosó vándor módjára, egymagában bolyongva, végre ha csak távolban is, meglát egy hajót. Kíváncsian szegezzük arra látcsöveinket és keressük, találgatjuk, miféle hajó lehet és mi járatban van. A hajósoknak

nagy tapasztalatuk van a tengeri járművek megítélésében. A mi szokatlan szemünk sokszor alig lát egyebet egy homályos pontnál a láthatár szélén, a hajó emberei már azt is megmondják e pontról, hogy milyen hajó, honnan jön és merre halad.

Három óra felé elhagytuk a *Tarentói*-öböl irányát. A *Punta dell'Alice*, az öbölnek legszélsőbb délkeleti partja jó messzire maradt tőlünk. 4 órakor a *Cap Colonne* vagy *Capo di Nao* tűnt fel előttünk. Nevezetes és érdekes vidék ez. *Krotonnak*, a hajdankorban sokat emlegetett achaji gyarmatnak helyén ma *Cotrone* néven nem jelentéktelen és virágzásnak induló város fekszik, amelynek régi kastélya festőileg emelkedik ki a város fölött. A vidék maga is szép; narancs-, citrom- és olajerdő veszi körül a hegységet. Hera híres templomának romjából is látható még egy magános oszlop, amely hatalmas alapépítményéből büszkén emelkedik a házak fölé.

A rendkívül érdekes vidék annyira lekötötte figyelmünket, hogy csak késő este hagytuk el a hajó fedélzetét, s másnap már hajnal előtt újra ott voltunk, hogy lehetőleg semmit el ne veszítsünk a látványból. A calabriai partok nagyon különböznek a pugliai partoktól. Mennyivel festőibb, mennyivel vadregényesebb Calabria! Magas hegyek emelkednek itt egymás felé párhuzamos láncokban s meredeken esnek le a tengerre. A sötétség, mely őket a hajnal fölkelte előtt borítja, növeli titokzatosságukat. Majd kékes színt öltenek s a tengerből fölkelő nap halvány rózsapiros visszfényt lövel rájuk.

Ezek a hegyek nemcsak a látszatban, hanem valóban is ilyen vadregényesek és borzalmasak. Belsejükben örökké forrongó tűz lakik, mely a Calabriai félszigetnek már számtalan és borzasztó földrengést okozott. A félszigetnek egyébként áldott vidékét, mely borral, olajjal, erdőséggel bőven van megáldva, az ó-korban előzönlötték a görögök, akik itt kerestek és alapítottak maguknak új hazát. Az úttalan hegyekben és megközelíthetlen rengetegeekben isteneiknek emeltek szentélyeket.

Ezen görög gyarmatoktól Alsó-Olaszország Nagy-Görögország (*Graecia Magna*) nevet is viselt. Itt volt első sorban a legnevezetesebb és legvirágzóbb város: *Tarentum*, aztán *Metapont*, *Herakleia*, *Syba-*

ris, melynek helyére később *Thurii* lépett, a fennebb már említett *Kroton*, *Lokri Epizephirii*, *Rhegion* és *Kyme*, mint a legrégebb görög gyarmatok.

Calabria mai lakói, mint ezen görög gyarmatosok maradványai, az olaszoktól külsőre, természetre, szokásokra nézve sokban különböznek. A természetnek nyers, de romlatlan, derék gyermeke a calabriai, tele a legforróbb szenvedéllyel, mint ahogy tele van tűzzel az a föld, amelyen lakik. Nyelvük ma is megőrizte görög eredetét. *Tarento*-ban a lakosok egy része ma is olyan vegyes nyelvet beszél, melyet az olaszok nem értenek.

A Calabriai félsziget előtt a *Squillacei*-öböl mélyen belevág a szárazföldre. Ezen vadregényes helyen, a majdnem hozzáférhetetlen meredekségű sziklán, fekszik *Squillace* városa, a régi *Scylaceum* helyén, hol Hannibal táborozott. Vergilius is megemlékezik róla Aeneisében, hajórontónak, *navifragum Scylaceum*-nak nevezi.

Capo Spartivento (a szélső fok, a régiéknél *Promontorium Herculis*), a Calabriai-félszigetnek legszélső pontja már hátunk megett van, közeledünk Sicilia felé. Afrika partjai 620 kilométernyire vannak tőlünk.

VI. Sicilia.

(A sicíliai partok feltűnése. Trinacria. A háromfokú sziget személyesítve. Sicilia geographiája. Hegyei. Terményei. Riposto. Sajátságos behajózás és partraszállás. A lávára épült város. Laci-szekerek. Prédikáció vilátkozással. Papi uralom.)

Szép hajnal volt. A nap lassan emelkedett föl a tenger hullámaiból. Piros fénye ott rezgett a végtelen éggel ölelkező hullámokon. Nem tudtuk, merre vessük tekintetünket; nem tudunk betelni a magasztos látvány nagyszerűségével. Nem tudtuk, mi volt megragadóbb látvány, vajjon a nap fölkelése vagy a calabriai partok, vagy a homályból kibontakozó Sicilia. A calabriai sötét hegylánc lassanként kiélesedett a nap fényétől. A hajnali csillag a keleti égen fényesen ragyogott, alatta egy másik kisebb csillag pislogó fénye. Előttünk az *Etna* sötélt. Kópasz csúcsa alatt hó csillogott, hosszú barázdákban. Sicilia partjai felett magas hegyek vonulnak el. A hegyek lejtőin falvak terülnek el festőileg. Jobbról tőlünk a *Messinai-szoros* szorult össze, mintha Itália félszigete alig volna elválasztva Siciliától. A sicíliai hegyek mindinkább kiélesednek. Az *Etna* tömegének alsó része zölddel van borítva, csak felső része látszik csupasznak. A hegyoldalt sűrűn lepik el a házak.

Előttünk terül el hosszan Sicilia (a régi *Trinacria*), a Földközi-tengernek legnagyobb és legérdekesebb szigete, mely szabálytalan háromszöghöz hasonlít, mindenik élén egy hegyfokkal (*promontorio*), innen a görög *Trinacria* (Háromfokú) elnevezése. Ennek megfelelően úgy személyesítették a régiek Siciliát, hogy egy szárnyas és kigyós fejet három lábbal ábrázoltak.

Keleti partszegélye a messinai *Capo di Faro*-tól (a régi *Promontorium Pelorum*-tól) a *Passero* fokig (a régi *Promontorium Pachynum*-ig) 215 kilométer hosszú s *Catania* irányából majdnem teljesen áttekinthető ; a délnyugati partszegély a *Passero* foktól a tom-pán lecsapott *Capo Boëo*-ig (a régi *Promontorium Lilybaeum*-ig

TRINACRIA.

(Marsalánál) 285 kilométer ; az északi partvonal az előbb említett *Lilybaeum*-tól a *Pelorum* hegyfokig 320 kilométer hosszú. Az így határolt sziget 29.740 □ klmtr területtel bír és 3,364.940 lakost szám-lál (Hübner tabellái szerint).

A *Messinai-szoros* (*Stretto di Messina*) választja el Siciliát az Itáliai félszigettől. Legszűkebb helyén negyedfél kilométer széles. A régi időkben ez a szoros jóval keskenyebb volt, alig két kilométer. Reclusnak teljesen igaza van, midőn azt hiszi, hogy Sicilia Olaszország szárazföldi részével híddal vagy alagúttal könnyen összeköthető volna. Tényleg foglalkoznak is hasonló tervvel, mely a közel jövőben meg is valósul. Egykor összefügghetett az Olasz félszigettel, aminek nyomai a tenger alatti geológiai alakulásokban könnyen megtalálhatók. Azt is kimutathatja a geologia, hogy Áfrikával is összefüggő testet képezett valamikor. Vergilius is összefüggőnek tartotta e két földdarabot, midőn így énekel Aeneisében (III. 410—419):

Majdan, jó széllel ha Sicília partit eléred,
 S ott a pelorumi zár közelébe kerülnek a gályák,
 A balpartra ügyelj, s útid nagy körben irányozd
 Balra a tengeren is, fuss a jobboldali résztől.
 A hegyek ott hajdan nagy erőtől rombatöröttek
 (Mit nem képes a kor megváltoztatni idővel!)
 Szétváltak — mint mondja a hír — a közös kötelékből.
 A támadt hasadékba betört nagy erővel a tenger,
 Siceli részétől Hesperját elszakította,
 S városi s térei közt szűk öblü szorost alakított. (Barna Ign.)

Fekvése, a Földközi-tenger közepén, Európa és Afrika között, körülvéve szigetekkel, rendkívül kedvező. Afrika 145 kilométernyi távolban van legszélső pontjától.

Változatos talajalakulását tekintve, a sziget hullámos fensíknak nevezhető, 500—600 m. közepes magassággal, keskeny partszegélyekkel, melyek egy északi irányban kimagasló hegyvonalra támaszkodnak. A szigetnek északi hegyvonala a calabriai hegyláncnak folytatását látszik képezni. Ezt mutatja úgy geológiai természete, mint iránya. Ennek a hegyvonalnak közös gyűjtő neve nincsen. A következő elágazásait szokás megkülönböztetni. Keletről nyugat felé vonul a *Pelori* hegység, mely a *Faro*-nak mély völgyhasadékából emelkedik ki s 600—1278 m. magas, a *Nebrodi* hegység (*M. Sori* 1845 m.) és a *Madonie* hegység (*Pizzo Antenna* 1975 m.). A sziget vízválasztója az 1330 m. magas *Zimmarra*.

Az *Etna* ezzel a hegységgel semmi összefüggésben nincsen ; ez a tűzhányóknak nagy csoportját képezi, mely a gyakori lávaömlések folytán 1200 négyszög kilométer területet foglal el.

A partszegélyek majdnem mindenütt meredeken esnek le a tengerre. Nagyobb síkság csak *Catania* vidékén (a *Piano di Catania*) és *Palermo* körül (a *Conca d'Oro*) van.

A föld alakulása folytán *Sicilia* rendkívül termékeny talajjal bír. Részben *Campania* és *Lombardia*, részben *Áfrika* jellegével bír talaja. A sicíliai búza világhírű s nagy mennyiségben kiviteli cikket is képez. Siciliát az ó-korban *Itália* magtárának nevezték. A narancs, citrom, bor, olaj, füge, mandola, granátalma bőven terem. Képviselve van azonfelül a tropikus övnek vegetációja is. Tenyészik a cukornád, pamut, datolya- és törpepálma, banána, kaktusz és agáve. A füge-kaktusz (*Opuntia ficus indica, fico d'India*) majdnem kirthatatlan tömegben lepi el a szigetet ; tüskés gyümölcsét, melynek íze kellemesen savanykás, nagyon kedvelik a sziget lakói, kivitelre nem alkalmas, mert hamar romlik. A narancs és citrom termelése újabb időben rendkívül nagy mérveket öltött, minthogy ezt minden más terménynél jövedelmezőbbnek találták. Egy hektár citromerdő 4225 frankot jövedelmez, egy hektár narancsliget 2886 frankot hoz. A narancs- és citromszüret novembertől márciusig tart, de a gyümölcs január vége előtt nem érik meg teljesen. Jelenleg a sziget egyötöd részében természetnek narancsot és citromot. Az évenként kiszállított *agrumik* (így nevezik a citromot és narancsot közös néven) értéke 140,000.000 millió frankra rúg. A sziget egy jó része teljesen kopár terület, fa és árnyék nélkül, ahol a tropikus hőség (egész 43°) minden vizet kiszárít.

Hajónk már közeledik a parthoz. *Riposto* felé tart, egy *Cataniától* északra eső kis helységbe. *Ripostonak* nincs kikötője. Az *Etnáról* lehömpölygött és elmállott láva az egész vidéket fekete homokkal lepte el, amely messze benyúlik a tengerbe s azt eliszapolja. Jó messzire a nyílt tengeren kellett hajónknak kikötnie.

A helység *Riposto* (a visszahelyezett) nevét onnan nyerte,

hogy az Etna által elpusztított helység ide visszatelepítettett. Mint vasúti állomás *Giarre-Riposto* nevet visel.

Amint hajónk félkilométernyire kikötött, az *agenzia* emberei csolnakokon jöttek jelenteni, hogy 110 hordó bort kell felrakni Genova számára. Más csolnakokon munkások eveztek hajónkhoz s nagy vastag kötelet, mely egészen a partig ért, erősítettek hajónkhoz. Aztán megkezdődött a behajózás érdekes és szokatlan látványa. A 10 hektoliteres hordókat begurították a tengerbe s mindeniket rákötötték a kifeszített vastag kötélre. A hordók mintegy maguktól úszva látszottak a hajóhoz közeledni, s aztán egymásután halászgatták ki a hullámokból és vontatták fel darukon a hajóra.

Mialatt a hordókat felrakták, kiszálltunk a partra. Minthogy a sekély vízben a csolnak nem köthet ki a parton, a bárkások ép úgy, mint Jaffában, vállaikon szállítottak minket a partra. A tengerparttól egy széles hosszú út (*Corso Vittorio Emmanuele*) vezet az Etna lábáig. Amint partra szálltunk, az egylovas kocsik özöne hajtott felénk, ép úgy, mint Nápolyban. A lovak felvannak cifrázva mindenféle szalaggal, s egy kakastoll van tűzve minden lónak a fejére.

A házak Ripostóban csupa lávából vannak építve, vakolatlanul, lávával vannak az utcák kövezve. Ez az összeálló fekete tömeg sötét képet ad a városnak. A helység lakossága itt is az utcán végzi foglalatosságát. Feltűnt a borbélyok *salone*-jainak és a mészárszékeknek sokasága. A mészárosok a szék ajtaja elé, az utcára rakják ki a húst, melyet kis nemzetiszínű zászlókkal, színes papirokkal, cotillon jelvényekkel és rikító zsebkendőkkel díszítenek. Figyelmünket igen lekötötték a kétkerekű kocsik, melyek a nálunk földhordáshoz használt taligákhoz hasonlítanak. Igazi Laci-szekerek. Ezek a kis kocsik igen díszesen vannak kiállítva. Oldaldeszkaik a legtarkább színű rajzokkal, csataképekkel, népjelenetekkel, bohókás csoportozatokkal vannak kifestve. Némelyek epikus költemények illusztrációinak is beillenek. Kerekeik is tarkára vannak mázolva. Ezeket használják nemcsak teherszállításra, hanem a nép gyermekei, sokszor igen nagy számban felkuporodva, kocsikáznak rajtuk a közeli helységekbe, vásárookra, multságokra. Nápolyban és Alsó-

Olaszország más városaiban is láttunk hasonló kocsikat; de a szi-
liaiak, különösen a palermóiak díszes voltuknál fogva páratlanul
állanak. Ezeknek a festő-művészei jobbára Palermóban laknak s a
kocsikból igen nagy jövedelemre tesznek szert; mert a sicíliai nép-
nek e kocsik képezik büszkeségét és versenyzésének tárgyát.

Végig sétáltunk az érdekes városon, míg a napnak forrósága
tűrhetetlen nem lett. Bár csak reggeli 8 óra felé járt az idő, mégis
már 30 fokot mutatott a hőmérő. A nagy hőség elől a hűvös tem-
plomba menekültünk. A szép márványmozaikkal kirakott oltárok
igen gazdagon vannak díszítve. Feltűnt e templomnak egy olyan
különlegessége, amit másutt még nem láttam s létezéséről nem is
hallottam. A szószéktől nem messzire egy emelvény van, amelyen
hitszónoklat alkalmával egy második pap foglal helyet, kivel a
prédikáló pap társalgást, illetőleg vitatkozást folytat. Minden hitszónok-
lat disputa alakjában foly, ami rendkívül érdekessé válik, külö-
nösen akkor, ha két erős dialektikus pap kerül össze. Egy ripostói
útitársunk igen érdekes adatokkal szolgált nekünk ezen hitvitatko-
zásokról. Ez az útitársunk, aki Ripostóban szállt hajónkra s Geno-
váig utazott velünk, hogy onnan azután *Buenos-Ayres*be utazzék,
ahol jelenleg, mint egy hajózási vállalat tulajdonosa, lakik, elmon-
dotta, hogy Ripostóban járt rokonai látogatására. Elpanaszolta, hogy
a hazájában uralkodó szomorú állapotok bírták őt rá évek előtt,
hogy kivándoroljon Amerikába, hol csakugyan megtalálta szeren-
cséjét. Elmondotta, hogy különösen *Buenos-Ayres*ben rendkívül
sok olasz telepedett meg, akik ott igen jól boldogulnak. Ripostóról,
szülőföldéről, különösen érdekes dolgokat mondott. A most már
virágzó város 1860-ban épült, eleinte csak raktárak voltak a tenger-
parton; de néhány év alatt rohamosan alakult át községgé. Mint
jellemző adatot hozta fel a papi uralom hatalmára Siciliában, hogy
huszonkét pap van magában e kis helységben. A lakosság színházat
akart építeni, de a papság ellenezte s a színtársulatnak, mely ott
szerencsét akart próbálni, elkellett hagynia a várost.

Van Ripostónak egy jóhírű marsala-bor gyára (*Stabilimento
Viticoło di Salvatore Salvo e figlio*). A város környéke tele van

kitünő szőlőkkel. Az Etna lágájában termő bor nagyon jó minőségű.

Egyik útitársunk, aki Triesztől kezdve utazott velünk, itt vasútra ült, hogy hamarabb legyen otthon övéinél Cataniában. Igen örült, hogy megszabadult a tengeri utazás kellemeitől, melyek nagyon megviselték szegényt. Valóban szánalmas volt látni, amint a legkisebb hullámok is kihozták sodrából.

Mi is felkerestük hajónkat, mely még mindig vesződött a boros hordók kihalászásával és behajózásával. Végre a horgony nehéz vasláncát felvontatták, a gőzsíp süvöltött és megindultunk Catania felé, mindenütt szorosán a tengerparton, mialatt a legszebb, legfestőibb pontok előtt haladtunk el.

VII. Az Etna és vidéke.

(Az Etna a mondában és Vergiliusnál. Lávarétegek. Az Etna nevezetesebb kiterései. A tüzhányó három tenyészeti öve. Aci Reale. Acis és Galatea regéje. A szerelmes kyklops. Ulysses és Polyphemos.)

B mint a part mentén haladt hajónk, a maga teljes képében állott előttünk az *Etna*. A megilletődés és kíváncsiság érzetével nézzük a magasra nyúló és hosszan elterülő óriást. Visszaidézzük emlékünkbe mindazt, amit ifjú korunk óta a csodás hegyről tanultunk és olvastunk. Előveszszük útításkánkból Vergilius Aeneisét, melyet a Földközi-tengeren tett utazásunkon nem hagyhatunk el magunktól s elolvassuk most azokat a részeket, melyeket az Etnáról írt (III. 567—581):

A nap eközbe letűnt, teljes csend szállt a vizekre,
S im' járatlanul a Kyklops-partokra vetődünk.
Szertelen itten a rév, s viharoktól mentes egészen,
De iszonyún csattog s bömböl közelében az Etna:
Majd kormos felhőket ereszt fel a légbe magából
Szurkos füstgomolyok s izzó hamufergetegével,
Csillagokig lobogó lánggal nyalogatva a mennyet,
Majd kiszakadt sziklákát okád és vet ki a torkán,
S olvadt kőtömegek lávája buzog fel özönnel
Korgó gyomrának háborgó mély fenekérül.
Enceladust nyomják a kövek, kit félig ütött meg
A villám — mint tartja a hír — s légzése az Etnán,
Mely tetemére terült, kürtöket tört ki tüzével,
S csak moccanjon alatta, legott megrázza dőrejjel
Triquetrát, s az egész eget elfeketíti korommal.

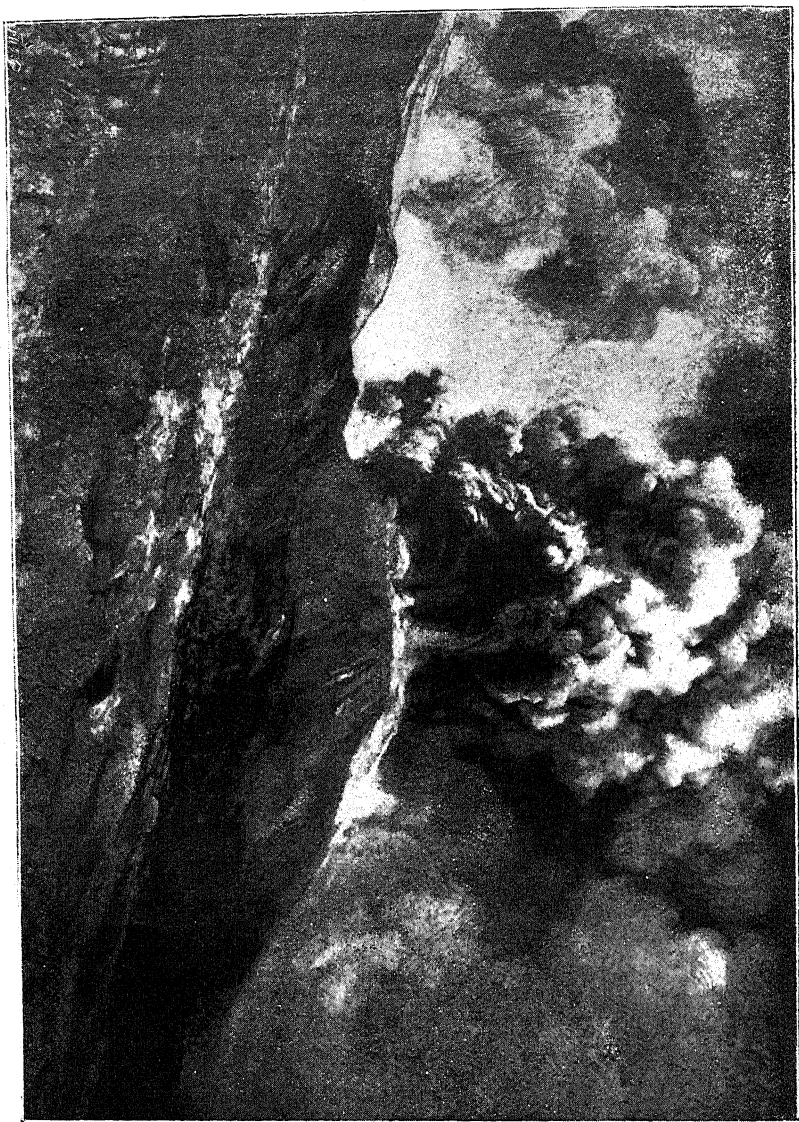
Ez a szép leírás most nem illett rá az Etnára. Békében, pihenve a heves harcoktól és küzdelmektől, nyúlt el hosszan, a tenger partjára dülve. Lejtőin békésen és hívogatólag integettek a sötét árnyékú ligetek és házak, mintha soha se kellene tartani a háborgó Enceladus nyugtalanságától. Csak a csúcsáról felszálló gyenge füstoszlop árulta el, hogy tud az Etna úgy is viselkedni, amint azt a jó Vergilius leírta. Ezt mutatja az a fekete szurokszerű láva takaró, mely az egész tengerpartot borítja s belenyomul a tenger birodalmába. Századok óta van e hegy működésben, s a bel-sejéből kidobott lávatömegek számos rétege fekszik egymáson. A lávarétegeket könnyen lehet egymástól megkülönböztetni s koruk szerint osztályozni. Az alsó rétegek keményen összeálló tömeget képeznek, míg a felsőket az idő viszontagsága, az esőnek, napnak, szélnek hatása megpuhította, elmállasztotta s jótermesű földréteggé változtatta. Jött egy újabb kitörés, mely mindent, amit utjában talált, eltemetett, megégetett és később magába fagyasztott. Az egymásra halmozott lávatömegek a tenger partjának alakulását koronkint megváltoztatták, átalakították. Az előttünk felmagasló s a tengerre meredeken leeső parton ez könnyen felismerhető. Az egész nem egyéb egy hatalmas lávaalakulásnál, melyet a hegynek több kitörése rakott egymásra.

Az *Etna* az ó-kortól fogva száznál többször hozott kitöréseivel rettegetést és pusztítást a szigetre és lakóira. A legrégebb ismeretes kitörést 476-ra teszik Kr. e. Ezt Pindar is említi. A Kr. előtti kitörések között legerősebb volt a 396., 126. és 122-iki. Kr. u. nagyobb kitörések voltak 1169., 1329. és 1537-ben. Az összes kitörések között legborzasztóbb volt az 1669-iki, melyet Borelli természettudós írt le. Akkor képződtek a *Monti Rossi* nevű hegydudorodások. Minthogy a láva eleinte rendkívül gyorsan omlott, 27.000 ember lett földönfutóvá, többen pedig a tüzes folyam alatt veszték el. 1693-ban egy földrengéssel társult kitörés 40 várost pusztított el, és közel 100.000 embert temetett romjai alá. Századunkban tizenkilenc kitörés volt, négy-öt évi időközökben. Legerősebbek voltak az 1812., 1819., 1843., 1852. és 1865-iek. Az utóbbi két hónapig tartott, nagy földrengés kísérte,

mely egy falut tönkre tett. Korunkban 1868, 1869, 1874, 1879, 1883, 1886. és 1892-ben voltak kitörései. Ezek közül legerősebb volt az 1879-iki és 1886-iki. Az 1879-iki kitörés május 26-ikától június 6-ikáig tartott, azzal a szokatlan tüneménynyel, hogy a láva két irányban tört ki egy időben. Egy új kráter is keletkezett ekkor, melyet Silvestri tanár, aki alakulását megfigyelte, Umberto-Margheritának nevezett el. A láva eleinte rendkívül gyorsan ömlött, mintegy 15, majd 3—6 lábnyit percenkint, később 30—40 lábnyit óránként, elpusztította a megművelt talajt, átfolyt az úton s csak az Alcantara folyóhoz érve, szünet meg folyása. Az 1886-iki kitörés 1883 óta kezdődött, ami előbb kisebb földrengésekkel és füstölgéssel jelentkezett. A kitörés május 18-ikán a központi nagy kráterben kezdődött, sűrű füstfelhőkkel és hamuesővel. A következő napon egy új kráter képződött, melyből füst, olvadt kő és hamú ömlött ki, mennydörgéshez hasonló robajjal. Nyílásából az új hegynek, melyet *Monte Gemellaronak* neveztek el, óránként 160—190 lábnyi láva szakadt alá a hegy lejtőjén. Május 21-ikén érte el a kitörés tetőpontját. A láva *Nicolosi* falu felé vette útját. A megrémült lakosok kihozták a templomokból a szentek képeit s könyörgő körmenetben vitték a helység védőszentjeinek tiszteletére egy kiugró magaslaton épült szentélyhez (*Altarelli*). Május 24-ikén a cataniai püspök ünnepélyesen kibontá Szt. Agatának fátyolát, melyet a cataniai dombban őriznek s a melyről azt hiszik, hogy a lávát feltartóztatja folyásában. Három nap mulva a láva az *Altarelli*ig jutott, de itt két felé oszlott és lassította folyását. Egy más lávafolyam azonban egyenesen *Nicolosi* felé tartott. A *prefetto* elrendelte a falu kiürítését s katonákkal őriztette környékét. Június 3-ikán megszűnt a láva folyása s másnap nagy földrengéssel megszűnt a kitörés is. 1892-ben júliustól-szeptemberig tartott a legutolsó kitörés.

Az Etna természetében érdekes jelenség, hogy majdnem minden eruptio új meg új krátert képezett magának; némelyik két, sőt három kisebb mellékráterrel áll kapcsolatban. Ezek a kisebb dudorodások mint élősdí dombok sajátságos képet adnak az anyahegynek. Mintha tele volna képe bibircsekkel, dudorokkal. A főkép

ETNA. A KRÁTER KITÖRÉSKOR 1892-ben.

nemcsak maga, hanem a mellékkúpok is füstölögnek olykor-olykor. Mint füstokádó kéményekből nagy kékben törnek ki a vulkánikus gázok és vízgőzök s a legrikítóbb színű, skarlátvörös, aransárga, smaragdzöld salakok hevernek a nyílások körül. Egyes krátereknél a föld felülete az alatta működő tűztől izzó meleg, s a görgeteg kőtörmelékek között az Etnán való járás nehezebb, mint a Vezuv hamujában.

A 3323 méter magas tűzhányó hosszan elnyúló kúpjával Olasz- és Görögország legmagasabb hegye. Alig van hegy, melynek magasságához mérten oly hosszan elnyúló alapja (180 km. kerülettel) volna. Három egymástól nagyon különálló növényzeti övet (*regione*) lehet rajta megkülönböztetni: a művelt, az erdős és kopár övet. Az első zöld, a második rideg fekete színű, a harmadik rendszeren fehér, mert az év legnagyobb részében hóval van borítva. Az alsó vagy művelt öv (*regione pedimontana*), mely 500 méterig sűrű, sötét zölddel van borítva, 1400 méterig terjed. Itt erdőkben tenyészik az olajfa, továbbá a narancs, citrom és egyéb sicíliai déli gyümölcs, melyeket *agrumi* néven neveznek. A talaj rendkívül termékeny, a vastag lávaréteg miatt, mely könnyen elmállik és buja tenyészetet ad. Ezt az övet sűrűn lepik el a falvak, melyeknek házai a narancserdők és szőlőlugasok között festői képet nyújtanak. A szőlőkultúra 1000 méterig nyúlik fel a hegy lejtőjén és a lávában sok és kitűnő bort termel. 1300 méterig a gesztenye kitűnően tenyészik. A második vagy erdős öv (*regione boschiva*) 1400—2200 méterig terjed. Helylyel-közzel sűrű tömegekben, de feljebb leginkább csak elszigetelten egyes példányokban lehet találni a fenyőt, csert, bükköt és nyírfát. A harmadik vagy kopár öv (*regione deserta*) télen át hóval van borítva, melyből nyáron át is megmaradnak egyes széles barázdák.

A sicíliai egyszerűen *Monte*-nak (hegynek) vagy az olasz és arab eredetű *Mongibello* néven (arabul *Dsebel* hegy) nevezi az Etnát. Nemcsak rettegi, de szereti is. A költészet s a népmonda nagyon foglalkozik e csodás, titokzatos természetű hegygyel, mely már az ó-korban is kedvelt tárgya volt a költők képzeletének.

Épen itt, hol most halad el hajónk, *Acì Reale* és *Acì Castello* magasan fekvő festői partjai előtt, a tengerben elszórtan fekvő szirtek is mesélnek nekünk egyet e bájos mondák közül. Itt van a szép Galateáról és kedveséről Acisról szóló regének a színhelye. Elővettem Theokritosnak, a syracusai dalnoknak verseit, s itt olvastam el újra azt a szép költeményét, a kyklopsot, melyben Polyphemosnak, az Etna kyklopsának, az egyszemű szörnynek Galatea, a tenger nymphája iránti szerelmét megénekeli. Aztán elolvastam újra, ki tudja hányadszor, most már a helyszínén is Ovidiusnak ugyanily tárgyú költeményét, az *Acis és Galatea* szerelméről. Itt ezen a kiugró szirten, amelyet három oldalról mosnak a körülcsapongó hullámok, ülhetett egykor, a költő szerint, a vad Polyphemos kyklops, akit a Galatea iránti szerelem epedő gyermekké változtatott.

Ott ül a sziklán és hívja a tenger hullámaiból Neptun leányát, a szép Galateát. Hívja édes szóval, kecsegtető ígéretekkel, felajánlja neki mindazt, amit az Etna és az ő földalatti sziklalakása nyújthat. Magasztalja Galatea szépségét és epedő szóval ajánlja föl neki szerelmét. Hívja őt lakába, az élő szikla alatti barlangba, ahol ép oly kevésbé érzi majd a nyár déli hevét, mint a tél hidegét. Mind az övé lesz a sok pompás gyümölcs, mely az Aetna lábánál terem, a bíborban ragyogó és aransárga szőlő; önmaga szedheti az illatos szamócát, a rengeteg árnyában, s ősszel a somot, a szilvát, a gesztenyét. Övé a narancs és egyéb gyümölcs, ha felesége akar lenni. Övéi a bárányok, a kecskék, melyek a völgyben, erdőben és a hegysziklák között legelnek és szökdécselnek, melyeknek ő meg nem tudná mondani a számát. Neki ajánlja fel azt a galambpárt a hegyi fészekkel együtt. És ígér neki sok egyebet, szépet, a leggyöngédebb figyelemmel és leggazdagabb bőkezűséggel. Aztán leírja önmagát, amint a tenger tükrében minap látta az alakját. Nem is oly rút ő, mint amilyennek tartják. Hogy egy szemé van csak homlokán, az sem oly különös. Hát nem egy szemével áraszt-e a nap is az égről annyi fényt, annyi áldást a világra? Miért szereti ő inkább Acist? Miért nem inkább Polyphemost, aki Acisnál méltóbb

a szerelemre? Így eped, így forrong a szerelmes kyklops. De íme, a szikla alatt látja Acist és Galateát, gyanutlanul üldögélve. Most fölülkerekedik a szerelmes kyklopsban féltékenysége és bosszúérzete gyűlölt vetélytársa ellen; fölugrik a szikláról és rohan a szerelmes pár felé. Galatea eltűnik a tengerben, a kyklops egy leszakított szikladarabot dob a menekülő Acisra, melytől ez holtan rogyott össze. De, azon a helyen, ahol halva fekszik, véréből egy forrás bugygyan fel és gyors folyással rohan a tengerbe, hogy Galateával találkozzék.

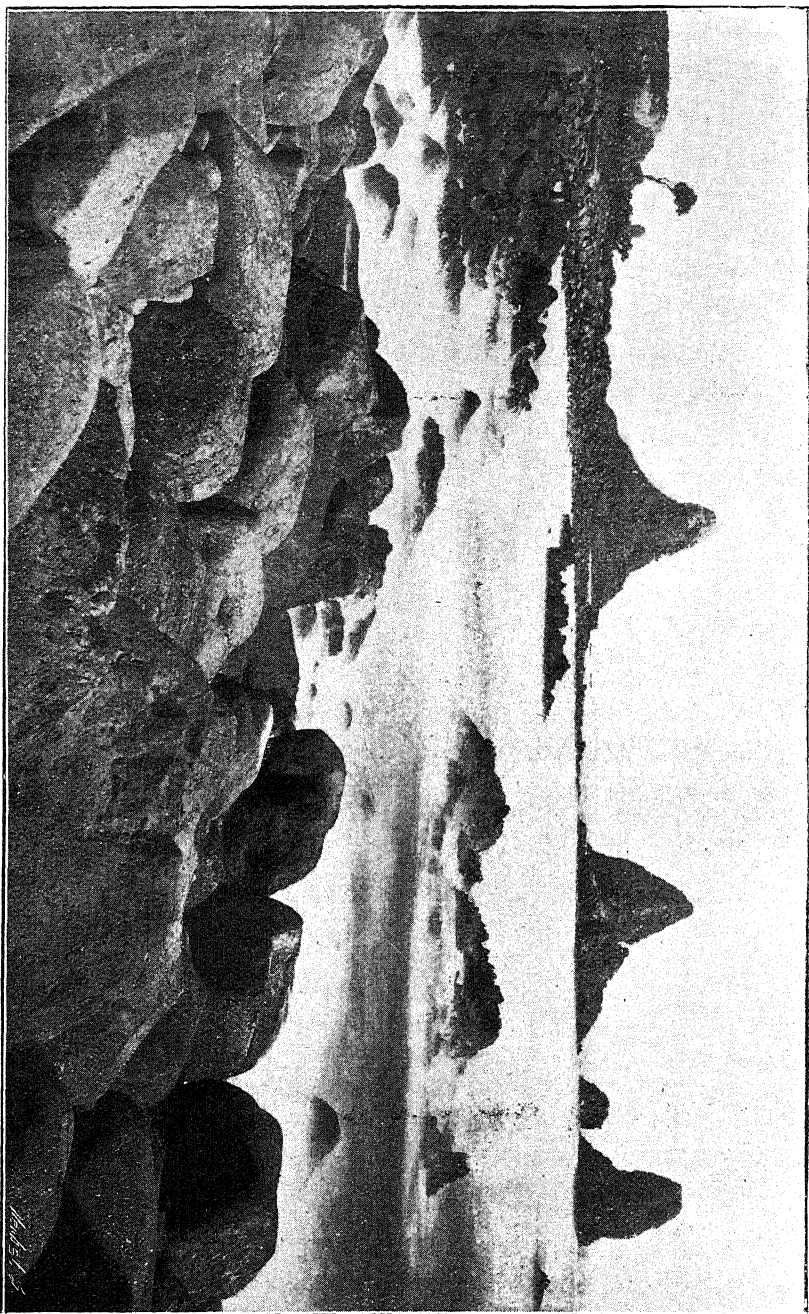
Az Acis véréből fakadott patak ma is él a szegény ifjú nevén; ezt a nevet viseli a helység is, mely a bús szerelmi történet helyén épült. Mennyivel szebb e rege, ha ezt itt a hely színén olvassuk. Akkor értjük meg igazán és élvezzük a maga szépségében. Mily találó allegoria ez, melyben az Etna hegynék és a tengernek egymás iránti szerelme van személyesítve.

Ezek a vad szirtek itt, melyeket körülcsapkodnak a tenger hullámai, a *Scogli di Ciclopi* nevet viselik s azt a szép regét örökítik meg, melyet Homeros Odysseájában (IX. ének) Ulyssesnek a vad Polyphemos kyklopsszal viselt kalandjáról énekelt.

Ulysses, Sicilia partjaira, a kyklopsok földjére vetődik bolyongásai közben. A szigetnek kikutatása közben nagy barlangra akadtak.

Nagy, meredek száját repkénylombok koszorúzták;
Bent mekegő nyájak, kecskék s juhok éjjelezének.
Udvar vette körül, ásott, nagy sziklakövekből,
Sugár fenyvekből, terebélyes tölgfatövekből.
Orjás férfi lakott vala bent, távol különödvé
Társaitól, nyáját egyedül őrizve, terelve.
Senkihez el nem járt, a jogot s törvényt kikacagta.
Szörnyü csodás lénynek született; termetre nem is volt
Ételevő ember, hanem inkább sziklamagaslat,
Kit sűrű erdő fed s szomszédai közt kimagaslik.

Ez a szörnyember lakott itt e barlangban, melyet Ulysses és társai a gazda távollétében apróra kikutattak, megtekintettek. Meg

ACI CASTELLO. A KYKLOPS SZIKLAI (Scogli di Ciclopi).

is lakomáztak az odúban talált ételekből. Mikor a kyklops hazajött s munkáját elvégezve, meglátta barlangjában az elbújt idegeneket, megkérdezte kilétüket. Ők elmondák, hogy:

„Eltévedt utasok, görögök népsége vagyunk mi;
 Trója alól vet-hány a vihar mély vizeken által,
 Hogy haza vágyódánk; más-más utakra bolyongánk,
 Így akará bizton pajzsos Kronides az egekben.
 Mink meg e földre jutánk s a te lábadoz borulunk le,
 Ha megszánna szived s vendégidnek befogadnál,
 És a miként szoktál, valamelyes ajándokot adnál.
 Oh, ne feledd istent, látod, hozzád menekültünk.
 És a pajzsos Kronides boszut áll az utas jövevényért
 S a tisztos jövevényt mindig megvédi kezével.“

A kyklops, aki mit se törődik Kronidesszel s magát mindenkinél erősebbnek tartja, nem érez irántuk szánalmat. Megragadja két társát, földhöz vágja, széttépi és felfalja őket.

Vette a tiszta tejet s nagyokat kortyanta belőle,
 S elnyújtózva feküdt birkái között az üregben.

Másnap reggel

Hogy keleten kipirult rózsás ujjával a hajnal:
 Reggeli éteteknek megevett két társamat ismét.

Ekkor elzárta a barlang kijárását s kihajtotta juhait a legelőre.

Ulysses a kyklops távollétében egy ölnyi dorongot egyik végén meghegyezett, megtüzesített s elrejtett egy trágyahalomba.

Mikor a kyklops haza jött s dolgát nyája körül elvégzé, megint felfalt kettőt Ulysses emberei közül, mire ez megkínálta őt a magával hozott vörös borral. Háromszor ivott belőle s nevét kérde az idegenek. Ulysses szólt:

„*Senkitse* a nevem és e neven szólítanak engem
 Édes anyám és édes apám s valamennyi barátom.“
 Így szóltam, mire ő vad szívvvel vág vala vissza:
 „Jó, hát társai közt *Senkitse* eszem meg utóján:
 Mind valamennyit előbb: ez lesz vendégadományod.“

A kyklops erre mámorosan álomba hanyatlott, mire Ulysses azonnal megtüzesíté a dorong hegyét s társai segítségével kiszúrta a szörnynek szemét. Szörnyű zajt csapott a szörny, ordítása fölverte a szomszéd barlangokban lakó kyklopsokat, akik összefutva kérdékokát iszonyatos bömbölésének. Polyphemos így szólt :

„Senkise bánt engem, feleim és Senkise szó cselt.“

Társai erre viszont így szóltak röpke szavakkal :

„Ha egyedül vagy hát és senkise bánt vala téged :

Akkor eszellós vagy s lehetetlenség menekülnöd.

Menj, esedezzél hát Posejdon kékfürtű atyádhoz.

Sírván sírt keserű kínjában az egyszemű órjas,

És hadonászott volt s a követ lelöké az üregről,

S két izmos karját kifeszítve leült a nyiláshoz,

Hogy megfogja, akik ki akarnak osonni a nyájjal.

De Ulysses kifogott a tehetetlen kyklopson. A nagytestű, gyapjas kosokat hármankint összekötözé s alájuk kötötte egy-egy társát, úgy hogy

Minden egyes daliát három-három juh cipelt volt.

Ő magapedig a legbozontosabb, leggyapjasabbkos alá csimpaszkodva s hátát karjaival átkarolva jutott ki Polyphemos barlangjából.

Nemcsak Ulysses és társai menekültek a veszedelemtől, hanem még Polyphemos juhait is elhajtották hajóikhoz, melyeken aztán tovairamodtak. Mikor megmenekültek a Kyklops bosszújától, így kiáltott hozzá Ulysses hajójáról :

„Látod-e hát Kyklops, hogy nem hitvány jövevények

Társait etted meg dúrván barlangüregedben ?

Úgy kellett, nyomorult, hogy az istenitélet elérjen,

A ki nem átallád vendégeidet felemészteni

Házadban. Most meglakolál a nagy istenek által.“

A Kyklops e szavakra még szörnyűbb bosszúra gyulladt.

Hirtelenül letöré csúcsát egy sziklaoromnak.

Megcsóválta s uszó gályánknak éléje vetette.

Kis hia volt, hogy a kormányrúd végére csapott le.

Megrebbent a sulyos kőtől a ködösszinű tenger :

A dagadó hullám kifelé sodrott a vizekről,

S karcsu hajónkat majd hogy nem szárazra vetette.

Ulysses ingerkedésére és gúnyjára Polyphemos atyjához Poseidonhoz esengett, büntesse meg Odysseust, hogy sohase láthassa hazáját, vagy ha a végzés ezt nem engedi, úgy

Menjen ezer baj közt, idegen nép karcsu hajóján,
S hívei veszzenek el s nyomorokban lelje családját.“

És a sötétfürtű isten hallgat vala rája.

Ekkor még sokkal sulyosabb sziklát ragadott meg,

Meglóbálta megint összes szörnyű erejével

És feketés orrú gályánknak utánna vetette. (Kempf J. ford.)

Ulysses embereivel megmenekült; de a sziklák még ma is ott vannak, a tenger hullámai körülmoszák, körülajtékozzák, mintha a rászedett vad kyklopsnak mérge, dühe volna e habokban. A nép pedig még ma is regéli a Polyphemos és Ulysses kalandját, mintha csak tegnap történt volna az eset.

Hajónk gyorsan haladt s egyik jelenet a másik után vonult el szemeink előtt, mint egy tündérregének képei.

VIII. Catania.

(A lávaváros. Bellini szülőhelye. Catania forrongásban és nyugalomban. Egy szép est a városban. Catana. A város viszontagságos múltja. Fenyegetett jelene.)

déli nap pörkölő hevében érkeztünk meg *Cataniába*. Elhagytuk az Árpádot egy időre, hogy vasúton járjuk be a szép sziget egyes vidékét.

Bejártuk előbb kocsin a nagy és szép várost, amely Palermo és Messina után Siciliának legnagyobb városa, 116.000 lakossal.

Igazi lávaváros. Lávára van lábából építve, és lávával van kövezve. A láva folyamok megmerevedve és mintegy megbűvölve ott húzódnak végig a város szélén köröskörül, s ijesztő képet tárnak elénk, még ily hidegen is. Elképzélhetjük, mily borzasztó volt e tömeg izzó állapotában, midőn a városba hömpölygött és tönkre égetett mindent, amit útjában talált. Sötét, komor, gyászos a város egész jellege a lávától. Szétmálló tömege sárgásbarna porrá omlik szét, mely a szelek szárnyán tova szállva károsan hat a légzőszervekre. Aztán feje felett füstölög a tűzhányó, mint állandó vészjel, figyelmeztetve a várost a még bekövetkező pusztulásra. Kikötőjét, melyet a láva két ízben is teljesen elborított és feltöltött, újabb időben helyrehozták, s már nagyobb hajók kikötésére is alkalmas.

Cataniának sok nevezetessége van. Főbb utcái: *Corso Vittorio Emmanuele*, mely a *Piazza dei Martir*tól, a tengerparttól kezdve ketté szeli a várost, a *Strada Lincoln*, a *Strada Stesicoro-Etna*,

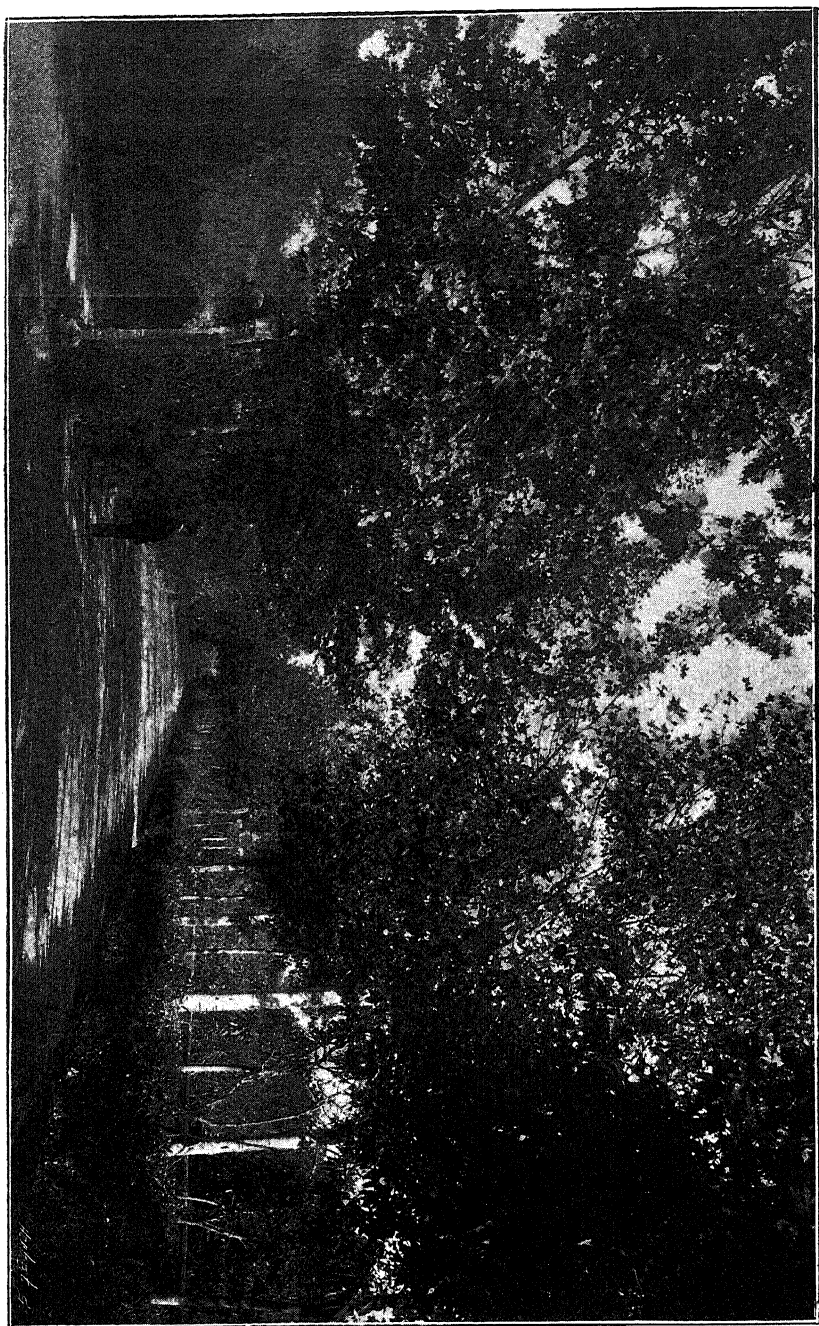
mind boulevardszerűek, s pompás palotákkal vannak beépítve. Van a város szülöttéről, *Belliniről* elnevezett szép színháza, amely 3 millióba került, van szintén *Bellininek*, Catania büszkeségének nevét viselő pompás népkertje, *Villa Bellini*, egy magaslaton, délszaki növényekkel, lávába vájt mesterséges barlangokkal és Olaszország nagy embereinek szobraival díszítve. A nap tikkasztó hevében szívesen időztünk e szép helyen, honnan a tengerre, az Etnára

CATANIA. BELLINI-SZÍNHÁZ. (Teatro Bellini).

s a messze elterülő vidékre szép kilátást élveztünk. A dóm, mely a XI-ik században épült, az 1669-iki földrengés által majdnem teljesen elpusztult. A főoltár körül az Aragoniai uralkodóház tagjainak koporsói vannak. *Sz. Agathának*, a város védszentjének ereklyéi egy külön kápolnában nyugsznak. Oroszlánszívű Rikárd ajándékozta koronáját. Catania püspöke nagy veszedelem idején, különösen az

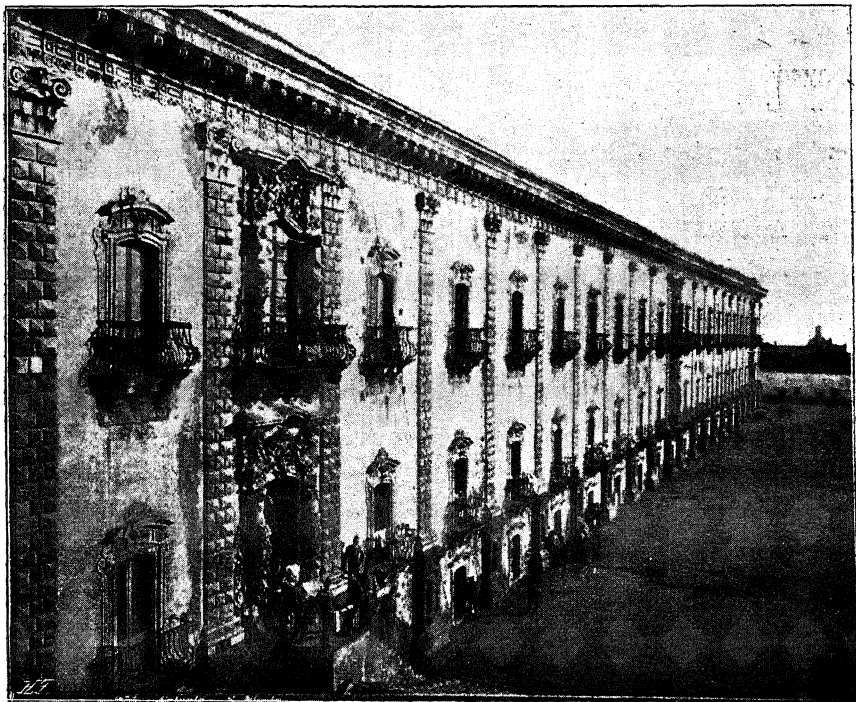
CATANIA. VILLA BELLINI.

1884

Etna kitörésekor, kibontja a szent szűznek fátyolát s annak körülhordozásával körmenetben könyörögnek az éghez a vész elhárításáért. Így tették ezt az 1886-iki borzalmas kitöréskor is.

Láttuk a dómban *Bellini* sírját is. Az *Alvajáró* (*Sonnambula*), *Norma* és a *Puritánok* szerzője Cataniában született 1801-ben, nov. 1-én. Fényes és nagy sikerű pályafutását 1835-ben nagyon gyorsan bevégezvén, meghalt Párisban, ahol ideiglenesen eltemették. Hálás

CATANIA. S. NICOLA KOLOSTOR.

szülővárosa világhírű fiának hamvait 1876-ban hazaszállította, hogy a székesegyházban díszes sírkő alatt aludja örök álmát.

A városnak nevezetes látnivalója a *S. Nicola* bencés kolostor is, mely Portugáliának mefrai kolostora után Európának legnagyobb szerzetesháza. A szerzet tagjai mindnyájan előkelő családokból valók voltak. 1866-ban a szerzetet feloszlattván, a kolostor egy részét

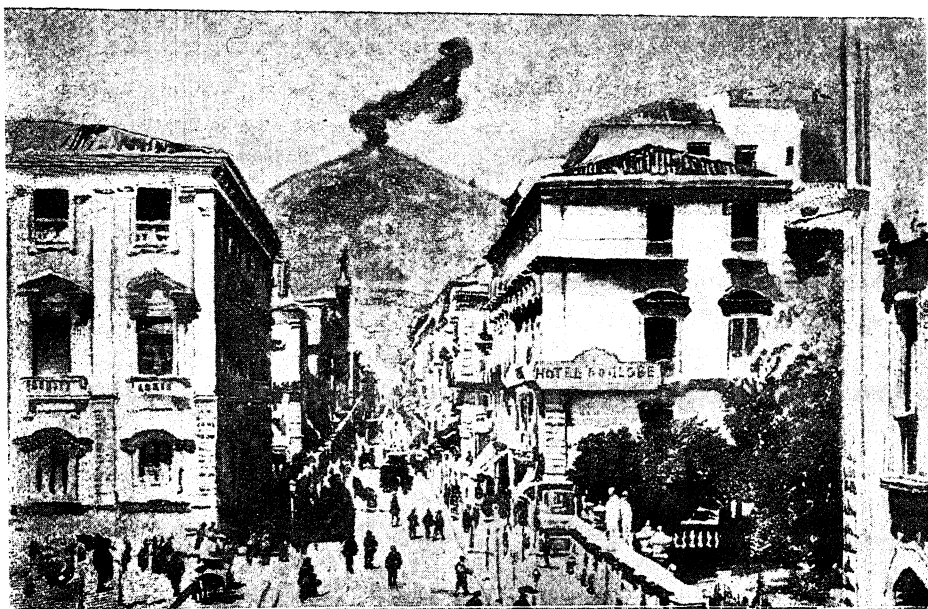
iskolának, másik részét katonai laktanyául használják. A nagy telep 96.044 □ méter területtel bír. A templom, melyben sok műredek és egyéb műkincs van, Sicilia legnagyobb temploma, orgonája Európa legkiválóbb enemű hangszere, 2916 síppal, 5 manuálával és 72 registerrel.

Catania igen előnyös fekvésénél fogva és lakosainak szívós kitartása és fáradhatatlan munkássága által rohamosan emelkedik, gazdagszik és szépül. Nagy palotái, szép középületei, tudományos intézetei, pompás színháza, boulevardszerű tágas nagy utcái, a fényes kereskedések, a köztisztaság első tekintetre is azt mutatják, hogy lakói anyagi és szellemi jólétnek örvendenek. A város nemcsak az Etna gazdag vidékének, hanem a sziget belsejének termékeivel is élénk kereskedést folytat.

Az élet Cataniában igen élénk és kellemes.

Két ízben láttam Cataniát. Először a juliusi napok tikkasztó forróságában, midőn a nagy hőségén kívül még társadalmi és politikai válságok is izgatták és nyomták a kedélyeket ; másodszer a tavasz kellemes szakában, midőn a város és a sziget maga is túl volt a válság izgalmain. A két látogatásnak benyomásai nagyon különböznek egymástól. Akkor mindenütt izgalmat, fölháborodást és elégedetlenséget találtam, nagyobb mérvben, mint a sziget egyéb helyein. És ez érthető volt ; mert Catania állott élén annak a társadalmi mozgalomnak, amely egész Siciliát forrongásba hozta és lázas izgalomban tartotta. Cataniában keletkezett az első socialista munkás-szövetség, itt ütött tanyát ez a veszedelmessé vált agitáció, amely pár év alatt egész Siciliát hatalmába kerítette. Ajánlóleveleim által összeköttetésbe és érintkezésbe jöttem több előkelő személyiséggel, gyakran szóba állottam a néppel, hogy megismerjem e sziget népének hangulatát, gondolkodásmódját. Most mindenki a munkás-szövetkezetekről, a vezetők elfogatásáról és küszöbön levő elítéléséről beszélt izgalommal, felindulással. Másodszori látogatásom már békésebb időre esik. A politikai hatalom végzett a szövetkezetekből kiindult mozgalommal. Elfojtotta ; vezetőit kemény ítélettel sújtotta. A kedélyek már nem forrongtak, látszólag lecsendesedtek. Hason-

litott a helyzet az Etna békés állapotához. Külsőleg csendesnek, nyugodtnak látszik, de azért belsejében forr a tűz, foly a munka, csak alkalmas időre vár, hogy kitörjön. Ilyennek találtam másodszer Cataniát. Az emberek most egyébről is beszéltek, mint *Felice Giuffridáról*, akit már egy év óta fegyházban őriznek, s akinek szomorú példája egy időre elvette a sziget lakóinak kedvét a socialis forradalomtól. Catania most kedélyes és kedves városnak a képét mutatta. Esti sétánk a fényesen kivilágított városban igen kellemes volt. Fényesnél fényesebb kirakatok, sürgő-forgó emberek az utcákon,

CATANIA. VIA STESICORO-ETNEA.

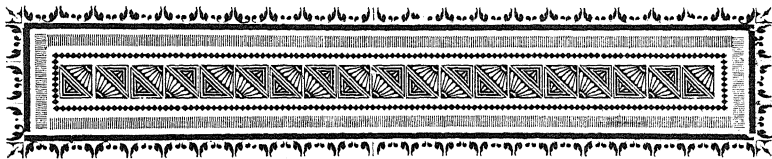
elegáns magánfogatok és szép bérkocsik robogása, mind egy művelt és gazdag nagy város benyomását tették. A képnek rendkívül vonzó keretet adott a város fölött magasan kiemelkedő Etna hatalmas tömege, égfelé szálló vékony füstoszlopával. Élénkséget adtak a sürgő-forgó utcai életnek a bicyclisták, akik a láva-burkolatú utcákon hihetetlen gyorsasággal iramodtak tova. Annyi kerékpárost, mint Cataniában, még sehol se láttam. Mintha versenyfuttatást ren-

dezték volna, oly buzgalommal és tűzzel törtek maguknak útát a járókelők között. A kerékpározás divatos lázán kívül talán a láva-burkolat alkalmas voltának is lehet része ezen sport rendkívüli fellendülésének. Kitűnő is a láva-burkolat mindenféle tekintetben. Síma, de nem csúszós, mint az asphalt, kemény és könnyen tisztán tartható. Tisztább utcákat, mint Catania főutcai, ritkán lehet látni.

A város az ó-korban *Katana* nevet viselt, mikor 729-ben chalkidikeiek alapították s gyorsan felvirágoztatták. 640-ben *Charondas* törvénykönyvet állított össze, mely az összes ion-chalkidikei eredetű sicíliai gyarmatok közös kodexe lett. Tisias, aki a karének szerkesztéseért *Stesichoros* nevet kapott, itt halt meg a XI. században, állítólag a *Piazza Stesichoreá*-n van sírja. A város sokat szenvedett a doriai gyarmatoknak háborúja alatt. *I. Hieron* elfoglalván, lakóit Leontiniba telepíti s új lakosokat hozott ide Siracusából és a Peloponnesosból; de ezeket a régi lakók elkergetvén, visszafoglalták a várost. Az atheni-siracusai háborúban Athen partján állott. *Dionysios* 403-ban elfoglalta, lakóit eladta rabszolgákkul s a várost a szolgálatában állott zsoldosoknak adta. Majd a karthagóiak kezére kerül; 339-ben *Timoleon* szabadítja meg tyrannusától. Katana volt egyike az első pontoknak, melyek római uralom alá kerültek s a sziget legnépesebb városai közé tartozott.

Marcellus nagyon széppé tette, de sokat kellett szenvednie a rabszolgaháborúk s a *Sextus Pompeius* és *Octavianus* közötti polgárháborúk idején. A középkor elején *Belisar* elfoglalja a góthoktól, a saracénok kifosztják, a normannok elfoglalják és megerősítik, de 1169-ben a földrengés nagyrészt elpusztítja. Az Aragoniai uralom alatt felvirágzik, de több ostromot kell kiállania. *Alphons* 1444-ben megalapítja itt az első sicíliai egyetemet, mely nagy hírre tett szert. Azóta az Etnának kitörései állották útját felvirágzásának. Legjobban megviselte az 1669-iki kitörés és az 1693-iki földrengés. A mostani város tulajdonképen azóta kezdett fellendülni.

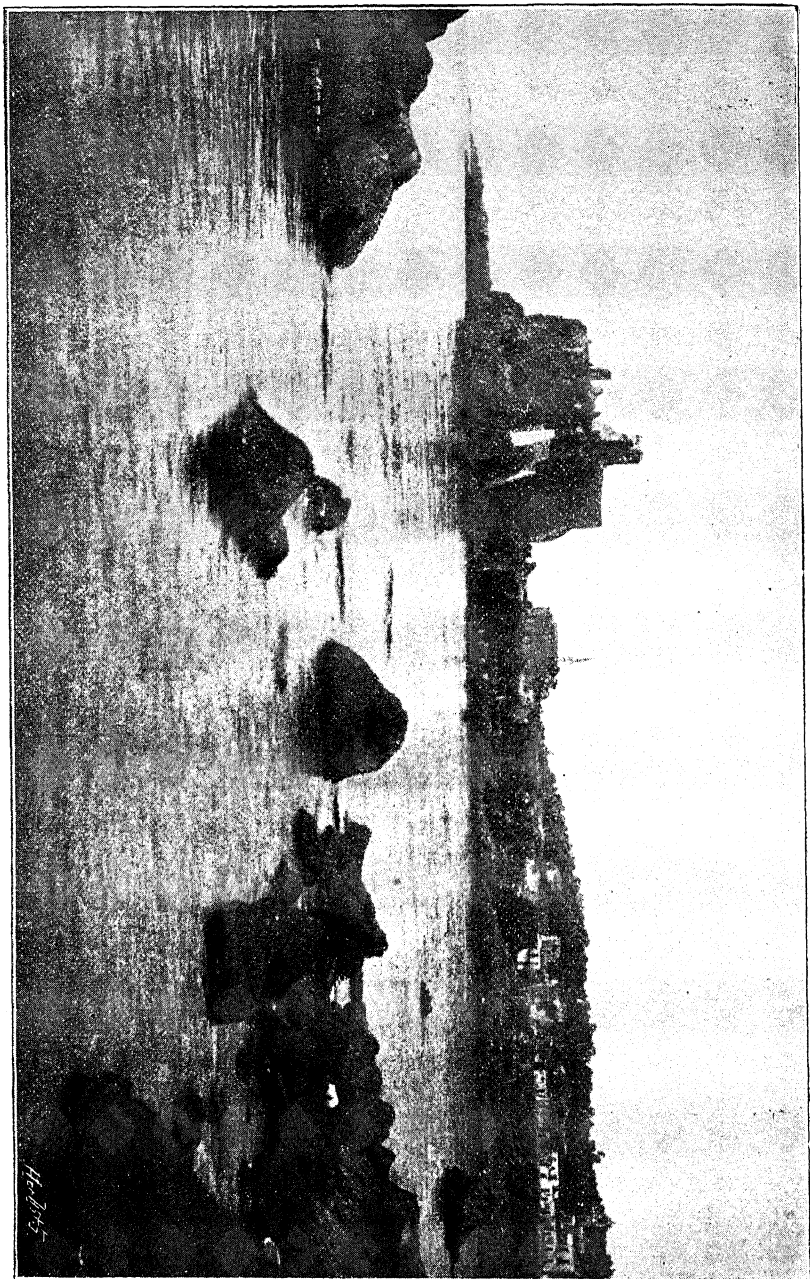
IX. Taormina.

(Kéjútazás forrongó időben. Beszédes útitársunk. *Acì Reale. Acì Castello. Látbarlangok, Giardini. Taormina, Hétel Timeo. Esküvő a hételben, Álmatlan éj Napkelte a hegyen. A görög színház. A tudós custode.*)

Cataniából vasúton utaztunk tovább Messina felé, a tengerszoros partján.

Catania pályaháza tele volt útasokkal, élénk élet uralkodott. De csak benszülötteket láttunk. Túristákkal nem találkoztunk. Ez az idő sehogyan se volt alkalmas a Siciliában való utazásra. Először a nyári idő, másodszer a sociális forrongás miatt. Kinek volna kedve egy ostromállapotban levő országban kéjútazást tenni a pörkölő nyári időben?

Csak mi voltunk idegenek. Fel is tűnhetett a benszülötteknek; mert csakhamar szóba eredtek velünk, utazásunk céljáról és okáról kérdezősködve. Csodálkoztak is némelyek, hogy ilyen időben jut eszünkbe a *gita di piacere* (kéjútazás). Feltűnően sok pap volt az útasok között. Egyik a mi kocsinkba került, s csakhamar megtudtuk tőle, hogy ő a taorminai plébános. Igen beszédes, közlékeny éltes úr volt. Nem kellett sokat kérdésekkel ostromolni. Midőn megtudta, hogy kik vagyunk, s mint túristák utazunk hazájában, s épen Taormina képezi útunk első célját; azonnal beszélt nekünk annyit és oly fáradhatatlanul, hogy végre már magunk is megsokaltuk. Beszédjétől alig volt időnk, hogy szétnézzünk a vidéken, s egyéb irányban is tegyünk megfigyeléseket.

CATANIA. ACI CASTELLO.

H. 2-15

A vasút szorosan a tengerparton halad, néhol oly közel a tengerhez, hogy viharos időben a hullámok majdnem a kocsik ablakáig csapódnak. A vasúti sínek lávába vannak lerakva, s megaludt lávátömegek hevernek a vasút mentén. A munkások százával fejtik és faragják ki a lávát, melyet messze vidékre szállítanak innen, hogy kövezetül használják. Fiume kövezetének is egy része az Etna lávájából való. Az utak mentét sűrűn lepi el az indiai füge szétágazó, tüskés, húsos leveleivel. A lávának málladozó tömegébe s a sziklák repedéseibe oly szívósan kapaszkodik bele e kaktuszfajú növény s úgy belepí a talajt, mint nálunk a szerbtövös, hogy alig lehetne már kiírtani.

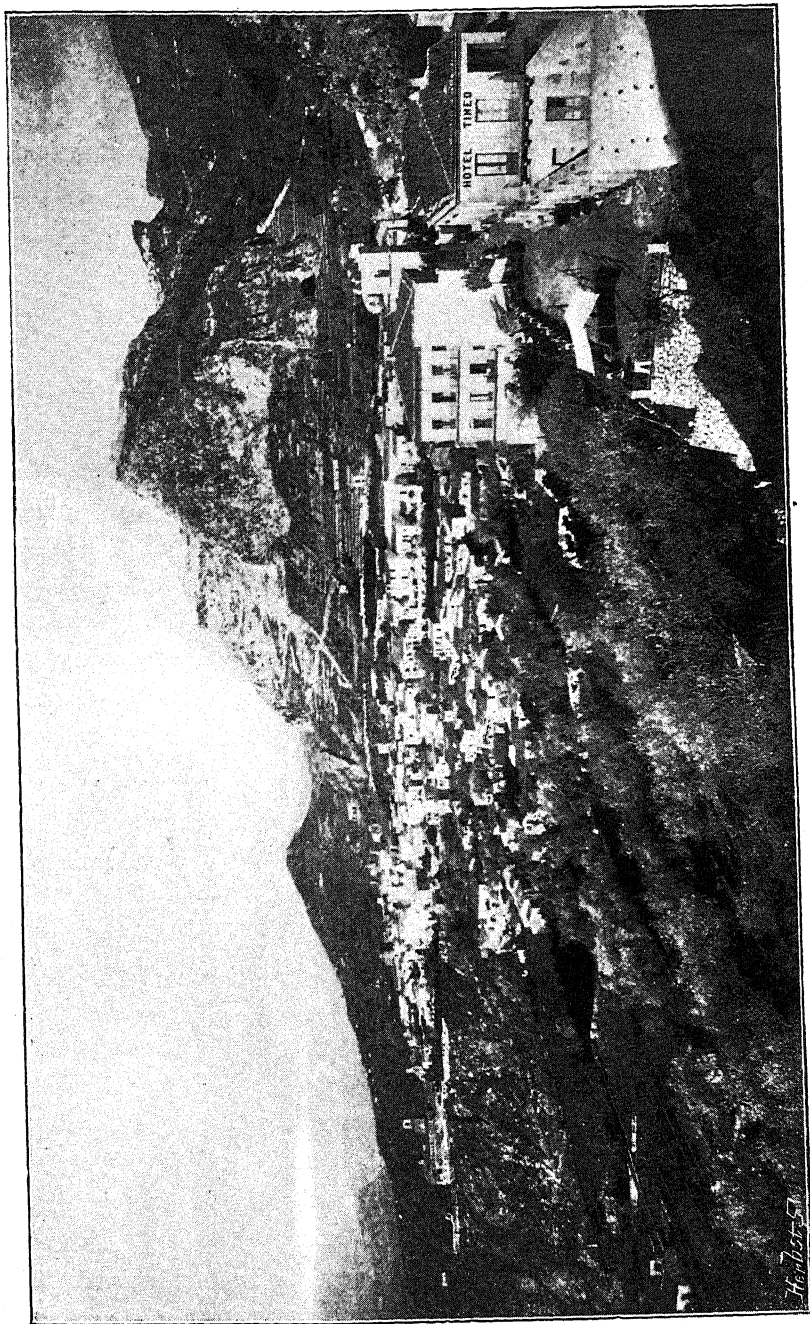
Másodszor látjuk a vidéket Ripostoig, ahol hajónk kikötött volt. *Acì Castello* helység, festői szép kastély romjával, meredeken a tenger partja felett, érdekes vidék. Innen az Etna lába alatt elterülő falvakra szabad a kilátás. A tenger hullámai felcsapkodnak a partra, majd foszlányokba szakadva esnek vissza. *Acì Reale* városnál most már lábaink alatt terülnek el azok az óriási szikladarabok (*Scogli di Ciclopì*) a tengerben, melyekről, mint fennebb említém, a monda azt tartja, hogy ezeket dobta a megvakított Polyphemos kyklops a menekülő Ulysses után. Festői szirtek nyúlnak mélyen a tengerbe s nem csoda, ha annyi szép monda fűződik e festői vidékhez. Vonatunk gyorsan robog el a Polyphemos kyklops és Galatea nympha barlangja előtt. Az Etna különböző korbeli lávájának egyes rétegei között nagy üregek, barlangok támadtak. Ezeket aztán a nép különböző mondákkal hozta kapcsolatba. Ilyen a Galatea barlangja. Ilyen lehetett az a barlang is, melyben Polyphemos kyklops lakott, a monda szerint. A nagy lávátömeg miatt, mely az Etna aljától egész a tengerig nyúlik, csak nagy nehézséggel lehetett a vasutat építeni.

Magasan fejünk felett látjuk az Etnát, hókoszorúzza fejével és füstölő búbjával; balról a tenger és a calabriai hegyek. Malarias vidéken haladunk át.

Giardini állomásnál elhagyjuk a vonatot s kocsin haladunk fel a szép serpentinákon Taorminába, mely mintegy 120 méter

magasan fekszik a vasúti állomás felett. A serpentina minden kanyarulatánál más és más kép tárul szemünk elé, szebbnél szebb panoráma, melynek nézésével be nem telik szemünk. Kocsisunk, aki ép oly fecsegő, mint minden olasz kollegája, sokat mutat, sokat magyaráz, minek fejében végül aztán megfelelő borraivalót vár útasaitól. Mig felértünk Taorminába, a kiválóbb idegenekről és azok viselt dolgairól már informálva voltunk.

Taormina, a régi Tauromenium egy kiálló sziklaháton épült csinos kis város, 3000 lakossal. A festői fekvésű város felett egy kiugró sziklán emelkedik a most romban levő kastély (396 méter magasan). E fölött függ a *Mola* sziklahegy (635 m.) és messzebb a *Monte Venere* (864 m. magasan). A várost Naxos elpusztítása után a szikelek 396-ban (Kr. e.) építették. A város fölött kimagasló kastély Tauromenium fellegrára volt, mely sok ellenséggel nézett farkas-szemet. Dionysios tyrannussal szemben Karthago pártján volt. Andromachus, a Tauromeniumban született Timaeus történetírónak atyja, a közeli Naxos gyarmatnak a város elpusztítása után fenmaradt lakóit ide telepítette. A sziklái alatt partra szállott Timoleon megnyerte a maga pártjára a város lakóit, kik őt hathatósan támogatták. Halála után itt is kitörték a zavarok. Agathokles ellen a karthagóiak pártjához szegődött, de bűnhődött is miatta. Az ő halála után Tyndarion hatalmába került, aki Pyrrhust Sziciliába hívta és itt partra szállani segítette. Az első rabszolgaháborúban a rabszolgák egy része ide menekült és sokáig makacsul védték magukat. Octaviannal szemben Pompeiushoz csatlakozott; de meg is lakolt érte, mert új gyarmatot hozott a nyakukra. A saracének ellen is harcolt a város; de 902-ben az ellenség elfoglalta, s lakóit, a nőket és gyermekeket sem kimélve, felkoncolta. Ibrahim-ibn-Akhmed, a saracének kegyetlen vezére, Prokop püspök holttestén fojtatta meg és égette meg frigyársait. A saracének kezeiből a normannok vették ki a várost 1078-ban, és azóta újra virágzásnak indult. 1410-ben itt tartották az országgyűlést, melyen nemzeti fejedelmet kerestek Sicilia számára, de eredménytelenül. 1676-ban a franciák foglalták el Taorminát és Molát, de egy évre rá 40 vitéz visszafoglalja azt. 1849-ben a nápo-

TAORMINA. PANORÁMA.

lyiak, Filangeri, „taorminai herceg“ vezetése alatt hatalmukba kerítették.

A *Hôtel Timeo*ban szálltunk meg, ahol egy pár órával előbb tartott lakodalomnak nyomaival, virágokkal feldíszített termekkel, vigan sürgő-forgó emberekkel találkoztunk. E kedves helyen ismerkedett meg egymással két német család, kiknek gyermekei itt kötöttek aztán örök frigyet. A fiatal pár az esküvő és nászszakoma után elútazott. Az esketést végző evangélikus lelkész másnap velünk útazott székhelyére, Messinába.

A nap leáldozóban volt. A vendéglő terraszáról oly elragadó kép tárult elénk, melynél szebbet alig képzelhetünk. Taormina szépségét nem hiába magasztalják s nem hiában keresik fel télen ezrével az idegenek. Ilyenkor van itt a haute saison. Egészséges, balzsamos éghajlata miatt a tüdőbetegeknek klimatikus gyógyhelye. Felettünk a festői sziklák, meredek ösvényeikkel, a sziklák lejtőjére épített város, melyből egy festői palota, (*Palazzo di Duca S. Stefano*) s egy szép góthikus épület, a *Badia* s a *Palazzo Cornaja*, egy középkori szép palota, válnak ki; távolabb a fenséges Etna, messze lábunk alatt a tenger, odáig le csupa szőlő, narancs és citrom-lugasok terraszszerűen lombsátrak alakjában. Aztán illatos virágok, bokrok. Játszi szelők kerekedtek fel s balzsamos illatárral járták be a vidéket.

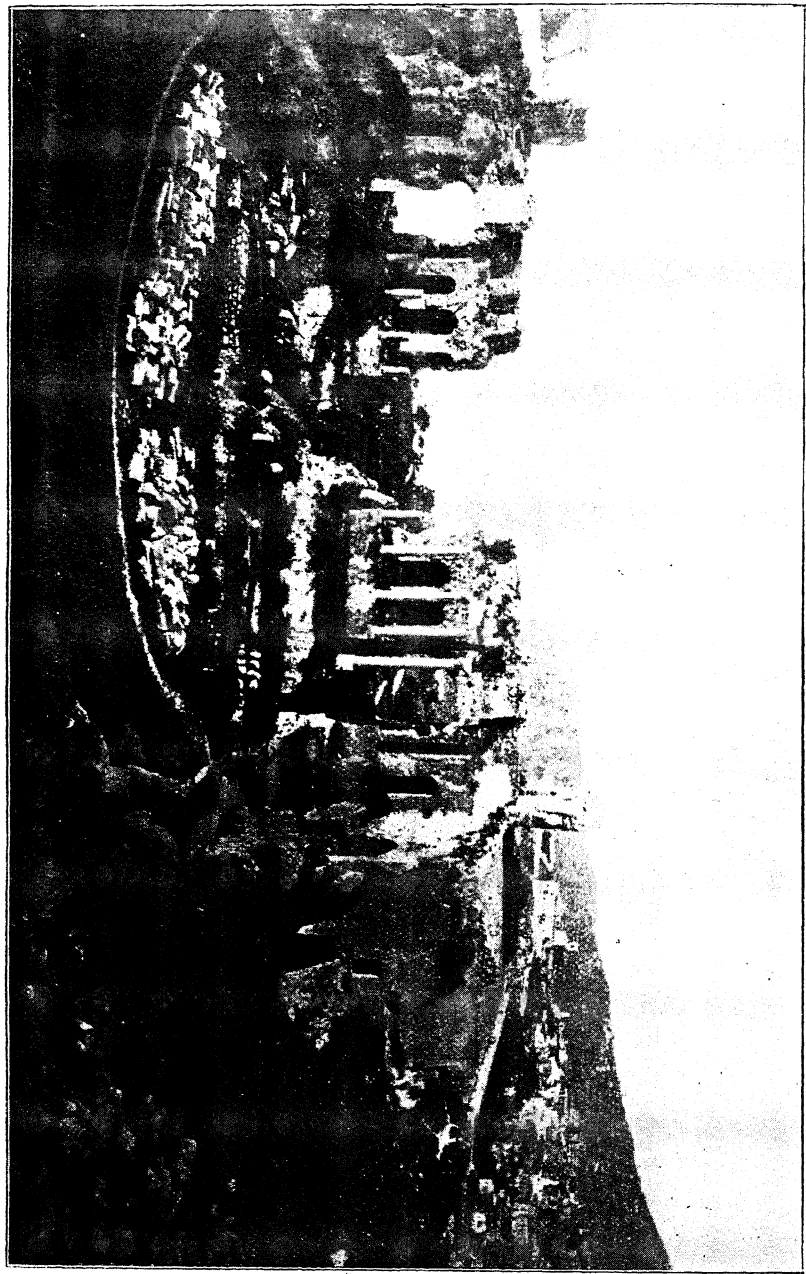
A hold mint egy nagy izzó korong jött fel az égre. Körülöttünk minden elcsendesedett; mintha a természet ünnepnapot ült volna. A hold fénye szelíden rengett a tenger tükren. A calabriai partok, megettük a festői *Aspromonte* hegytömeeggel, kísértetiesen sötétlettek a háttérben. Csak a hőség volt nyomasztó. Éjfél felé járt az idő s mi még mindig künn ültünk lakásunk erkélyén. Nem tudtunk aludni a hőségtől, mely még éjfél után sem akart szűnni. Mindennek dacára, ennél szebb éjet alig élveztünk.

A homály kezdett oszlani. Aurora rózsaujjával rámutatott az égre. Majd felkelt a nap is, Neptun birodalmából s bíbor fedte a hullámokat. Mi is siettünk, hogy el ne veszítsük e felséges jelenetet, mely páratlan Taorminában. A vendéglő tőszomszédságában vannak a görög színház romjai. Oda mentünk, arra a kiszökellő szirtre, mely

egyfelől Cataniáig, másfelől Messináig nyitja meg a kilátást. Kis házi-
kója előtt a padon találtuk a görög színház őrét. Mit csinál ön itt ily
korán reggel? kérdém tőle. Nézem a napkeltét, válaszolá, százszor
meg százszor láttam már e jelenetet, de ha mégannyiszor látom is,
nem szűnöm meg bámulni és csodálni azt. Aztán átengedte nekünk
helyét s mi is elragadtatással és elfojtott lélekzettel néztük a termé-
szetnek e csodás szépségét. Az a kis pad, ott a *custode* viskója előtt
olyan pont, melylyel csak egy másik képes Olaszországban verse-
nyezni: az az erkély, a s. martinoi kolostorban, Nápolyban, melyről
Goethe is oly elragadtatással ír s melytől az ember nem képes meg-
válni, ha egyszer onnan végig nézett a lábai alatt elterülő panorá-
mán. Én nem tudnék a kettő között választani. Mindenik más és más
csodáját a természetnek tárja a szemlélő elé. Taormináról a kilátás
változatosabb, gazdagabb mint S. Martinoról. A *custode* háza mel-
lett van a *semaphor* (a tengeri jelzőállomás), ahonnan, különösen
Messina felé még nyiltabb a kilátás. Különös szépséget adnak a
Taormina alatti tengerpartnak a festői *scoglik* (a szétszórt sziklada-
rabok), melyek némelyike keskeny földnyelvvel függ össze a száraz-
földdel. Legszebb az *Isola Bella*, egy festői eremitage, fákkal, sötét
árnyékkal és egy kis várral, körülzajongva a tenger hullámaintól.
Igazi idylli hely, ahol az elvonuló lélek békés pihenést és enyhülést
nyerhet. Az előugró kis félszigetkék sajátos jellegét képezik a
sicíliai partszegélynek. Ezek a földnyelvek, melyek ma a szárazföld-
del összefüggnek, egykor különálló sziklaszigetek voltak, de a szi-
get talajának állandóan észlelhető emelkedése folytán ma már egy
testté forrtak össze. Így alakult Siciliának jobbára legtöbb természe-
tes kikötője.

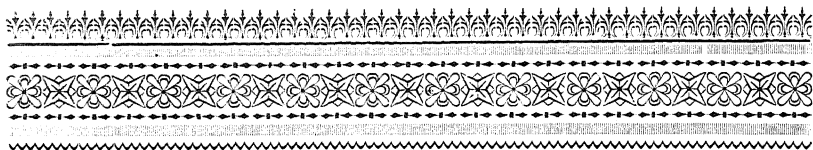
A *custode*, aki nekünk sokat beszélt Garibaldinak sicíliai had-
járatáról, melyben természetesen ő maga is tevékeny részt vett, a
görög színházat is megmutatta és megmagyarázta. Sok magya-
rázatra különben nem is volt szükségünk; mert aki csak egy görög-
római színháznak is látta romjait, azonnal megérti a taorminainak
tervrajzát is. Aztán ezek a romok oly jó karban és oly jól vannak
fenntartva, hogy a laikus is tisztában lehet szerkezetével és rendel-

TAORMINA. A GÖRÖG SZÍNHÁZ. (Teatro greco).

tetésével. A taorminai színház félkör alakban a sziklából van kifáragva, csak felső része és oldalépületei vannak téglából felépítve. A színház átmérője 109 méter, az orchestrumé 39 m. Színpadja a még fenntartott összes görög színházak között a legjobb karban van. A színpad hátsó részében még látható az a három ajtó, melyeken a szereplők a színpadra léptek. A színpad alatt egy boltozatos árok vonul el, mely vízvezetőül szolgált, a naumachiák számára. A felső körfal, 34 fülkéjével még épen áll, 45 oszlopnak töredékeit is összerakosgatták, s ezeknek megfelelő 45 féloszlop van a falakon. A színház akusztikája oly kitűnő volt, hogy a színpadon kiejtett szót még most is könnyen lehet megérteni. *Nicolò Strazzeri*, az udvarias őr, igen értelmes ember, szeret is vele előhozakodni. Magyarázatában, mely nagy tájékozottságról és a régi történelemben való olvasottságáról tanuskodik, mindegyre a saját véleményére szeretett hivatkozni, a tudósok állításaival szemben. A színháznak aprólékos bemutatása és bejárása után megmutatta végül a jelentéktelen kis múzeumot, melybe egyes kődarabokat hordott össze. Végül megajándékozott a színháznak egy kis monografiájával, melyet ő maga írt s négy nyelven adott ki, hogy legyen nekünk, mint ő mondá, egy emlékünk a custodétól. Megértettük célzását s mi is viszonzottuk figyelmét horraivalóval.

X. A Messinai-szoros mentén.

(A nép között. Ostromállapot és visszatörlés. A sziget története. Az olasz kormány alatt. A földművelők és bányamunkások állapota. Lázadás és elnyomás. A sziget folyói és hegyei. Gazdag vegetáció. A városok képe. A brigantík. A bajok orvoslása. A picconiere és caruso. A fascik. De Felice Giuffrida. Az állapotok nem javulnak. A közhangulat. A természet szépsége. Reggio. Calabria.)

Rehezünkre esett megválni a szép Taorminától, a feledhetetlen földi paradicsomtól, mely helyet a régiek igen jól tudták lakóhelyül kiválasztani. Messina felé haladtunk. A vasúton újra sok utassal találkoztunk, a mi kocsink is tele volt velük, mind helybeliekkel. Én szívesen ültem az elfoglalt szakaszokba, legalább volt alkalmam a népet, annak beszédmódját megfigyelni és tanulmányozni. A sicíliai nép jobbára alacsony termetű, sötétbarna arcszínű, göndör hajú, villogó tüzes szemekkel, heves vérmérésű; élénk, gyors beszédjét folytonos taglejtéssel kíséri, szájában az olasz nyelv hasonlít az arabhoz. Rendkívül beszédes, megszólítás nélkül is társalgást kezd az idegennel s ilyenkor tartózkodás nélkül közlékeny, bizalmas. Két órai utunk alatt útitársaink agyonbeszéltek minket mindenfélével. Volt is bőven anyag a beszélgetésre. Sicilia akkor ostromállapot alatt volt. Egy év előtt kitört a forradalom. A föld népe fölkelt elnyomói ellen, megtámadta a vámházakat, községházakat, adóhivatalokat, a csendőrök laktanyáit, felgyújtva, pusztítva mindent, ami keze ügyébe esett. Ennek a felkelésnek elnyomására katonasággal árasztották el a szigetet,

felfüggesztették az alkotmányt, ostromállapotot hirdettek s *Morra di Lavriano* tábornokot, mint kormánybiztost küldötték az országba, hogy helyreállítsa a rendet. Ez a munka most volt folyamatban. A szigeten napról-napra újabb meg újabb elfogatások történtek. A 60.000 főnyi katonaság, mely a rend helyreállítására volt kirendelve, a visszatorlás művét gyakorolta. A kedélyek forrongásban, fojtott dűhvel, elkeseredéssel voltak eltelve. A meglepetések egymásután következtek. Senkise tudta, mire virrad fel reggel a bizonytalan éjszaka után.

Ez a szegény ország, melyet a természet úgy ellátott mindenel, hogy a legboldogabb földdarab lehetne, tényleg a legszánandóbb sorsban van.

Ha végig tekintünk a sziget történetén, azt látjuk, hogy itt folyton a legvéresebb háborúk dúltak. Az ó-korban a gazdag szigetnek partjait virágzó városok veszik körül, melyeknek bírásáért 411-től kezdve Kr. e. Siracusa és Karthagó, majd Karthagó és Róma hosszú harcot vívnak egymással. 241-től kezdve Kr. e. mint római provincia irtózatos rabszolgaháborúknak színhelye. A római birodalom bukása után a bizsanciak és saracének bírvágyának és háborúinak volt gyászos tanyája. Majd a normannok és Hohenstaufok uralma verseng érte. 1282-ben, a sicíliai vecseryék (*Vespri siciliani*) alkalmával a franciákon elkövetett vérengzés után a spanyolok kezére került s a Bourbonok uralma alatt maradt, míg Garibaldi 1860-ban az olasz királyság egy provinciájává tette. Az olasz kormány Siciliával, népeinek sorsával és bajaival keveset törődik. A szigeten a legsiralmasabb szociális állapotok vannak. Minden föld a báróké, akik abból egyes részeket három évre adnak feles bérbe a föld népének, a leg súlyosabb kikötések mellett, s a népet a legméltatlanabb terhekkel elnyomva, őket eladósítják és mindenükből kifosztják. A nép fáradtságos munkájával műveli az urak földjét, s annyi haszna sincs belőle, hogy életét nyomorúságosan tengethesse. Ennél még szánandóbb a bányamunkások sorsa. Sicilia földje tele van kénbányákkal. Bár merre megyünk a szigeten, ennek a sárananszínű ásványnak nagy mennyiségű szállításával látjuk a vasútakat, hajókat lefoglalva.

Ezeknek a bányáknak munkásai valódi rabszolgái a vállalkozóknak. A nép a legnagyobb nyomortól sújtva, elképzelhetlen módon megadóztatva és kifosztva, a végletekbe volt kergetve. A nyomorba, éhhalálba kényszerített nép, nem látván sorsának javulását s nem tudván egyébként boldogulni, az utolsó eszközhöz folyamodott, felázadt a birtokosság és a hatalom emberei ellen. A lázadást elfojtották katonasággal, a nép vezetőit, az állítólagos felkelés intézőit elfogták, s éppen akkor ült felettük törvényt a haditörvénszék Palermóban. Erről folyt most mindenfelé a beszéd. Ezzel foglalkoztam magam is útközben, olvasgatva azokat az olasz munkákat, melyek ezt a kérdést, ezt a sociális bajt, ennek okait és orvoslását tárgyalták.

Ez alatt a legérdekesebb vidéken utaztunk keresztül. A vasút több folyónak száraz medre fölött épített hídon halad át. A szigetnek ugyan sok folyója van, de ezek jobbára nagyon csekély vízűek, s nyáron jobbára kiszáradnak. Legjelentékenyebb folyói a *Simeto*, a *Fiume Salso*, az *Alcantara* és a *Platani*. A többi folyónak jobbára csak nagy esőzések idején van vize, de akkor oly nagy víztömeggel szakadnak alá a hegyekből, hogy a kerteket és ültetvényeket messze vidéken kimossák, elpusztítják. A sok folyócska (fiumara) között egy olyanon is haladtunk át, melynek egy kilométer széles medre van, de egy csepp vizet se láttunk benne, csupa kavicszal, agyaggal, homokkal, összetörött ágakkal van a száraz meder borítva. A forró nap által kiszáritott folyómeder kigőzölgésével malariakussá teszi a vidéket.

A vasút szorosan a tenger partján halad, mely fölött magasan vonul el a *Pelori* hegység. Oldalágai keresztvölgyeket képeznek, melyekben gazdag tenyészetet találtunk. A szikla-lejtőkön és a völgyekben sűrű, sötét lugasokat képeznek a narancs- és citromfák; helylyel-közzel cukornádat is láttunk. A kőfalakkal elzárt kertek igen jól vannak művelve; gazdag, buja növényzet tenyészik mindenütt. A kőkerítéseket az indiai fügének húsos és szűrő tövises levelei, meg az agave annyira benőtték, hogy azokat megközelíteni lehetetlen.

A hegyek kiágazó szikláin számos várkastély van, melyek a

gazdag földbirtokosoknak, báróknak megközelíthetetlen sasfészkei. Alattuk helységek terülnek el. A sicíliai helységek jobbára magaslatokon, védettebb helyeken fekszenek. Ez az építkezés a sziget viszontagságos történetével áll összefüggésben. A sziget népének annyi megtámadtatásban volt része, a középkori háborúkban és a rablótámadásokban, hogy önvédelem szempontjából a magasabban fekvő és könnyebben megvédhető pontokra építette lakóhelyét. Falvakról, mint nálunk, a szó szoros értelmében nem is lehet szólanunk Siciliában. A helységek itt jobbára népes városokból állanak. Olaszországnak 120 városából, melyeknek 10.000-nél több lakóssága van, majdnem egy negyed rész esik Siciliára. Ezek az erős sziklavárak, a főurak fészkei, melyek egykor annyi támadásnak voltak kitéve, ma is védelmül szolgálnak gazdáiknak. Mert főúr és nép között ma nagy az ellenségeskedés. A proletariátus bosszút igyekszik állani a föld és a vagyon urain.

Sokat olvastunk és hallottunk újabb időben arról, hogy rablóbandák elhurcolták a vidék földesurát és nagy váltságot követeltek szabadságáért. Hogy ezek a bandák nem valódi brigantikból állanak s nem mesterségből űzik a brigantaggiót, az kiténik abból is, hogy idegeneket meg nem támadnak, ki nem fosztanak. Ezek a bandák szegény földművesekből s pásztorokból verődnek össze, akik csak egyes zsarnok főurakra vetik ki hálójukat, azokra, akik őket elnyomják, megrövidítik. A tőlük követelt sarcra mint kiérdemelt, de meg nem kapott munkabérükre tartanak igényt. Így magyarázza ezt *Napoleone Colajanni*, sicíliai képviselő „*In Sicilia*“ című munkájában, mely a sziget sociális bajait és azok okait fejtegeti. Így beszélték ezt nekünk sicíliai útítársaink s így írják ezt az olasz lapok is. Tehát nem rablóbandák, melyek a vagyon és életbiztonság ellen törnek, hanem olyan szövetkezetek, melyek a tagjaikon ejtett sérelmekért bosszút állani és megtorlást gyakorolni igyekeznek. A kormány ismeri a bajokat, de nem siet azokat orvosolni. Koronkint, mikor az állapotok elmérgesültek, kiküldött ugyan biztosokat, de ezek a megszokott módon jártak el. Felkeresték a prefektusokat, a polgármestereket vagy a csendőrparancsnokokat; ezektől kértek

információkat. Ezek alapján tették meg jelentéseiket, melyeket rendszeren megnyugvással vettek tudomásul. A spanyol uralom idejéből fennmaradt sociális bajokon csak radikális gyógymóddal lehet segíteni. A nép elkeseredett az olasz kormány iránt. Minden tartózkodás nélkül hallottam a legkeményebb kifakadásokat a kormány közönye és hanyagsága ellen, és nem csak a nép ajkáról, hanem a jobb módú polgárok részéről is. Maga Colajanni képviselő, aki nagybirtokos Sziciliában, szintén leplezetlenül tárja fel a bajokat és sürgeti azok orvoslását. Adolfo Rossi, a római *Tribuna* munkatársa a zavar-gások idején bejárta a szigetet s munkájában (*L'agitazione in Sicilia*) hajmeresztő dolgokat ír a nép elnyomatásáról s arról a nyomorról, melyben az alsóbb néposztály sínlődik.

Úgy ő, valamint Colajanni rítkó színekben ecsetelik különösen a bányamunkások állapotát. A bányamunkások bizonyos átlag bért kapnak a kiásott és felhordott kénmennyiségért, melynek ára újabb időben rendkívül hanyatlott. Ezek a bányamunkások (*picconiere*) a kiásott kénnek felhordására 10—18 éves fiúkat fogadnak fel. Ezeket a szegény igavonó teremteseket *caruso*-nak nevezik. A *carusik* hátukra vetett kosarakban szállítják fel a ként a legmélyebb bányák üregeiből. Némely bányák üregei nagyon mélyen fekszenek. Rossi kiáltó színekben írja le több ilyen bányában tett látogatását. Egyikben háromszázötven méternyi lépcsőn kellett lemennie s azonfelül az üregek némely helyen olyan szűkek voltak, hogy csak csúszva lehetett átbújni rajtuk. Ő maga két óráig vesződött, míg lement és onnan felvergődhetett. És ezt az utat átlag 35—40 kiló súlylyal megrakott kosarakkal kell megtenni a szegény gyermekeknek. Lépten nyomon találkozott vézna, majdnem hülye kinézésű alakokkal, kik a nehéz súly alatt görnyedve vánszorogtak fel és le a rozoga rossz lépcsőkön. Vézna testük vagy egész meztelen vagy csak vékony, rongyos köténynyel volt eltakarva. A nagy melegtől és fáradtságtól kiverte testüket az izzadtság. A picconierik érdekében áll, hogy az általuk kivájt kénmennyiség mihamarább felkerüljön a bányákból, s azért a teherhordó carusikat folytonos felügyelet alatt tartják és ütlegekkel hajtják a munkára. A fáradságtól összeroskadó

caruso meg se pihenhet; mert ha bizonyos idő alatt meg nem teszi útját, ütleggel fogadja a picconiere. A szegény caruso valóságos rabszolgája a picconierének. Meg is vásárolja magának pénzen. A picconiere 100—120 líra előleggel fogadja fel a gyermeket szüleitől. Míg a caruso azt az előleget le nem fizeti, addig a picconiere hatalmában marad. De a lefizetés rendszeren sohasem történik meg. A caruso 15—30 soldot (a mi pénzünk szerint 30—60 krt) keres napjában, aszerint, amint ki mennyi anyagot képes felhordani. Vannak carusik, akik 12 soldit se képesek megszerezni. A jobb carusik átlag egy lírát (20 soldit) keresnek meg naponként; a 30 soldit keresők a legkritkább kivételek közé tartoznak. Ebből a pénzből kell nekik élniök, ruházkodniök és ha telik, az előleget lefizetniök. A picconierik nem igen szeretik, ha a carusik törlesztik az előleget, s azért újabb meg újabb előleget adnak nekik, aszerint, amint az elsőt részben törlesztik, csakhogy állandóan magukhoz kössék a szerencsétlen teremtményt. Ha valamely caruso az elcsigázó munkát és a picconiere kegyetlenkedését már nem bírja s megszökik, ami néha előfordul, úgy a hatóság visszahajtja őt zsarnok urához, mint a tulajdonába tartozó barmot. A szorgalmas caruso, aki el nem pusztul 10—15 év alatt, ha nyomorúságos keresetéből megtakarított annyit, hogy függetlenítheti magát s annyi pénzt összekuporgatott, hogy előleget adhat másnak; felcsap picconierének. Rabszolgából lesz rabszolgotartó. Törvény szerint csak 10 éves kortól kezdve volna szabad carusot fogadni; de sokan már 8 éves korban szegődnek be erre a foglalkozásra.

Alig akartam elhinni azt, amit Sicilia gazdasági és sociális nyomoráról és bajairól olvastam, a képeket túlságosan sötét színűeknek tartottam; de volt alkalmam sok siciliai utazóval, előkelő állású férfiakkal e tárgyról beszélgetni s mindnyájan azt állították, hogy azok a leírások mind megfelelnek a valóságnak, sőt az állapotok még jóval szánandóbbak. Második siciliai utazásomban, nyolc hónapra az első után, melyet épen azért tettem, hogy a szigetnek általam még ismeretlen helyeit is bejárjam s megismerjem, már behatóbban, magán a helyszínén szerzett tapasztalatokkal, ismerkedtem

meg a népnek bajaival, a földművelők és bányamunkások nyomorával, szörnyű helyzetével.

Hogy a nép a főurak elnyomásával szemben némileg javítsa az állapotokat, hogy helyzetét csak valahogyan is tűrhetővé tegye: vezetőinek kezdeményezésére szövetkezeteket (*fascio*) alapított. Ezek a *fascik* hihetetlen gyorsasággal szaporodtak el az egész szigeten. *De Felice Giuffrida*, szocialista-párti országos képviselő és *Garibaldi Bosco* állottak különösen ezen mozgalom élén. Beutazták egész Szicíliát s a munkás szövetkezetek ügyében nagy és sikeres propagandát végeztek. Az ő tanaik Szicíliában rendkívül termékeny talajra találtak. A munkásszövetkezetek szocialista elvek alapján keletkeztek. Az első szövetkezet *De Felice* kezdeményezésére 1890-ben keletkezett Cataniában, s négy év alatt száznál többre ment a számuk. Nemcsak a férfiak, hanem a nők is csatlakoztak a mozgalomhoz és lelkes hívei lettek. Magának *De Felice*-nek leánya volt egyike a leglelkesebb és legbuzgóbb terjesztőknek. És nemcsak a polgári elem csatlakozott e mozgalomhoz. A gazdagabb és főúri osztályból is többen vettek tevékeny részt a szövetkezetekben. Ezeknek szervezete igen egyszerű és logikus volt. Ahol a tagok száma nagyon nagy volt, ott a foglalkozások szerint alosztályokat alakítottak s mindeniknek megvolt a maga vörös lobogója, valami külön jelvényt. Némely szövetkezetnek volt saját zenekara is. A tagsági díjakat pontosan és rendszeresen fizették a tagok, s a szövetkezetek pár év alatt nagy összegeket hoztak össze, melyeket a külföldről jött adományok is növeltek. Gyámolításra szoruló beteg vagy munkaképtelen tagjaikat adományokkal segélyezték. A hatóság eleinte közönyösen és kicsinyléssel nézte ezeket a szövetkezeteket: de alig 3—4 év múlva a szerény kezdemény után be kellett látnia, hogy hatalmas tényezővel kell számolnia. Ezen idő alatt a szocializmus egész Szicíliát behálózta s már a continentális Olaszországba is átcsapott. A szövetkezetek működése elementáris erővel lépett fel a szigeten. Az olasz kormánynak utóvégre is sorompóba kellett lépnie ezen hatalommal szemben. Megszállotta a szigetet 60.000 katonával,

rácsapott a szövetkezetekre, elfogdosta azok fejeit, kihirdette az ostromállapotot s a vezetőket hadi törvényszék elé állította.

Mikor mi a szigeten jártunk, ezek az események tartották izgalomban a kedélyeket. *De Felice Giuffrida* képviselőt azon politikai és társadalmi izgatásai és üzelmeiért, melyeket a szövetkezetek alakítása és a népnek illetően socialistikus felbujtogatása által elkövetett, 16 évi fegyházra ítélte a hadi törvényszék. Az ítéletet nemcsak Siciliában, hanem az egész olasz közvélemény és annak képviselője, a sajtó is túlságos szigorúnak találta és felszólalt ellene. *Rossi*, a *Tribuna* munkatársa, már idézett munkájában az ítéletre vonatkozólag így ír: „Az ő túlszigorú eliteltetésük, erről mindnyájan meg vannak győződve, csak új politikai mártirokat és az ő érdekükben új agitációt teremtett, mely nem fog megszűnni addig, amíg nem kapnak amnestiát. Ez alatt pedig a siciliai pór nép állapota változatlan. Amint az ostromállapotot megszüntetik, az elégületlenség visszatér s nem fog megszűnni, amíg a birtokosok nem engednek.“ Végül az államférfiak figyelmébe ajánlja Cavour szavait, melyeket 1861-ben mondott: „Nem kell ostromállapot, nem erőszak, nem visszatörítés. Ostromállapottal mindenki tud kormányozni. Kormányozzatok szabadsággal. Én szabadsággal fogok kormányozni és a déli provinciákból a királyság legjobb tartományait csinálom.“ Az olasz kormánynak mindenesetre többet és komolyabban kellene foglalkoznia Siciliával. Megérdemli ezt a sziget, mely valóban Olaszországnak kincses bányája. Helyesen jellemzi az országot *Rossi* a következő egy pár vonással: „Ezen a szigeten, mely körül van véve a földi paradicsom darabjaival, vannak egyes zónák, melyek Áfrikához hasonlítanak, ahol néhány kevés nagyúr birtokain ezrével vannak rabszolgák, kik rosszabbul vannak, mint a hajdani rabszolgák, mert azoknak meg volt legalább a mindennapi kenyerek.“

Sicilia szomorú állapotának és az elkeseredett közhangulatnak illetően módon való megismerésével élénk ellentétet képezett az a kép, mely szemünk elé tárult, mikor a vasút ablakain kitekintettünk. Mindenütt a természet elragadó szépsége, mindenütt a mosolygó természet! Mintha így akart volna szólani hozzánk: Ne higgyetek

ennek! vagy : Hagyjátok e sötét képeket, gyönyörködjeteK abban, amit saját szemetekkel szépet, elragadót láttok.

Felettünk a magas hegysorok, mély keresztvölgyekkel, melyekben buja tenyészetű mezők, virító kertek, citrom és narancslugasok, körülkerítve aloe és indiai füge sövénynyel. A fákat befutotta a repkény, futó rózsák és illatos kúszó növények borítják a kapukat és sziklákat. A keresztvölgyekben megnyílik előttünk a távol vidék, melynek sziklás halmain várkastélyok és városok házai fehérlenek. A völgyekben, a kövér legelőkön pásztorok legeltetik nyájaikat. Alattunk a mindig szorosabbra és szorosabbra szűkülő tengerszoros, vitorlás hajóival és gőzöseivel. A mi Árpádunkat is láttuk, amint Reggióból elindulva Messina felé szeli a hullámokat. A tengerszoros túlpártján Calabria magas hegyei hosszú sorban terülnek el. A tengerre meredeken aláereszkedő parton, mint fecskéfésszkek csoportosulnak a helységek házai. A kép oly szép, oly elragadó, oly elbűvölő, hogy beillenék kis földi paradicsomnak. Úgy fáj lelkünknek, hogy az a nép, mely ennek a földnek a lakója, oly szánandó sorsban él, hogy e ragyogó ég alatti kis paradicsomban, ahol megelégedésnek, boldogságnak kellene laknia, nyomort és szenvedést találunk.

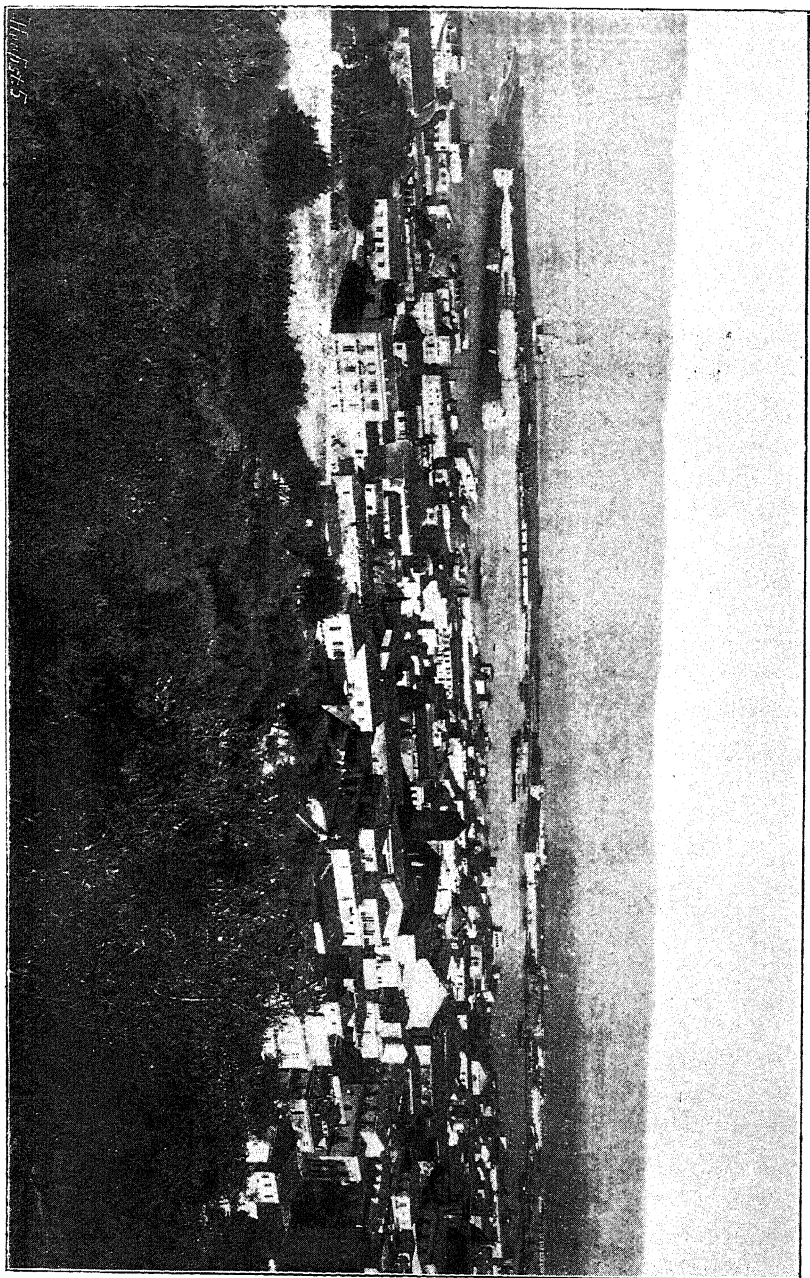

XI. Messina.

(A Messinai-szoros. Messina. Zankle. A város fekvése. A város története. Boulevardjai. A dóm. A Camposanto. A Giardino al Mare. A Scilla és Charybdis. Az Ádria főügynöksége. Pesce-spada. A kardhal fogása. Visszatérünk az Árpádra. Elutazás Messinából.)

Btengerszoros, amint Messina felé közeledünk, mindinkább összeszorul. Calabria magas és meredek partjai közelednek felénk. Most látjuk világosan, hogy ez a két part egykor összetartozott, hogy az idők viharja e kötéléket szétszakította s az erőszakos nyíláson keresztül utat tört magának a tenger. A Tyrrhényi-tenger e keskeny szoroson keresztül egyesült az Ióni-tengerrel. A Bosporus-szorosnál jóval szélesebb, ennek szépségével, pompájával nem versenyezhetik; de vadregényes, festői képe ellenállhatlan hatalommal kapja meg lelkünket. A természet e egyszerű tüneményének varázsát már a régi kor költői is érezték. Munkáikban elragadtatással éneklük meg e helyek szépségét, nagy-szerűségét.

Végre berobogtunk *Messinába*, Palermo után a sziget első városába, mely élénk kereskedelme és pezsgő forgalma tekintetében amannak hatalmas versenytársa. Messinát előnyös fekvése rendkívül emeli. Az Ádriai- és Földközi-tenger északi medencéje s a Tyrrhényi-tenger közötti forgalom útjába esvén, a kettő között közvetítőül szolgál. Igazi nemzetközi kereskedelmi város benyomását teszi. Hasonlít Nápolyhoz és Genovához, melyeknek nem sokat enged. Kikötője, mely sarlóalakú félsziget által van alkotva, a világ legjobb és

MESSINA. PANORÁMA A HEGYEKRŐL.

legbiztosabb kikötői közé tartozik. A régiek ezen alakja miatt *Zanklénak* (Sarlónak) nevezték. A gőzhajók forgalma tekintetében Olaszország leglátogatottabb kikötője. Évenként 4000-nél több nagy hajó fordul meg benne, ebből 1350 gőzhajó. A város, mely 141.000 lakost számlál, elragadó fekvéssel bír. A *Pelori* hegység szétszaggatott ágai-val itt emelkedik ki a tengerből. A hegyek amphitheatráliter félkörben veszik körül a várost és meredek, festői sziklafokkal végződnek a tengerben. A városnak sok szép palotája lakóinak vagyonosságáról tanúskodik. Szép halmairól, melyek a város fölött elterülnek, s melyekre a város is részben építve van, igen gyönyörű kilátás nyílik a hatalmas kikötőre, annak élénk forgalmára és az átellenes calabriai partra. Kellemes nyugvópontot talál a szem e halmokon, melyek élénk zölddel vannak borítva.

Messinának igen változatos és viszontagságos múltja van. Cumaei tengeri rablók és khalkidikebeliek egy szikeli város helyén alapították 732-ben és a kikötő sarló alakjáról *Zanklénak* nevezték. A VII. században *Charondas* törvényei szerint élt a város, de az uralkodó családok és a nép között támadott harcokból itt is tyrannis fejlődött ki. 493 körül a samosi és miledi menekültek a rhegiumi *Anaxilas* tanácsára elfoglalták a védtelen várost; de nemsokára az utóbbi kerítette hatalmába, a peloponnesosi Messinából mindenféle népet telepített ide s a várost *Messanának* nevezte. Anaxilas mindenféle viszontagságok dacára megtartá uralmát, 477-ben bekövetkezett haláláig. Fiai csak 461-ig uralkodtak, mikor a város régi alkotmányát visszanyerte. Részt vett a *Duketios* ellen viselt háborúban, később az akragasiak pártján harcolt Siracusa ellen, majd ezzel Leontinói és az atheniek ellen, kiknek azonban 427-ben megadta magát. A nagy atheni-siracusai háborúban semleges maradt. Harcolt Dionysios ellen is, de határozatlanul és pártokra szakadva. A karthagói *Himilko* elfoglalta a várost és teljesen feldúlta 396-ban; a lakosságnak csak igen csekély része menekült a hegyekbe. De *Dionysios* gyorsan felépíté a várost s innen meghódítá a szomszéd Rhegiumot. A karthagóiak később újra hatalmukba keríték a várost, de *Timoleon* elűzte őket. Az Agathokles elleni háborúban a karthagóiak pártján állott. *Agathokles*

zsoldosai, kiket a siracusaiak elbocsátottak s magukat *Mamertinok*-nak, azaz Mars fiainak nevezték, 282-ben árulás által elfoglalták a várost és *Pyrrhus* ellen megvédték. Szerencsésebben harcolt ellenük a siracusai *II. Hieron*. De a Langanosnál 270-ben vívott győzelmet *Hannibal* a maga javára zsákmányolta ki, elfoglalván Messana várát. A Mamertinok a rómaiakat hívták ellene segítségül. Így keletkezett az I. pún háború. *Appius Claudius* szabadította meg a várost a siracusaiak és karthagóiak ostromától, s ettől fogva római város maradt, mindig kegyében állva a rómaiaknak, magának a zsarnok *Verres*-nek is. Az *Octavianus* és *Sextus Pompeius* közötti háborúban Octavianus katonái elfoglalták és elpusztították. *Augustus* gyarmatot telepített ide és Messina fontos város maradt, habár Sicilia sorsára soha sem volt oly elhatározó befolyással, mint Siracusa vagy Lilybaeum. A saracének már 842-ben meghódítják, de a normannok is először kerítik hatalmukba. A keresztes hadjáratok, melyek részben Siciliát is érinték, gyors felvirágzásra segítik. 1189-ben sokat szenvedett *Oroszlánszívű Rikhard* és *Fülöp Ágost* hadaitól, melyek itt teleltek s ez utóbbiak a várost megostromolták. De viszont innen származnak azok a nagy kiváltságok, melyeknek 1678-ig birtokában maradtak, s melyek szabadvárossá és az idegen uralommal szemben az ellenzék középpontjává tették. *Anjou Károly* 1282-ben eredménytelenül ostromolja a várost. Polgárainak hősiségén hajótörést szenvedett minden erőlködés. A város és sziget megszabadult. A XV-ik század vége felé nagy virágzásban volt, míg Palermo féltékenysége bukását okozta. A XVI-ik században *V. Károly* császár oly bőkezűen ajándékozta meg a várost, mint senki mást, minek viszonzásául a város az ő fiának, *Don Juan d'Austriának* tiszteletére egy utcát nevezett el nevéről és szobrot állított neki, mikor a 24 éves hős győzelmesen tért vissza a Lepantonál vívott ütközetből (1571). De a főúri családok és a demokrata párt között kiütött viszály, melyet a kiváltságaira féltékeny kormány szított és kihasznált, nagyságának bukását vonta maga után. A főúri Merli párt, mely kezdetben győzött, elkergette a spanyol őrseget és bátran védte magát a hatalmas ellenféllel szemben. A senatus, hogy az elnyomást elkerülje, *XIV. Lajos*

karjaiba veté magát. Ez hadsereget és hajóhadat küldött, hogy a szigetet meghódítsa, de eredménytelenül, dacára, hogy a francia hajóhad diadalt aratott a spanyol-hollandi hajóhadon. A franciák 1678-ban majdnem lopva hagyják el a várost, melynek lakói azután 120.000-ról majdnem tizedrésznyire leolvadtak. Ezt a bajt azóta sem tudta a város kiheverni. Szörnyű csapások, pestis, mely (1740-ben) 40.000 embert ragadott el, földrengés (1783), mely majdnem teljesen felforgatta, pusztíták a várost. Az 1848-iki ostrom is nagy kárt tett; a kholera 1854-ben 16.000 embert ragadott el. A város most virágzásnak indul. Rendesen van építve. A kikötő mentén halad a pompás *Marina* vagy a *Corso Vittorio Emmanuele*, ezzel párhuzamos a *Via Garibaldi*, a város belsejében a *Corso Cavour* és feljebb a *Via dei Monastiri* boulevardszerű szép utak, izléses palotákkal, gazdag kereskedésekkel.

A dóm (*La Matrice*) a normannok idejéből való építmény, 1098-ban megkezdve és II. Roger alatt bevégezve. Díszes főkapúja a XIV. századból való. Mennyezete faragott és festett gerendákból van kirakva. A mellékhajók falain az apostolok szobrai. A díszes, de túlsúfolt főoltár 3.825.000 lirába került. A rajta levő szekrényben őrzik Máriának levelét, melyet Pál apostol által küldött a városnak, s melynek tiszteletére évenként, június 3-ikán, nagy ünnepséget tartanak. A templom az eddig látott számtalan nagyszerű és pompás építészeti műremek után is nyújtott valami újat, meglepőt.

A kikötő előtti főtéren levő Neptun szökőkút is érdemes a megtekintésre.

Messina temetőjét, a *Camposantot* is meglátogattuk. Magaslaton fekszik a város felett; ióni oszlopokon nyugvó szép nagy galériái és csarnokaiban vannak a sírhelyek, műizléssel készült szobrokkal díszítve. Szébb fekvésű temetőt ennél képzelni se lehet. A szelős oszlopocsarnokokról a legszebb kilátás nyílik minden irányban. A genovai temető Olaszország összes temetői között a leggazdagabb műremekekben; de a messinai fekvése igazán impozáns, egyedüli a maga nemében. Csak a kadiköji, Konstantinápoly mellett, tudna vele e tekintetben versenyezni. Itt aludhatni az örök álmodtalán még

a halál gondolatával is képes kibékíteni az embert. Az egész temetőtelep a délszaki növények pompájával van díszítve.

A tengerparton a népkert (*Giardino al Mare*) a nápolyi *Villa Nazionale* utánzata, de ennél festőibb részletekkel, szebb sétányokkal és változatosabb növényzettel. Szorosan a tenger partján, a tengerrel jövő szellőkkel, nyári napokon is kellemes üdülőhelyül szolgál. A város északi részén, a Faro-hegyfokhoz (*Promontorium Pelorum*) a tengerszoros legszélsőbb fokáig, mely 12 kilométernyire van a várostól, szebbnél szebb kiránduló helyek vannak. A szoros itt 3283 méternyire szorul össze. Itt fekszik egymással átellenben, és pedig a messinai part mentén a Charybdís, a most is rettegett örvény, a calabriai parton pedig a tengerbe nyúló Scilla, az egykor félelmes szirtfok. Ez utóbbi egy magas sziklafok, melynek csúcsán egy régi vár áll, alatta pedig a *Scilla* vagy *S. Giovanni* nevű város terül el. Messinából naponkint kétszer járnak át helyi gőzösök a calabriai helységekbe.

Messinában főügynöksége van az Ádria-társaságnak. *Szigeti* hazánkfia, a társaság főügynöke, igen szives volt hozzánk és sok felvilágosítást adott nekünk az érdekes városról és annak társadalmi viszonyairól.

A *Café Duilioban*, a Via Garibaldin, a város legjobb és leglátogatottabb éttermében, a sicíliai konyha különlegességeivel volt alkalmunk megismerkedni. Nyáron a *pesce-spada* (a kardhal) van nagy bőségben, húsát igen ízletesnek mondják. Mialatt épen ezen halnak húsát kínálgatták nekünk, jött be hozzánk egyik budapesti ismerősünk, aki előttünk utazott Siciliába s akkor épen Messinában időzött. Elmondotta nekünk, hogy a Faro-foknál volt kiránduláson s élményeiből elmesélte, hogyan fogtak a halászok szemeláttára egy borjú nagyságú kardhalat. Az állat nagy viaskodást kezdett üldözőivel, akik csak nagy nehezen tudták bárkájukba vonszolni s megölni. A *pesce-spada* kalandjának előadásából kedvet kaptunk húsának megízlelésére. Úgy volt elkészítve mint a borjúszelet s ízre se lehetett volna ettől megkülönböztetni.

Messinát igen kellemes, szép városnak találtuk, ahol igen jól

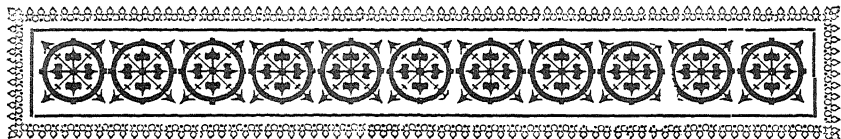
éreztek magunkat. A júliusi hőséget sem találtuk elviselhetlennek, különösen miután a tenger hullámaiban megfürödtünk. Este felé aztán nehéz szívvel hagytuk el a várost. Felkerestük a kikötőben horgonyzó Árpádunkat, mely egész nap szénrakodással volt elfoglalva. Ott volt Buda is, mely épen akkor érkezett meg Marseilleből.

Árpádunk sok rakományt vett be Cataniában, Reggióban és Messinában.

Cataniában 2400 láda déli gyümölcsöt rakott be Genova számára, Reggióban több száz zsákra menő fagyökreret rakott fel Marseille számára. Ezek a fadarabok, melyek állítólag csak Calabriában termő alacsony cserjének gyökereiből kerülnek ki, tenyérnyi nagyságúak és rhomboedron alakúak, sötét piros színűek és kőkeménységgel bírnak. Ezekből a fadarabkákból, melyeket innen Marseillen át Párisba szállítanak s ott pácolással megpuhítanak, pipákat faragnak, melyeket jobbra az angolok fogyasztanak.

Hajónkat tele találtuk utasokkal. Az összes helyek el voltak foglaltva, a fedélzet is tele harmadik osztályú utasokkal. Mialatt az utasok jöttek, előbb két szerzetes, majd két apáca jött hajónkra. Sorra felkeresték az utasokat s ájtatos alamizsnát kértek. Az apácák szent képeket adtak cserébe, a barátok nagy tubákos szelencéjükből kínálgattak egy-egy szippantást. Első osztályú utitársaink közül többen Marseille-ig s onnan vissza egész Genováig utaztak velünk. Így a tíz napi együttes utazás alatt közeli ismeretségbe jutottunk egymással. Egy palermoi ügyvéd különösen sokat beszélt nekünk hazájának politikai és társadalmi viszonyairól és a nép állapotáról.

XI. A Tyrrhényi-tengeren.

(A Charybdis örvénye előtt. Homeros két szörnye. Schiller biúvára. Az Ádria Magyar Tengerhajózási Részvény-Társaság a Földközi-tengeren, A Liparii szigetek. Stromboli.)

Bevégezván hajónk a szénrakodást, felszedte horgonyát s elhagytuk Messinát. A kapitány maga vezette ki hajónkat a szorosból. A nyílásnál lappangó Charybdis a hajóvezető éberségét teljes mértékben igénybe veszi. A hídról néztük a nagy területet elfoglaló örvényt, mely a tenger hullámait folytonos forgásban, kavargásban tartja. A hajók óvatosan kerülnek ki a forgatag legszélső karikáit is; mert a kapitány állítása szerint az örvénynek oly nagy ereje van, hogy a vele érintkezésbe jövő nagyobb hajókat is magához ragadja. Az örvény közepén a víz olyan mozgásban van, mintha forrás bugyogna fel azon a helyen, aztán nagy terjedelmű körforgást végeznek a felvetett fodros hullámok. A Charybdisnek, ennek a hírhedt és rettegett örvénynek a látása, feleleveníté emlékünkből mindazt, amit róla a monda és költészet megörökített. Már Homeros is említé az Odysseiában e két szörnyet. (XIII. 235.)

Innen a Skylle szörny, onnan meg a szörnyü Charybdis
Szítta s okáda a tengernek sóval-tele habját;
Hányszor csak kilöké, a habok kavargva zajongtak,
Mint amikor lobogó lángon víz forr, míg a tajték

Kétfelül a meredek szírtek tetejére csapott fel.
 Hogyha pedig beszívá a vizeknek sósízú árját :
 Belseje háborgott, két oldalvást meg a szikla
 Szörnyüket bömbölt s legalúl a fővény feketéllett.

(Kempt ford.)

Homeros a görög mondát véve alapul, élő szörnynek tartja a Scyllát és Charybdist is. Az ő felfogása szerint festi Vergilius is ezt az örvényt. (Aeneis III. 420.)

Jobbról Scylla tanyáz, balról a szörnyü Charybdis.
 Háromszor nyeli ez mély örvényébe a tenger
 Roppant hullámit, s ugyanannyiszor ontja ki rendre,
 S csillagokat verdes tátongó torka vizével.

(Barna N. ford.)

A Schiller balladájában megénekelte bűvár ebbe a forgatagba ugrott az arany pohárért. A német költő is szépen festi a Charybdist :

Vizét a Charybdis bényelve imént,
 Most bőgve kiadja ujonnan.
 És távoli dörgés-zajként
 Ömlik a bús mélységből a tajték.
 És sistereg és forr és buzog és föl,
 Mint vízzel a tűz ha vegyül;
 Gőzölve az égig freccsen egész föl,
 Hab habra tolódik végtelenül.
 Nem fogyva ki mégse, ki mégse merülve.
 Mintha a tenger új tengert szülne.

De végre a bős ár csillapodott —
 S a fehér tajték közepette
 Feketén ásít egy mély torok ott,
 Minth'a pokol-úrbe vezetne.
 S az iszonyú tölcser forgatagán
 Torlódva rohan le, hab hab után.

(Szász K. ford.)

A monda szerint II. Frigyes király idejében a cataniai *Cola Pesce* bűvár szállt alá ebbe az örvénybe. Róla vette Schiller e szép balladájának a tárgyát.

Ezt a forgatagot nem egyéb, mint az ellenkező áramlatok

okozzák. *Garofolo*-nak (szegfűnek) nevezik az olaszok ezt az örvényt; mert fodros kör alakjánál fogva nagyon hasonlít e virághoz. Hajónk közeledett a calabriai parthoz, hol felettünk emelkedett a festői Scilla, ma már nem réme többé a hajósoknak. Kiálló és a víz alatt lappangó szirtjeit talán ártalmatlanokká tették a hajózásra.

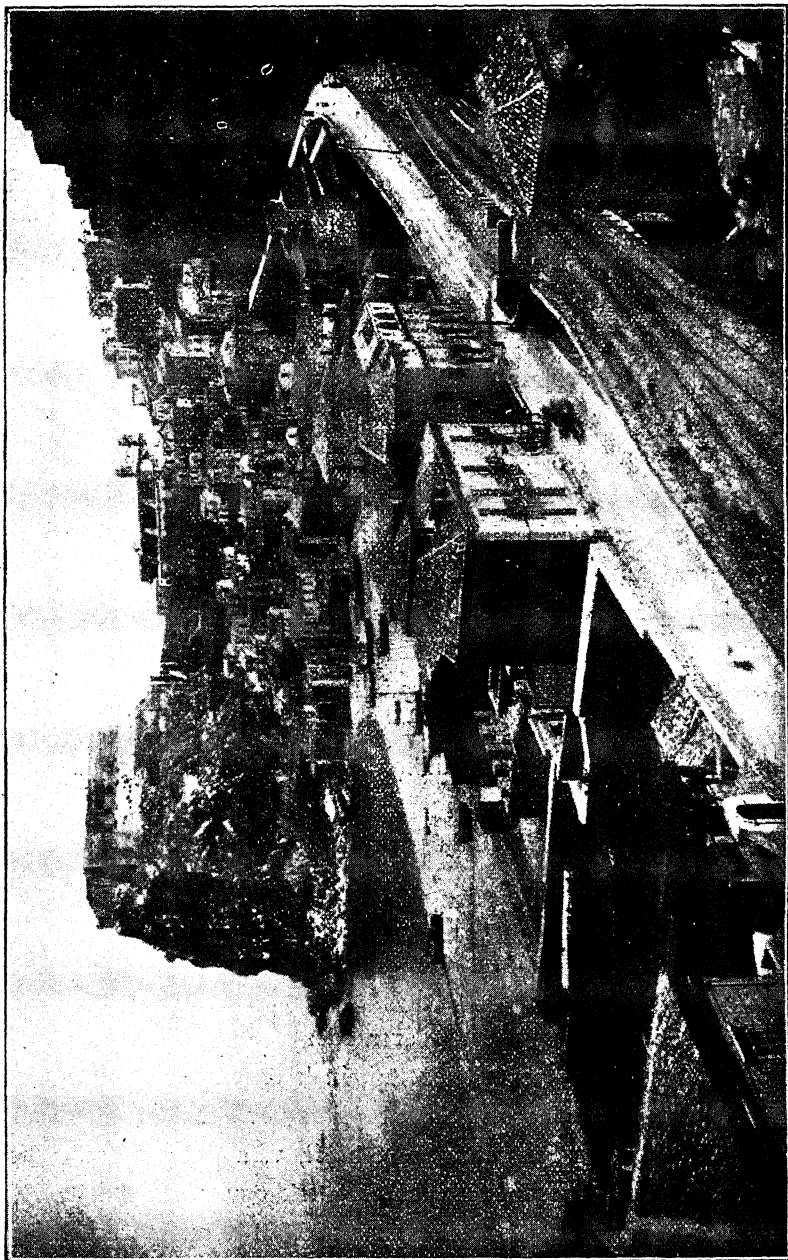
A görög monda Charybdisnél még borzasztóbb szörnyet csinált Scyllából. Vergilius így festi: (III. 425.)

Scylla setét barlang üregébe rekedt; ez örökké
Nyitja mohó száját, s a hajókat huzza a szirthoz
Emberalak félig; fanig ékes mellü leányzó,
Vég részén cethal, mely delphin-alkatú roppant
Farkaival fókák testébe szegődik a hasnál.

(Barna.)

Hajónk most egészen északi irányt vett s mi a Tyrrhénitengeren egyenesen a *Liparii*-szigetek felé tartottunk. Új utitársainkkal új anyagot találtunk a társalgásra. Több nagykereskedő volt közöttük. Ezekkel leginkább a hajózás és kereskedés körébe vágó társalgást folytattunk. Így került a beszéd sora az Ádria gőzhajózási-társaságra és Magyarországra is.

Nemcsak ezek, hanem utazásunk alatt Franciaországban is csak elismeréssel, sőt dicsérettel beszéltek a magyar tenger-hajózási társaságról, melyet ma a Földközi-tengeren, mint elsőrendű tényezőt ismernek. Dicsérettel emelik ki, hogy gyorsan, pontosan és jól végzi szállításait. Ezért hatalmas versenytársa az olasz hajózási társaságnak, a *Navigazione Generale*-nak. Olasz emberek mondták nekem, hogy ők szívesebben adnak megbízást az Ádria hajóinak, mint saját társaságuknak; mert a magyar hajók minden tekintetben jobban elégitik ki az ő érdekeiket. A kereskedő pedig azt nézi, hol talál több előnyt vállalatában. Az Ádria olcsóbban, megbízhatóbban és, a mi a kereskedő előtt szintén fontos kérdés, gyorsabban szállít. Aztán kiemelték, hogy a mi hajóinkon azért is utaznak szívesebben, mert tisztábbak, mint saját hajóik, s jobb rajtuk az ellátás is. Kifogásolták hajóinkban, hogy csak első és harmadik osztályú utasokra vannak berendezve; kívánatosnak tartanák, hogy második osztályok is lennének. Erre nézve azt lehet felhozni, hogy az Ádria hajóinál a személyszál-

CALABRIA. SCILLA.

lítás csak alárendelt szempont, s nem mindenik hajó van erre berendezve. Főfeladatuk az árúszállítás. A személyszállításra berendezetknél a menetdíjak az I. osztályban jóval csekélyebbek, mint az olasz hajókon. Az Ádria-társaság, meg vagyunk róla győződve, bizonynyal fejleszteni fogja hajóin a személyszállítást is, mihelyt arra a tapasztalatra jön, hogy az kívánatos és szükséges. Annyi bizonyos, hogy az Ádria a magyar lobogónak becsületet szerez a Földközi-tengeren. Hajói oly sűrűn járnak e tengeren, hogy folytonosan látjuk a magyar lobogót. A marseillei vonalon nyolc magyar gőzös járt 1893. év nyarán: Árpád, Buda, Ádria, Szapáry, B. Kemény, Tibor, Jókai és Tisza. A Carola pedig állandóan Fiume és Malta között tartotta fenn a közlekedést.

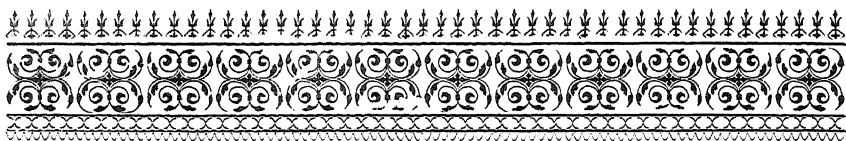
Hogy a magyar hajózásnak ezen gyors emelkedése káros, sőt veszedelmes az olasz és francia hajózásra, azt ma már mindkét állam belátja. A francia kormány a francia kikötők közvetítő forgalmát (cabotage) meg nem engedi idegen hajózásnak. Egyik francia kikötőből a másik francia kikötőbe tehát az Ádria hajói nem szállíthatnak árukat. Hogy az olasz kikötőkben sem nézik jó szemmel a magyar tengerhajózási lobogót, s hogy az alkalmazottak apró bosszantásokat és kellemetlenségeket szeretnek szerezni a magyar hajóknak; arról magam is szereztem utazásunkon tapasztalatokat. De ezeken a kicsinyes bántalmakon túlteszi magát, ha nagyobb érdekek megnyerése forog szóban. Az Ádria hajórajza az 1894. évben 25 gőzösből állott. Hajói: Ádria, Andrassy, Árpád, Baross, Báthori. B. Kemény, Buda, Carola, Deák, Jókai, Kálmán király, Matlekovits, Mátyás király, Nagy Lajos, Petőfi, Rákóczy, Stefánia, Szapáry, Szt.-István, Szt.-László, Széchenyi, Tibor, Tisza, Zichy és Zrinyi. A társaság saját hajóin kívül 41 idegen hajóval állt szerződéses viszonyban és 6 gőzöst bérelt, hogy szállítási kötelezettségének eleget tehessen és köteles járatainak megfelelhessen. Saját hajói egy év alatt 286 járatot végeztek Fiuméből és Fiuméba. Saját hajói, valamint a szerződéses és bérelt hajók összesen 466 járatot tettek egy év alatt. 1893-ban az Ádria hajóinak összes forgalma 495.801 tonnára rugott. Ebből esett Fiume kivitelére 195.487 tonna, Fiume behozatalára 68.908

tonna. A közbeeső kikötők közötti forgalma tett 231.406 tonnát. Ebből a forgalomból a marseillei vonalra esik összesen 100.045 tonna áruforgalom, és pedig Fiuméből kivitel 14.740 tonna, Fiuméba behozatal 14.860 tonna, a közbeeső kikötők áruforgalma 70.445 tonna.

Az Ádria hajói járnak Nagy-Britannia, Németalföld, Francia-, Spanyol- és Olaszország kikötőibe, azonkívül Braziliába és New-Yorkba.

A Liparii-szigetek tőlünk balra maradtak el meglehetősen távolban; de még mindig elég tisztán voltak kivehetők. A nap éppen ott szállott alá a tengerbe, ahol közülök Panaria-szigetet láttuk. Amint a nap leáldozása után beállott a homály, előttünk a tengerből előbb egy füstoszlopot láttunk felszállani, majd kibontakozott maga Stromboli sziget is, mint egy hatalmas cukorsüveg s a belőle kiömlő füstoszlop mindig nagyobbodott. 11 óra felé már egészen közel járt hozzá hajónk. A tűzhányó legnagyobb kitörésben volt. A füstoszlop után magas tűzkéve szállt fel a hegy csúcsából s az izzó láva, mint nagy tüzes folyó, hömpölygött le a hegyoldalon, fénye megvilágította az egész szigetet. A hegy aljában a helység házeit távolról is jól kivehettük, az izzó láva fényénél. Hajónk oly közel járt, hogy a tűzhányónak egyes kitörésekor keletkezett dübörgés, mint távoli mennydörgés moraja hallatszott hajónkon. Úgy éreztük, mintha a rázkódás a tenger hullámain is rezgésbe hozta volna. A látvány oly megkapó s oly nagyszerű volt, hogy alig tudtunk betelni nézésével. Éjfél utánra járt az idő, mikor a Stromboli látványa a messzi távolban és az éj homályában lassankint elmosódott.

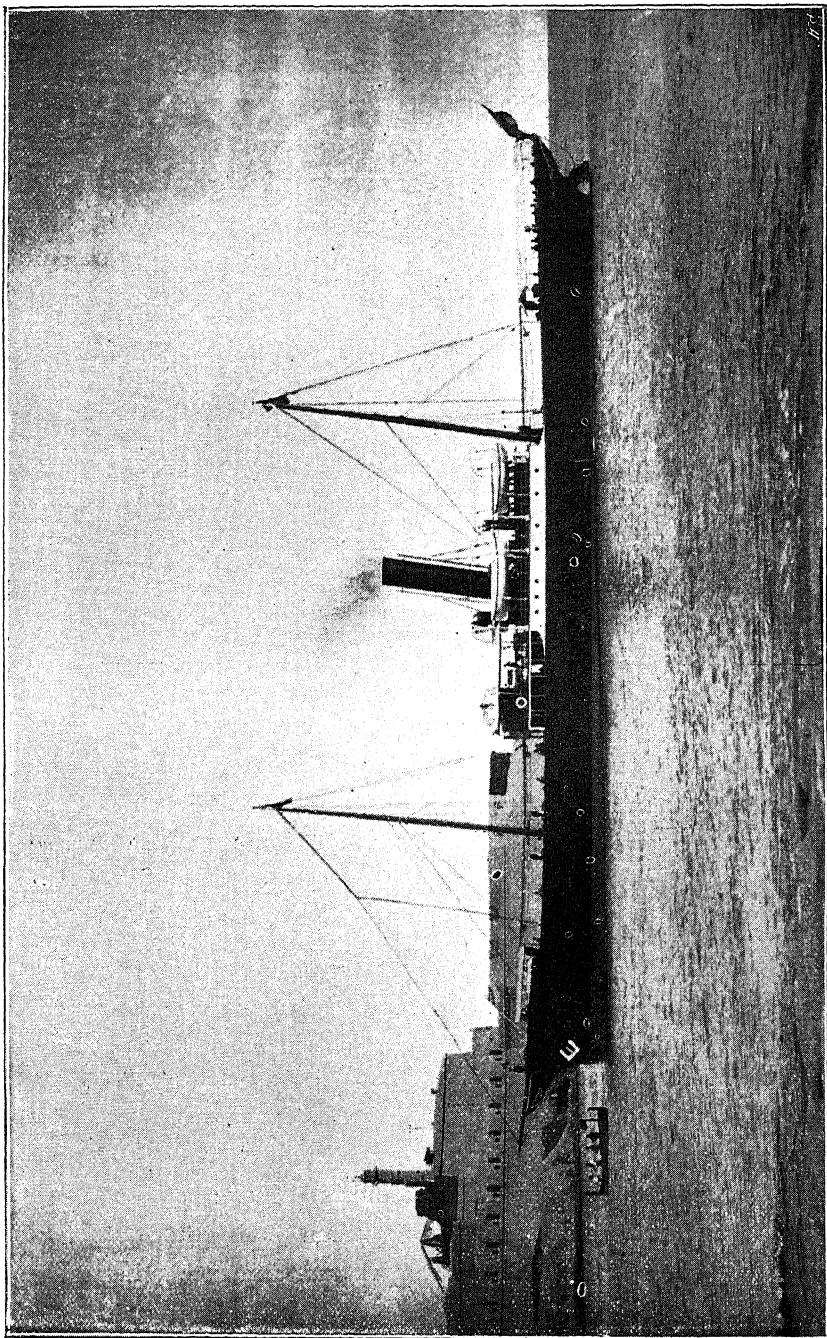
XIII. A Libyai-tengeren.

(*Búcsú Maltától. Carola. Magyar gőzös angol szolgálatban. A táncoló Carola. Lucullusi ebéd. A humoros angol. Sicilia partjai. Gyanakvó fináncok.*)

Búcsút vettünk Maltától. Még egyszer végig járattuk tekintünket a festői városon, a hatalmas erősségeken, melyek rakva ágyúkkal és katonákkal. A kikötőben horgonyzó óriási páncélhajók között a mi kis hajónk, a *Carola*, úgy tűnt fel, mint tigrisek karmai között egy ártatlan kis galamb Abból a tömérdek sok ágyúból, melyeknek csövei ránk vannak szegezve, csak egy is elég volna arra, hogy elsöpörjön minket a hullámokról. Nem volt valami kellemes érzés farkasszemet néznünk e veszedelmes romboló eszközökkel.

A *Carola*, ez a kitünő szép gőzös, már készen állt az indulásra, hogy megtegye, ki tudja hány századszor már, mindennapi útját Malta és Siracusa között. Mi, magyar utazók, büszke önérzettel léptünk e hajóra; jól esett az a tudat, hogy hazánktól távol magyar hajónak jutott részül az a kitüntető megbízás, hogy a hatalmas angol kormánynak szolgálatában a postát közvetítse Malta és Sicilia között.

A gőzös kapitányát, Matisz Gyulát, flumei régi ismerősünket örömmel üdvözlöttük idegen földön, ezen szép feladat teljesítésében. Ő is, úgy látszik, kedvvel és odaadással végzi tisztét; érzi is megbízatásának fontosságát s igyekszik annak nemcsak a magyar név

AZ ÁDRIA-TÁRSASÁG „CAROLA“ GŐZÖSE.

Maliában e mű számára készült fénykép után.

becsületére való komolysággal és ambícióval, hanem az angol kormány megelégedésére is megfelelni.

A hajón elköltött kitünő villásreggeli után felszedték a horgonyt s a Carola elhagyta a maltai kikötőt. A nap melegen süttött s jól esett a nyílt tengeren támadt szellő, melynek ereje mindinkább fokozódott. A meleget enyhítette ugyan, egyébként nem bántuk volna, ha elmarad; mert a tenger is megérezte hatását. A fodros hullámok folyton nagyobb és nagyobb mozgásba jöttek. A könnyű kis hajó, mely majdnem teljesen üres volt, derekasan kezdett táncolni, himbálózni. Egyik hullámról a másikra ugrált, pajzánul, jókedvvel, mintha maga is örült volna annak, hogy végre honfitársait szállíthatja idegen vizeken. Ezt az örömet szívesen elengedtük volna a derék Carolának. No, de ez a jókedvű tánca még nem vette el a mi kedvünket. Türtük és reméltük, hogy majd csak abba hagyja, ha megúnja. De úgy látszott, hogy nem igen únta, mert még szilajabban kezdett táncolni.

Nem sokan voltunk a hajón utasok. Egy osztrák grófon, két angolon, a kapitány kedves ifjú nején kívül hárman voltunk magyarok. Társaságunk többi tagjai, kik Fiuméből jöttek velünk Maltába, tovább utaztak az Árpáddal Palermoba.

Amint Malta eltűnt szemeink elől, alig láttunk egyebet, mint eget és vizet. A sicíliai partok homályosan mosódtak el, mintha csak a köd játszanék csalóka játékot velünk. Hajónk egyenesen a *Capo Passero* (a *Promontorium Pachynum*) felé vette irányát. A föld mindig tisztábban bontakozott ki a ködből.

Közel jártunk a szigetnek hosszan elnyúló legdélibb fokához, mikor a *cameriere* (a pincér) jött jelenteni, hogy az ebéd tálalva van. A reggeliről lucullusi ebédre kellett következtetnünk; de amit felhordtak, az várakozásunkat nagyon felülmúlta. Volt bevezetésül étvágycsináló mindenféle, aztán kitünő leves, többféle pompás hal, beef, fűrj, poulard, crème, fagyalt, gyümölcs. Az asztalon sorra jött minden, ami szem-szájnak ingere, csak a hozzá való jó étvágy hiányzott. Elvette a tenger, melynek hullámjátéka a legjobb asztal iránt is undort ébreszt bennünk. Egypáran végig ettük, vagy legalább végig ültük a jó ebédet, némelyek már a második, harmadik

fogás után kimentek, a vidékben gyönyörködni. Rendkívül tetszett ez az állapot a két angol egyikének, mert folyton jókedvűleg mosolygott, amint valamelyikünknek zavarát látta. Azalatt a legjobb étvágygyal evett, megismételve mindent. Jóságos arca rendkívül megtetszett nekünk, csakhamar megbarátkoztunk vele. Este volt már, mikor az asztaltól felkeltünk s még mindig messze voltunk a céltől. Siracusa végre 9 óra felé már feltűnt a látóhatáron. Nemcsak világítótornyának változó világa, hanem a házak és utcák állandó világa is kezdett pislogni. Örültünk a közeli cél megpillantásának, még inkább, mikor a kikötőbe érteztünk. Hajónk a vámőrök cirkáló hajója mellett haladt el. Mindig készenlétben van e hajó, folyton cirkál a kikötő bejáratánál; erős fedezettel és lőszerrel bőven ellátva, mindig készen áll a támadásra. Akad is gyakran dolga a csempészekkel, kik ellen nem tud eléggé résen állani. Malta szabad kikötője el van árasztva az angol termények s gyártmányok minden fajával. Vámmentesen, olcsó áron kapható ott minden cikk, ami angol piacokon található. Nem csoda hát, ha akadnak bátor vállalkozók, akik jó nyereség reményében az olcsó és jó árúkat Sicilia földjére csempészni megkísérlik. Sicilia partja nagy terület, a finánc szeme pedig nem lehet ott mindenütt, ahol partot érhet a csempész. Innen az az éber vigyázat, az a sanda gyanú, minden hajó, minden csolnak, minden halandó, minden élő és élettelen iránt, aki és ami Sicilia partjához közeledik. Minket is éles szemre vettek s figyelmüket egyetlen mozdulat se kerülte ki. Körülvették csolnakjaikkal hajónkat, mely a víz sekélysege miatt nem a parton, hanem valamivel odább onnan, kötött ki a nyílt tengeren.

XIV. Siracusa.

(Archimedes, Theokritos és a finánc. A virginia szivar. Casa Politi. Siracusa története. Kalauzunk és kíváncsi fia. Epipolae. Euryalus erődje. Labdalon. Tyche. Achradina. Neapolis. Dionysios falai. Elmerengés a multban. Theokritos, a pásztori költészet megteremtője. A föld alatt. A görög színház. Dionysios fiúle. A paradicsomi kőbánya. Amphitheatrum. Egy kis földi paradicsom. Katakombák. Platen sírja. Arethusa forrása. Az új-város. Búcsú Siracusától. Catania.)

iz óra volt, mikor megérkeztünk. Nem sokáig tartott a meghatottság és az ihlet, mely lelkünket e classikus földnek érintése által megszállotta. Épen mikor gondolatokba merülve merengtünk a Dionysios tyrannus viselt dolgain s az Archimedes és Theokritos nevének örökké tartó híre forgott fejünkben; figyelmeztet minket egy buzgó finánc, hogy kövessük podgyászunkat a *doganára* (vámház).

Milyen prózai fogadás ez a legclassikusabb talajon, melynek minden porszemén a költészet zománcát véltük találni. Vajjon az ó-kori sirakusaiak is ilyen józanok és prózaiak voltak, vagy ez a vonás csak a mai kornak a kiváltsága? Ezt a kérdést most felelet nélkül kell hagynom; mert a finánc már az én kofferemre kíváncsi. Felnyitom s rémülve nézem azt a vandalismust, melylyel annak minden darabját összevissza tőrja, forgatja. Azt hittük, hogy a vámház főnökével való ismerkedés és az ő nyájas modora után nem fognak minket nagyon zaklatni a vizsgálattal, de csalódtunk. Épen úgy elbántak velünk is, mint a többi be nem mutatott utassal. Egyik honfitársunk, a honi virginiának nagy kedvelője és buzgó fogyasztója, már a hajón szétosztotta közöttünk összes készletét. Mindenkünk a 10 darab virginiával kabátja külső zsebében, hogy az mint

megengedett és deklarált quantum azonnal feltűnjék, állottunk a fináncok elé a vizsgálatához. Lehet, ez a körülmény is sarkalhatta őket a behatóbb kutatásra, hogy a deklarált daraboknak közszemlére ki nem tett társait podgyászainkban valahol felfedezzék; de olyan crudelis módon még sehol se zaklatott meg minket a finánc, mint Siracusában. No, de ezen is csak túl estünk, minden baj nélkül. Mehettünk tovább. A Casa Politibe, Siracusának messze földön ismert vendéglőjébe siettünk. Ott találkoztunk többi utitársunkkal is, akik ott már nem találtak elhelyezést. Másnap láttuk, hogy tele van a ház idegenekkel, jobbára németekkel, kikből a világ minden nevezetes helyén lehet találni utasokat s kik azért keresik fel Siracusában a Casa Politit, mert német asszony a vendéglő tulajdonosa.

Az Ádria ügynökségének egy tisztviselőjével, aki a város nevezetességeinek megmutatására hozzánk csatlakozni szíves volt, megcsináltuk a másnapi programot, megrendeltük a kocsikat és szép kilátással a sok érdekes tapasztalatra, pihenni tértünk.

Másnap korán reggel már kapunk előtt állott egy kényelmes landauer és egy kisebb fogat; siettünk útra kelni, előbb az ó-kori Siracusának megtekintésére.

Mielőtt ezt az utat megtennők, jól teszszük, ha néhány rövid vonásban felidézzük emlékünkből a régi Siracusa történetéből azt, amire a tisztos romok megtekintésénél szükségünk van.

A mai Siracusa helyén, *Ortygia* szigetén, melyet forgó híd köt össze a száraz földdel, feküdt a régi városnak egy csekély része, mely a legnagyobb és legnépesebb görög városnak magvát képezte. 734-ben *Archias* alatt korinthusiak vetették meg alapját, valószínűleg azon a helyen, hol előbb phöníciai gyarmat volt. Az itt talált szikeleket szolgaságba hajták, s a föld művelésére szoríták. A város alapítóinak utódai, az aristokraták, kiket gamoráknak neveztek, bírták az uralmat. Minthogy a vidék rendkívül termékeny volt, a város csakhamar felvirágzott és két gyarmatot, Akraet és Hennát (Castrogiovannit) alapított, már fennállása 70-ik évében. Kamarinát 599 körül alapították. A nemesség és a nép közötti harcnak az lett az eredménye, hogy a gelai *Gelon* hatalmát Siracusa fölé is kiter-

jeszté és ide tette át székét. Alatta kezd a város nagyobbodni és virágzani. Miután *Theronnal* egyesülve 480-ban Himeránál megverte a karthagóiakat, virágzásnak indul a görög élet Siciliában, melynek sorsa mostantól kezdve szorosan hozzáfűződik Siracusához. Gelon csak hét évig uralkodott, 478-ban meghalt s mint a város második alapítóját tisztelik. Öcscse, I. *Hieron* követi őt az uralomban, s az övéhez hasonló szellemben, erővel és eredménynyel uralkodik. Cumaenál megveri a rettegett etruskokat. Az ő udvarában élt *Aischylos*, *Pindar*, *Simonides*, *Epicharmos*, *Sophron* és *Bacchylides*. Tizenegy évi uralma után meghal 467-ben s öcscse *Thrasybulos* lép utána a trónra, akit 15.000 főnyi zsoldos csapatja dacára elűztek és demokratikus kormányformát léptetnek életbe. A város szerencsés háborút folytat a szikeli Duketios és Akragas város ellen, miből kifolyólag a város mindinkább kiterjeszté hatalmát a sziget fölé.

Most nehéz idő következik Siracusára az atheniek nagyra-vágyása miatt, kik hatalmukat a Földközi-tenger nyugati részére is kiterjeszteni akarják. Alkalmat ad erre az a körülmény, hogy az egestabeliek Siracusa ellen segítségül hívják az athenieket, akik 134 három evezőssel mennek *Nikias* és *Lamachos* alatt Sicilia ellen. Eleinte előnyben voltak az atheniek, főleg mikor 415-ben Kr. e. a magasan fekvő Epipolaet hatalmukba kerítették s Siracusát a Trogi-lustól a nagy kikötőig épített kettős fallal teljesen bezárták. Már megadásra gondoltak, midőn a spártai Gylippos segítségökre jött. Az atheniek falának egy részén sikerült a városba hatolni. A harcban lassankint fölülkerekedett s meghódította az Ortygia szigettel szemben fekvő Plemmyriont, melyet *Nikias* tartott megszállva. A tengerészetenben egyes atheniek arattak ugyan még egy győzelmet a kikötő előtt a siracusai hajóhad fölött, föl is állítottak egy győzelmi jelvényt Plemmyrion alatt; de ez volt is az utolsó. Egy másik ten-geri ütközetben a siracusaiak győztek, Demosthenesnek segéd-csapatokkal való megérkezése is csak kevésbé és csak rövid időre javította helyzetüket. Egy éjjeli heves ütközetben meghiúsították abbeli törekvését, hogy a várost a magaslatról, Epipolae felől, megkerülve hatalmába kerítse, s az atheniek közül sokan elvesztek.

Betegség ütött ki, s a vezérek között támadt ellenségeskedés az ügyet még rosszabbra fordította. Végül elvonulásra határozták magukat. De a holdfogyatkozás (413-ban, aug. 27-ikén) ebben megakadályozta őket. A siracusaiak erre azt határozták, hogy az athenieket teljesen megsemmisítik. Egy tengeri ütközetben újra megverték őket s a nyolc stadion szélességű kikötő bejáratát láncokkal összekötött hajókkal zárták el. Most következett az elhatározó ütközet, melyben az athenieket csúfosan megverték. Demosthenes 6000 emberrel megadta magát; ez a sors érte Nikiast is, borzasztó mézszárlás után. A vezéreket kivégezték, a foglyokat a latomiákban (kőbányákban) tartották fogva nyolc hónapig, azután jobbára eladták. Némelyek euripidesi versek szavalása árán nyerték vissza szabadságukat. Így tört meg Athén hatalma Siracusa falain. Thukydides ennek a gyászos háborúnak a történetét írta meg művének hetedik könyvében. Leírta ott az athenieknek kezdetben szerencsés hadviselését, mely azonban a legnagyobb kudarccal végződött. A háború leírását így fejezi be: Ez a legnagyobb tény volt ebben a háborúban, sőt az összes hellén tények között is, melyekről hallottunk valaha, a győzteseknek a legdicsőbb, a legyőzöttekre nézve a leggyászosabb. Thukydides műve Siracusa nevének igazi apotheosisa.

Alig vonult el az atheniek által hozott vész Siracusától, már a karthagóiak támadása hozta zavarba a várost és a szigetet. A közelgő vész Dionysios tyrannusnak vált javára, mert az ő hatalmának növelésére kezdet fogtak Siciliában. *Himilko* ostromától pestis szabadította meg a várost 396-ban. *Dionysios* megbüntetvén a karthagóiak frigyestársait, a várost széppé és virágzóvá tette. A székhelyévé tett várost templomokkal, kincsesházakkal, arsenálokkal és kastélyokkal gazdagítá. Nemcsak Sicilia nagy részének, hanem Nagy-Görögországnak is urává lett, sőt a perzsa háborúk után Görögország ügyeibe is beleavatkozott s korának leghatalmasabb ura lett.

Fia, II. *Dionysios* sem jóban sem rosszban nem volt atyja hasonmása. Előbb nagybátyja *Dion*, Platon barátja, majd midőn ennek halála után visszatért Siracusába, *Timoleon* űzte el 343-ban.

Ez utóbbi visszaállítá a köztársaságot és újabb telepítvényeseket hozott Görögországból. De halála után nem sokáig állott fenn a szabadság Siracusában.

A Thermae (Termini) városabeli *Agathokles* tyrannus magához ragadta és haláláig (289) meg is tartá a hatalmat. Fényes tehetségű, de kegyetlen, hitszegő és kalandos tervű uralkodó volt. Mialatt Karthagót (310) megszállotta, Hamilkar körülzárta Siracusát. De mindkét megszállás eredménytelen maradt. Alsó-Olaszországban is hatalmas volt Agathokles. Halála után helyreállott a köztársaság. De már 288-ban *Hiketás* toltá fel magát tyrannusnak. Gyilkosai az epirusi *Pyrrhus*t hívták be segítségül Italiából, aki 278-ban majdnem az egész szigetet elfoglalta; de a lakosok elégedetlenségét ébresztvén fel maga ellen, 276-ban visszatért Italiába.

Kivonulása után II. *Hieron* vezér ragadta magához a hatalmat és királylyá toltá fel magát (275—216). Hosszú uralmának köszöni a város jólétének utolsó fellendülését. Udvarában élt *Theokritos*, a pásztori költészet atyja, *Archimedes* matematikus és mások. Nem sikerült Messinat kiragadni a Mamertinusok kezeiből, mert a rómaiak oltalmába adták magukat. Ebből fejlődött az első pún háború, melyben Hieron előbb a karthagóiak pártján harcolt, de kibékülvén a rómaiakkal, hű szövetségesük maradt haláláig.

Utóda *Hieronimus* a karthagóiakhoz pártolt s emberei által római-ellenes hangulatban tartotta a várost. Azért megostromolta *Marcellus* (214—212), *Archimedes*, a híres matematikus védelmezte a várost a tenger felől. Egy ünnepély alkalmával néhány római a vár falaira lépett Tychénél, azon tovább haladtak s bevették a Dionysios által épült *Hexapylont*. Ezzel *Tyche*, *Neapolis* és *Epipolae* Marcellus kezeibe került. Majd *Achradina* is elesett. A várost kifosztogatták a római katonák s egyik harcos leszúrta az előtte ismeretlen Archimedest. Marcellus a szigetet elszakította a szárazföldtől s megtiltotta a siracusaiaknak, hogy rajta lakjanak.

A város szobraiból, kincseiből gazdag zsákmányt cipeltek Rómába s Siracusa római provincia városává sülyedt. Cicero, „a legnagyobb és legszebb görög városnak“ mondja ugyan, de ezt a

hajdani idők és régibb írók viszhangjának lehet csak tartani. A *Pompeius* és *Octavianus* közötti polgárháború annyira alásüllyesztette, hogy ez utóbbinak egy gyarmatot kellett ide telepítenie. *Pál* apostol útjában három napot töltött Siracusában s habár itt nem alapított keresztény községet, azért a kereszténység itt mégis hamar gyökeret vert.

A középkorban a frank csapatoktól szenvedett. *Belisar* 535-ben bevette s a sziget főhelyévé tette, hová Constantinus is áttette székét 663—68-ig. A saracének 828-ban a városba betörték, de csak 878-ban foglalják el, s a lakosokat a legborzasztóbb módon sanyargatják, sarcolják.

Azóta Siracusa jelentéktelen maradt. A normannok segítségével *Maniaces* vezér újra beveszi a várost, de nemsokára vissza kerül a saracének kezeibe. A normannok 1085-ben megint elfoglalják a várost, megerősítik kastélyát, melyet a saracének építettek. *V. Károly* alatt a város hadászati jelentősége emelkedett; mindennek dacára feltartóztathatlan volt hanyatlása.

Az Ádria-társaság tisztviselőjével útra kerekedtünk. Velünk volt 8 éves fia is, egy igazi sicilia temperamentumú élénk fiú, aki többet ostromolt minket kérdésekkel Magyarországról, mint mi az atyját Siciliáról. Az új-városból kiérve, a sziget fejének azon pontjára értünk, melyen a forgó híd a szárazföldre vezet. A városnak két kikötője, a *Porto grande* és *Porto piccolo* (nagy és kis kikötő) a szigetet elválasztó csatornával áll összefüggésben. Amint a szárazföldre léptünk, előttünk terült el egyfelől a nagy kikötő medencéje s a végtelen tenger, másfelől a hegyoldal lejtőjén a régi Siracusának romban heverő telepe, melyet egyszerre át nem tekinthettünk. Poros, köves uton haladtunk fel a hegyoldalnak legmagasabb pontjára, hogy onnan az egész romtelepre vethessük tekintetünket. Gazdag mezőt, legelőt találtunk utunkban. Kőrakásos falak, kyklops módra rakva, zárták el a tulajdonosok telkeit. A falak buján vannak benőve indiai fügével, kaktusszal, aloéval, befutva repkénynyel, vadrózsával. A mezők kőtörmelékekkel, euphorbiával, tövissel és lóherével borítva. Az út mentén és a kertekben leginkább olajfát, fügét, man-

dulát, Szent Jánoskenyérfát (*carruba*), eucalyptust láttunk. Minden virágjában volt már, a mezőknek buja virágtenyészezte illatot árasztott körülöttünk. Amint kocsink az uton haladt, rongyos gyerekek ugrottak elő a kerítések alól s mezei virágokból kötött bokkrétákat dobáltak ránk s szaladtak kocsink után, míg egy pár soldoval megfizettük fáradságukat. Cigánykereket is hánytak, mint a nápolyi utca-gyerekek, ha látták, hogy a virágdobásnak talán nincs meg a kívánt hatása zsebünkre.

A búza (ápril első napjaiban) már kalászosban állott. Szíves kalauzunk elmondta, hogy a búza most is kitűnő minőségű, de nem igen fogyasztják az országban, mert drága. Inkább külföldre szállítják s hoznak helyette orosz búzát, mely olcsóbb a siciliainál. Másfél órát kocsiztunk, míg felértünk a kövecses, törmelékes uton a tengerpart fölé emelkedő hegyoldal legmagasabb pontjára. Itt állottunk a régi város legemelkedettebb részén, az Epipolaen, ahonnan nemcsak az ó-város területét, hanem az egész vidéket áttekinthettük. A romok őre (*custode*), amint kocsinkat meglátta, már ott termett a kulcsok nyalábjával, kinyitotta egymásután a romokhoz vezető kapukat s az olasz cicerónék sokoldalú tudakosságával és bőbeszédűségével magyarázott és mutogatott többet is, mint amennyi kedvünkre volt. Úgy beszélt eleinte, mintha Siracusának múltjáról, történetéről egyáltalán semmi tudomásunk se volna. Megmáztuk az *Euryalos* erődnek romjait, melykből ma még csak jelentéktelen kőrakások tartják fenn a megerősített helynek emlékezetét. A romokon állva s végig tekintve a hegyoldalon, térképpel kezünkben, az egész Siracusa fölött könnyű szerrel tájékozódunk. Lábunk alatt nyúlt el Epipolae, balra ettől egy kiemelkedő ponton volt a *Labdalon* erőd, melyből ma kőrakáson kívül egyéb se látszik. Ehhez csatlakozik a *Tyche* városrész, melynek folytatását képezi kelet felé, egészen a tengerpartig nyúlva, az *Achradina* városrész. Epipolae alatt tőlünk délkelet felé volt *Neapolis*. Ezekből a városokból ma még romokat se láttunk. A régészeti tudomány megjelöli ugyan helyüket, pontosan megvonja a határvonalokat; de a topographiai leírásokon kívül támaszpontot nem igen talál egyebekben. A *Dionysios falaiból*, melyek e nagy kiter-

jedesű várost körülvették és elzárták, csak nagyon jelentéktelen nyomokat találunk egyes helyeken. Annyiszor dulták fel a várost az ellenség hadai kétezer éven át, annyszor pusztították el s építették át újra meg újra a várost, hogy nem csoda, ha az ó-kornak nem akadunk számottevőbb nyomaira. A törmelék kövek, kőrakások így is megelevenülnek előttünk. Mintha magunk előtt látnók azt az elke-seredett háborút, melyet a hatalomra vágyó Athen hadai a megszo-rongatott város ellen vívnak, de kudarccal fizetik meg a vakmerő vállalatot. Épen e helyen, ahol mi most állunk, rontanak le Siracu-sára és veszik a várost hatalmukba, hogy később megveretvén, majd-nem lopva vonuljanak el falai alól. Aztán látunk egy másik háborút, melyet a rómaiak vezetnek a város ellen, hol Archimedes, a tudós matematikus, intézi a védelmet. Látni képzeljük az ellenségnek a városba rontását s látjuk, amint a tudóst egy római katona fegyvere leteríti. *Theokritost*, a lágyszívű, érzékenylelkű költőt is mintha látnám e mezőkön andalogni, amint bejárja az Anapo és Kyane folyó kies partjait, a mezőket, virágos réteket, hol pásztorainak verseny-géseit hallgatja és dalba foglalja. Mintha ott a magaslaton ülve nézné a kék tengert, a füstölgő Etnát, melynek kyklopsáról és Galateáról oly szépen énekel. Szerelmi dalai, enyelgő tréfái a hyblaei méznél édesebben folynak ajkairól. Milyen más lehetett akkor ez a vidék. Mily ragyogó, mily pompás lehetett a természet, a mosolygó ég, mi-kor még az istenek ragyogó templomai, a díszes színház, a hatalmas vár, az erős falak épen állottak s százezrével nyüzsgött itt az em-beri élet.

Az elmerengés hangulatához oly jól illik az a kép, mely itt közel-ben s távolban szemünk elé tárul. Itt szomorú emlékü romok, melyek a hajdani dicsőségről, enyészetről beszélnek, szomorú a vidék maga is, mintha maga is gyászolná e régmúlt szép időket. A hegyoldal lábánál a tenger hullámai a végtelen messzeségbe ragadják tekinte-tünket és szárnyaló lelkünket. Amott a láthatár felhői között, égbe nyúló koronájával, a büszke Etna, füstoszlopot eregetve magából és vészt, pusztítást rejtve kebelében. Mintha óva intene maga is, hogy egy földrengés, egy kitörés és semmivé téve, eltemetve minden, amit

az ember szépet, nagyot képes teremteni. Ott a háború, itt a természet erejének pusztítása s mindenik nyomában az enyészet, a megsemmisülés.

Oly szomorú, oly leverő érzet szállja meg az ember lelkét e helyen, hogy siet kiragadni magát hatása alól.

A custode bevezetett lakásába, ott beíratta nevünket a vendégkönyvbe s egy ital borral is kínált. Aztán vezetett újra tovább. A romok alatt a föld alá.

Az Euryalos erőd alatt mély üregek, hosszú folyósók vonulnak végig, melyekből egykor feljáró lépcsők vezettek a földszínre és az erődbe. Ezek részint raktárak, részint börtönök voltak. A folyósókon a gyalogság és lovasság is végig vonulhatott. Egyes helyeken feliratok nyomai is látszanak. A sziklákba vágott üregek és folyósók a régiek hadászati tudományának nem csekély ügyességéről és fejlettségéről tesznek tanúságot.

Epipolae meglátogatásáról visszatérve a *görög színházhoz (Teatro greco)* mentünk. A miletusi és megalopolisi után ez volt a görög világ legnagyobb színháza. Ez is az élő sziklából van kifaragva, félkör alakú 150 méter átmérővel. A kilenc cuneust egy szélesebb és egy keskenyebb félkör alakú út vágja át. Az ülések még elég tisztán kivehetők, de nincsenek oly jól megőrizve, mint az atheni Dionysios színház ülései. Az *orchestrum* teljesen elpusztult; a földalatti üregekhez szolgáló bejárások összeomlottak, törmelékkel tömöttek.

A görög színház mellett van *Dionysios füle (Orecchio di Dionisio)*, melyhez annyi monda fűződik a nagy tyrannusról. Nem egyéb ez egy sziklába vágott S alakú boltozatnál a 65 méter mély kőbánya felett. A boltozatnak a kőbányába nyíló végénél van egy erkély, ahonnan a mélybe letekinthetünk s az alúlról jövő hangot nagyítva hallhatjuk. A monda szerint Dionysios tyrannus ezen erkélyről hallgatta ki a foglyok beszédét. Bámulatos az itteni viszhangnak ereje. A custode sokféle mutatvánnyal mulattatott minket. A madarak csicseregése, hegedűszó, papír szétrepesztése, halkán kiejtett szó sokszorosán megerősödve hallatszott fel hozzánk az erkélyre. A taps mintha ágyúhangja lett volna.

SIRACUSA. GÖRÖG SZÍNHÁZ. (Teatro greco.)

Alcibiade

SIRACUSA. DIONYSIOS FÙLE. (Orecchio di Dionisio.)

Mi is lementünk a kőbányába, melynek mély üregéből bányászták ki azokat a köveket, melyekből Siracusának nagy épületeit, falait, bástyáit építették. Számtalan ilyen kőbányája van Siracusának, melyeket igen alkalmasan használtak hol börtönöknek, hol temetkezőhelyeknek. A Dionysios füle a *Latomia del Paradiso* nevű kőbányában van. Paradicsom nevet kapott attól a buja tenyészettől, mely a kőbánya környékét és falait borítja. A sziklarepedésekbe belekapaszkodik a repkények, kuszó virágok egész tömege és megközelíthetetlen magaslatokig festői díszét képezik a sziklabarlang nyílásának, falainak. Alant a zsiros humusban citrom és narancsfák terraszokban díszlenek. Épen akkor voltak virágzásban s illatukkal elbódították fejünket. A barlang belsejének egy része vízzel van borítva, száraz részében kötélverők dolgoztak az árnyékban és hűvösben.

Közel van ide *II. Hieron* oltára, állítólag egy stadion (185 m.) nagyságú áldozóoltár, melyen 450 bikából álló hekatombát áldoztak Thrasybulos tyrannus elűzésének ünneplésére.

Az Augustus korabeli *amphitheatrum* nem kötötte le nagyon figyelmünket, mert ennél nagyobb és jobban megőrzött római színházakat láttunk Olaszország számos helyén.

A kőbányák közül szíves kalauzunk unszolására még egy másikat is meglátogattunk, a *Latomia di Sa Venerat*, melynek meglátogatása kibékített a fáradságért. Mélyen fekszik, meredeken emelkedő falak közé zárva. Természetes bástyafalat képeznek e sziklák, védve a telepet minden idegen betolakodásától. A latomia pompás kertté van átalakítva, melyben a legdúsabb növényzetet találtuk. Mesterséges csepkőbarlang, vízeséssel, virágágyak, terracotta gnomokkal, repkénynyel felfutott lugasok, terraszok fűgével, japáni naspolyával, narancscsal, citrommal. A fák megrakva a hesperidák aranyalmáival, melyek csábítóan mosolyogtak. A virágágyakból kábító illat áradt szét és balzsamossá tette a levegőt. A háttérből egy hozzáférhetetlen magaslaton sűrű olajfaerdő hüs árnya sötétlett. A kertnek szellemes felírásai is megállítottak utamban. Egynehányat lejegyeztem belőlük. Az egyik a kert bejáratánál azt mondja, hogy a barlang medencéjében fürdött Sa. Venera. Egy másik vers így hangzik :

*Fa pure : come il zeffiro,
Pago di solo odore,
Folleggia, ma non cogliere
Né un sol frutto né un fiore.*

Tégy te is úgy, mint a zephir,
Mely az illat körül röpköd,
Szívj illatot, de ne szakíts
Se virágot se gyümölcsöt.

Aztán van egy ilyen figyelmeztetés (*avviso*):

*Qui tutto é inganno, e credere
Non devi all apparenza.
Può celare un insidia
Questa stessa avvertenza.
Se non la vuoi sbagliare,
Fa in modo di scappare.*

Csalódás e kertben minden,
A látszatnak nem kell hinned.
Tán maga e felhívás is
Törbe kíván ejtini téged.
Ha csalódni nincsen kedved,
Legjobb, hagyd el ezt a kertet.

E kis földi éden tulajdonosa, aki jó ízlésű, szellemes, de egyúttal cynikus ember is lehet: Della Targia báró.

Siracusa *katakombáit* is meglátogattuk. A római katakombák után is érdemes e földalatti helyeket meglátogatni. Sajátságos jellegűek itt a boltozatos kerek termek, melyek a folyósókat helylyel-közzel megszakítják. Egy müncheni tanárt találtunk a katakombákban rajzolva. Már negyedik hete dolgozik a föld alatti üregekben. A kapucinus frater, aki minket kalauzolt, sok érdekeset mondott e katakombákról. Megmutatta többek között azt az oltáralakú köemelvényt is, melyen állítólag Pál apostol prédikált, mikor három napig Siracusában tartózkodott. A régészek kimutatták, hogy e katakombák legfeljebb a Kr. u. negyedik századból valók. A katakombák melletti *S. Giovanni* templom, melyet a kalauzoló kapucinus szintén megmutatott, 1182-ben épült. A templom alatt van *Szt. Marcianus* kryp-

tája, a IV. századból. E helyen, a gránitoszlopok egyikén, szenvedett Marcian vértanú-halált.

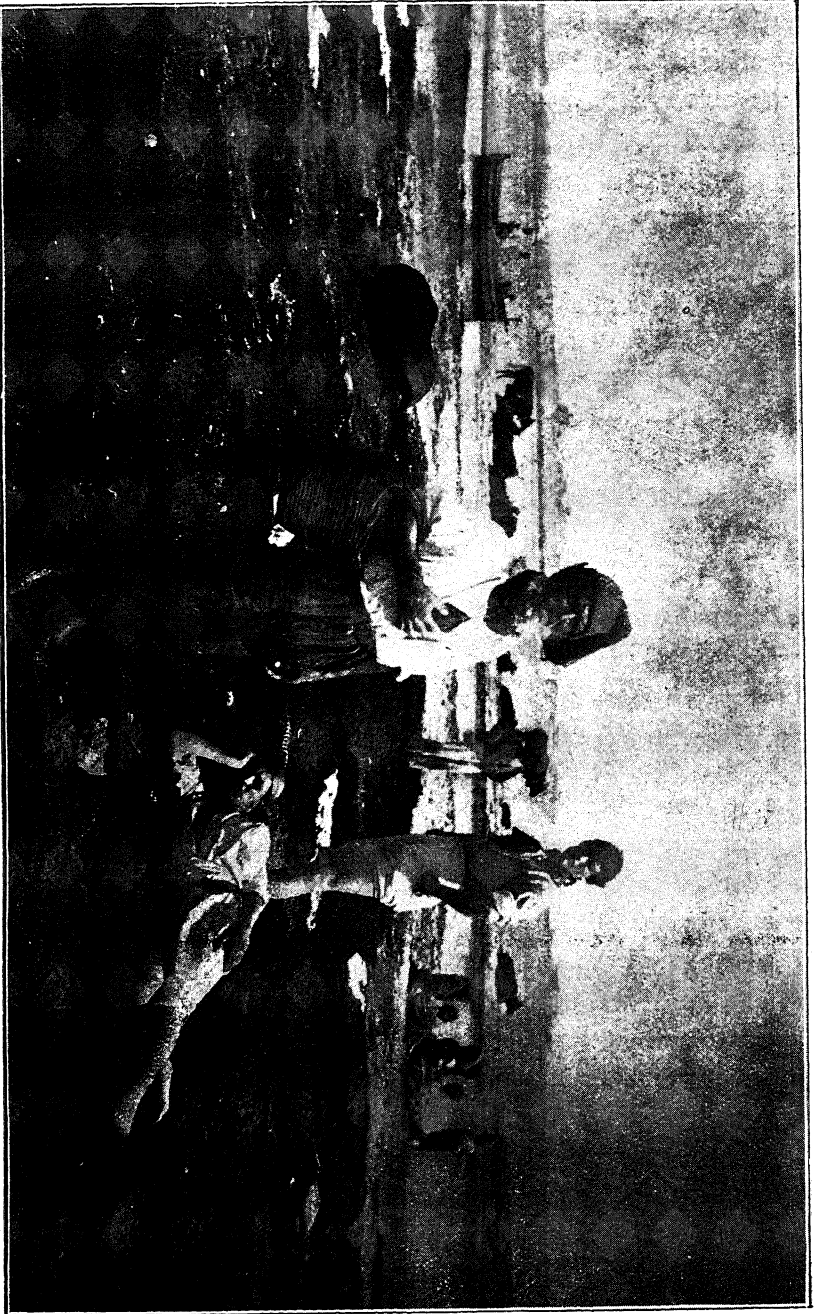
Utunkba ejtettük a *Villa Landolinát*, egy kőbányából kerteté átalakított telepet, mely egykor jobb karban lehetett és szebb napokat láthatott. A nyaralót mi elhagyatva, lakatlanul találtuk. A kert virágágyai, útjai elhanyagolva. Fasorai, terraszai még a régebbi idők gondozásának nyomait mutatják. *Platennek*, a meghasonlott német költőnek sírjánál ihlettel állottunk meg. Költői lelké nem tudott a világgal öszhangba jönni. Itt vonult meg a világ elől, barátjának és pártfogójának, Landolinának vendégszerető házánál; itt írta elegikus hangulatú költeményeit. Itt halt meg (1835-ben dec. 9.) és itt e kertben van eltemetve. Sírját kegyeletes kezek emlékkővel jelölték meg. Cyprusok és folyondárok takarják nyugvó helyét.

A szigeten, hol a régi Siracusa egy csekély része feküdt, van ma az új Siracusa. A régi időből kevés maradt fenn e helyen. Diána-temploma jelentéktelen. *Arelhusa forrása* egy bővizű medence, mely papyrusnövénynyel van benőve és kőmederbe foglalva. Szép monda fűződik hozzá. Alpheus folyamisten Elisből idáig üldözte a menekülő nereidát, kit Diána forrassá változtatott át. Alpheus a tenger alatt most is fölkeresi átváltozott kedvesét. Vannak, akik nem viseltetnek nagy kegyelettel a forrás költői eredete iránt s azt mondják, hogy vizét a vízvezeték szolgáltatja. A város lakói, akik minden régi nyomot gondosan ápolnak és őriznek, mert az megélhetésüknek egyik forrása, nagy tisztelettel vannak a forrás iránt s nem mulasztják az idegent is oda kalauzolni, hogy ihlettel álljon a nereidából átváltozott mondai forrás előtt.

A város maga kevés látnivalót nyújt. Egy sétában kimerítünk mindent. A museumban, melylyel nagyra vannak a siracusaiai, nem sokat találtunk. Legszebb az a Venus szobor, melyet 1804-ben talált Landolina a Bonania kertjében.

Siracusából este felé indultunk el vasúton Cataniába. A vonat az Achradina magaslata alatt, a régi falak mentén, a tengerpartján halad. Még egyszer láhattuk a régi Siracusának szétszórt köveit. A kis kikötő (Porto piccolo) sekély vizű partjára települtek ki a

SIRACUSA. HALÁSZOK.

helység halászhajókkal. Ott hevernek, mulatnak a család tagjai. A férfiak, fiatalok, öregek meglábolják a vizet, a mélyebb helyeken bárkával mennek és halászgatnak. A zsákmány nem sok; de szerény igények mellett megélnék munkájukból s jút a saját asztalukra is egy-egy falat.

Amint Siracusa alatt haladunk, előbb kopár, köves, majd termékeny vidéket találunk.

Augusta egy földnyelven fekvő megerősített hely, szép kikötővel és nagy sótelepekkel (salina). A tenger vizét bevezetik a mezőre, töltésekkel elkerített táblákba, a vizet elpárologtatják és a sót felkaparva nagy garmadákba gyűjtik. Ez a kikötő, a régi időben, mikor Xiphonia volt a neve, nem egyszer jelentékeny szerepet játszott. Ez az öböl akkor a Megarai-öböl nevet viselte és több város feküdt partjain. Nevesebbek voltak *Xiphonia*, *Megara Hyblaea*, mely utóbbi az atheni-siracusai háborúban, mint Siracusa kiségitő kikötője és védő bástyája szerepelt. Itt a kikötő feletti dombokon, hol most *Melilli* helység fekszik, volt a költők által annyira dicsőített hyblaei méz hazája. Majd a *Lentini* (a régi Leontinoi) tó partján áll meg vonatunk. Ez Siciliának legnagyobb állóvize, mely télen bővizű, nyáron nagyon elapad s káros kigőzölgéseivel a levegőt egészségtelenné teszi. Nevezetes város volt hajdan e helyen. *Leontinoit*, a görög gyarmatok egyik legrégebbjét, 729-ben alapította Theokles Naxosból. Majd Siracusa tyrannusai alá kerül. *Gorgias*, a nagy szónok és sophista, idevaló volt. Hízogató rábeszéléseivel vitte be az athenieket a sicíliai bajba.

Tíz óra felé érkeztünk Cataniába, a kedves láva-városba, melyben már egészen otthoniasan éreztük magunkat. Siracusának nyomott, melancholikus hangulatát feledteté velünk a pezsgő vig élet, mely az utcákon uralkodott. Alig tudtunk megválni ettől a barátságos élénk körtől, melyet a kellemes szép est még vonzóbbá tett, pedig korán reggel már újra útra kellett kelniünk.

XV. Sicilia belsejében.

(Útitársak. Etna-vidéki nép. Piano di Catania. Az emberevő laestrygonok. Kánaán földje. Uberrima pars Siciliae. Lakatlan vidék. Hegyeiken épült városok. Agrarius viszonyok. A földművesek nehéz sorsa. Kemény megadóztatás. Éhhalál. Rablóélet. Híres brigantik és viselt dolgaik. A banda Maurina. Polgármester helyett rabló. Castrogiovanni. Ceres és Proserpina kultusza. Callanissetta. A kénkő hazája. Maccalubi iszapvulkán.)

ora hajnalban, alig pár órai nyugvás után már fölkellett a *cameriere*. Útra kellett kelnem. Nagy és fárasztó útiterv állott előttem. Átutazni a sziget belsején, le a tengerpartjára Girgentibe, ott megtekinteni a romokat, esetleg egy kénkőbányát, az iszapvulkánt és aztán éjjelre Palermóba megérkezni. Az útiterv jól volt megcsinálva. A vasút menetrendje sem állott útjában a megvalósításnak. Csak útitársam hagyott el. Az én kedvemért jött Siracusába, de itt kevesebbet találva annál, amit a hely nagy múltjánál fogva várt volt, csalódva kiábrándult. Félt, nehogy Girgentivel is úgy járjon, azért jobbnak látta Cataniában maradni s onnan egyenesen Palermóba utazni.

Minthogy már előre és régen tervezett utamról, a Girgenti híres romjainak meglátogatásáról, le nem mondtam; magam utaztam oda. És örülök, hogy megtettem ezt az utat. Egyike volt a legérdekesebbeknek, a legtanulságosabbaknak.

Akadtak útitársaim is. Egy dresdai mérnök, a feleségével szintén Girgentibe utazott. Csakhamar csatlakoztunk s együtt tettük meg az utat. Kívülünk más idegen turista nem utazott. Két sicíliai intelligens útitárs is került velünk egy kocsiba. A többi utas jobbjára a föld népéből került ki. Etna-vidéki pórok nagyon sokan utaztak.

Öltözetük nagyon festői szép viselet. Többnyire nagy rézgombos bársony jaklit hordanak, mely mellükön nyitott, hogy a fehér ing kilátszik alóla. Nadrágjuk, rendesen szintén bársonyból, csak térdig ér, vagy valamivel hosszabb és két gomb van a szár alsó részén. Lábukon bocskort viselnek. Fejükön nagy bő sapkát, mely a fehez hasonlít és zacskója a vállukat éri. Hajuk rendesen hosszú és festői fürtökben lóg le homlokukra, arckura.

IFJÚ EMBER AZ ETNA VIDÉKÉRŐL.

Mikor vonatunk kiindult a cataniai állomásról, még sötétség borította a vidéket. Catania körül az Etna alatt nagy síkság terül el, a *Piano di Catania*, mely a Palermo melletti Conca d'Oroval (Arany kagyló) és a Piano dei Greci (Görög síksággal) Sziciliának összes sík területét képezi. A Piano di Cataniát a *Laestrygonok mezejének* ne-

vezték a régiek. Homeros emberevőknek nevezi a laestrygonokat. A mythologia magyarázói földművelőknek, kertészeknek tartják őket, akik ezt a sikot már az ó-korban dús tenyészetű földdé tették. Ezen a síkon haladt át vonatunk. Mindenütt a legbujább tenyészetet találtuk. Kövér szántóföldek, virító rétek. A gabona már dús kalászatokat hajtott. Valóságos Kánaán földje ez a vidék. Már Cicero is Sicilia legdúsabb részének (*uberrima pars Siciliae*) nevezi. A geológusok azt hiszik, hogy ez a televényföldes síkság egykor tengerfenék volt, mikor az Etna még nem tört elő a tengerből. Erre mutat az a jelenség, hogy az Etna köröskörül sík területtel van körülvéve s elszigetelten áll a többi hegyektől. Az Etna keletkezése után ez a síkság is kiemelkedett és kiszakadt a tenger birodalmából.

A nap sugarai lassankint piros leplet borítottak a keleti égre s feljött a nap a tengerből. Az Etna hókoronája rózsaszínbe burkolódzott, ami a csillogó hóval kápráztatóan szép látványt képezett.

Majd eltűnt a dús vegetáció. A síkságot dombos vidék váltotta föl. Siciliát két tenyészövre oszthatjuk fel, melyeket a Mazzarától (a sziget nyugati pontja) Cataniáig húzott vonal választ el egymástól. A választó vonaltól északra eső rész a déligyümölcs hazája, a déli rész gabonatermő vidék és legelő.

Ezen a választó vonalon, amely Siciliát épen közepén szeli át, halad a vasút is. Jobbról, balról dombos a vidék, a kiszáradt patakoknak medre kavicscsal borított, melyben dúsán tenyészik az opuntia, kevés olajfa; a dombok zöld gyepvel borítva, mely kitűnő legelőül szolgál. A vasút mentén mindenütt eucalyptus-fasorok; mert a vidék levegője malarikus. A vidék képe megnyerő, barátságos, csak egy hiányát találtuk, sehol embernek nyomát se láttuk. Se embernek, se állatnak. A falvak, tanyák mindenütt hiányzanak. Mintha ez a vidék teljesen ki volna halva; mintha emberi kéz munkája nélkül, a maga jóvoltából teremne a föld. A dolog magyarázata az, hogy ős idők óta mindig háborúság, forradalom dúlt Siciliában, az emberélet volt itt mindig a legolcsóbb, a leghitványabb portéka, a vagyon meg préda tárgya. Ezért a lakosság mindenütt nagy tömegekben, hegyek, dombok, nehezen hozzáférhető helyein ütötte fel

tanyáját. Most is ott találjuk a városokat, mint igazi sasfészkeket a magaslatokon.

Agira, az a helység is, melynek állomásán épen most állott meg vonatunk, 650 méter magaslaton fekszik. *Troina*, egy másik város, valamivel távolabb innen, 1113 m. magasán fekszik, majdnem megközelíthetetlenül.

Ott keresnek az emberek menekülést, oltalmat, ma már nem a külellenség, hanem saját véreik, polgártársaik, az elnyomott nép fiai támadásai ellen.

A földbirtok egész Siciliában a vagyonos, dúsgazdag úri osztályé, mely rendesen nem is lakik birtokán, hanem vagy Palermóban, vagy Rómában költi vagyonát és él bőségben, úri kényelemben. Birtokát haszonbérbe adja a lehető legmagasabb bérért. A bérlő (*fittajuolo* és *fittabile*), aki több száz hektárt bérel, szintén nem maga műveli a bérbe vett földet, hanem kisebb darabokban albérlőknek (*subfittabile*) adja ki. Az albérlő újra szétosztja a földeket feleseknek (*mezzadri*) vagy maga veszi ki a bérlőtől feleségre (*mezzadria*). A földbirtok tehát földbirtokosnak, bérlőnek, albérlőnek és felesnek kell hogy jövedelmet, megélést adjon, ami még a legjobb termőföld mellett is lehetetlen. Az albérlés feleségre történik, de néha harmadra is (*terzeria*), mikor a bérlő kap két harmadot, a munkás egy részt. Ez utóbbi esetben a birtokos vagy bérlő saját ökrei által felszántva adja a munkásnak a földet. Igaz ugyan, hogy a munkásosztály felében műveli a földet, de az a felerész csak nagy levonások után jut ki az ő részére. Előbb levonnak az egész termésből egy rakást, az úgynevezett *strazzaturát*, az előlegezett vetőmagért, egy rakást, lámpapénz, egy más rakást a tanya használata, újra mást a *campierik*, (szegénylegények, banditák) címén, aztán levonnak legtöbbször egy részt a Madonna (Szűz Mária) s néha még Paolai Szent Ferenc vagy a helység más védőszentje részére. Ez természetesen mind a birtokos javára megy. Ami ezen levonások után megmarad, azt osztják aztán két részre, felében a birtokos vagy bérlő, felében a munkás részére. Így aztán édes kevés jut ki magának a

földművesnek abból, amit egész éven át fáradságos munkával, igazán véres verejtékkel természetett.

Még hagyján, ha ez aztán sajátja maradna; de jönnek a különböző cimennel kivetett állat-, tűzhely- stb. adók, melyek között legkeményebbek a tüzelőfára, a gyümölcsökre, az olajra, a lisztre és egyéb élelmi cikkekre kivetett fogyasztási adók, amelyeket a községek szoktak az államtól bérbevenni és leginkább a szegény osztályon venni meg a legszigorúbban. A községek polgármesterei, tisztviselői, írja Colajanni, akik egy szövetkezetet képeznek, melynek *mafia* a neve Siciliában, magukat csak igen enyhén, vagy egyáltalán meg se adóztatják, hanem az összes terheket a fizetni alig tudó szegényekre rakják.

A kecskék emlőit is megadóztatják, mielőtt a pásztorok fejésre hajtánák. Az öszvér után 10 lírát (4·50 frtot), a szamár után 5 lírát (2·25 frtot) fizetnek évenként. Sokszor maga az állat sem ér meg annyit. A mafia tagjaival szemben elnézők. Egy úrnak 20 öszvére helyett beírnak négyet, másoknak, akik a bűnös szövetkezetnek nem tagjai, egy öszvér helyett írnak négyet. És senki sincs, akinél akár egy, akár más irányban felszólalni lehetne. Így aztán nem csoda, ha az üldözöttek, elnyomottak elkeserednek és bosszúra, megtorlásra gondolnak.

A földművelőnél még sokkal rosszabbul vannak a pásztorok (*bovari*) és juhászok (*pecorari*), akik egész éven át soha fedél alatt nem alszanak s alig kapnak annyit, hogy száraz kenyérük legyen.

Itt, midőn ezen a gazdagon termő vidéken, ezen az áldott Kánaánon végig utazunk s látjuk az Istennek gazdag áldását mindenfelé, lehetetlennek tartjuk, hogy ez a föld ne adjon elég táplálékot minden gyermekének. És mégis, itt van a legnagyobb nyomor, a legtöbb inség. Majdnem hihetetlennek tűnik fel, hogy legyenek itt emberek, akiknek ne jusson ki e nagy Isten áldásából mindennapi kenyérük, amelyért keservesen megdolgoznak. Hihetetlen, hogy legyenek olyan szerencsétlenek, akik éhen vesznek el. Pedig így van.

Ez a tarthatatlan szomorú állapot keserítette el a föld népét, a földművelő, állattenyésztő páriákat, a bányák rabszolgáit, hogy

bosszút álljanak elnyomóikon. Ezért fogtak fegyvert háromszáz ezren, hogy emberi jogaikat kiküzdjék, hogy felhívják nyomorukra a kormány, az intéző körök figyelmét.

Egy caltanisettai ügyvéd utazott velünk haza Cataniából. Szóba ereszkedve vele hazája sorsáról s a mult évben kiütött forradalomról, sok érdekes dolgot mondott nekünk Sicilia társadalmi és különösen agrarius viszonyairól. Nem találtam Siciliában embert, akivel beszélgetést folytatva, csak egy ellenmondó ítéletet hallottam volna, aki nem a tömeggel megegyezőleg festette volna a viszonyokat. Sokat mondott nekünk arról a tárgyról is, amit kíváncsian magunk vetettünk fel, a brigantikról, a mafiákról, a sziget rablóéletéről, a közbiztonsági viszonyokról.

Sem ő, sem Colajanni képviselő, sem más írók nem tagadják, hogy vannak Siciliában rablóbandák, akiknek garázdálkodása veszélyezteti a közbiztonságot, a vagyont és életet; de ezek egészen más természetű jelenségek, mint például Corsicában vagy Olaszország némely vidékén. A rablókat Siciliában bizonyos költői nimbus, népszerűség, a nép részéről tisztelet és csodálat veszi körül. Legtöbbjei ezeknek a rablóknak bosszúból, vendettából lettek zsványokká, a körülmények kényszerítő hatalma sodorta őket a bolygó bandita életre. A nép sokat regél róluk, a legendák hosszú sora fűződik egyesek nevéhez. A *cavalleria rusticana* (parasztbecsület) nem egy vonását mondják el róluk. Szájról szájra járnak az ő viselt dolgaik s lovagias tetteiket dalban is megörökítik. Ilyen legenda-alak *Testalonga* bandita, egyike a legnépszerűbb siciliai rablóknak. A nép azt tartja róla, hogy nőstényfarkas szoptatta egy barlangban. Egész élete a gazdagok elnyomásának, igazságtalanságának visszatorlására, a szegények oltalmazására irányult. Azért száz év után még ma is tisztelik emlékét a szegények, akiknek igazi barátja, pártfogója volt. Varázserővel bírónak tartottak. Megjelent nappal, fehér lován a városban, a csendőrök megtámadják, húsz puskát sütnek rája s ő a füstfelhők között eltűnik.

A következő adomát mondják róla. Egyik városban élt egy uzsorából és csalásból meggazdagodott fősvény kereskedő. Testa-

longa levelet ír neki, hogy küldjön neki 100 drb aranyat. Ez azt üzeni neki, hogy nem küldhet, mert nagyon szegény. A következő éjjel körülvették házát a rablók, Testalonga bemegy hozzá az ablakon, magához vesz kincsből egy összeget, felét magának tartja, felét elküldi a fősvény kereskedő nőrokonának, akit ez kifosztott vagyonából.

Egy másik adoma a következő. Testalonga egy falúban lát egy este egy szegény nőt, két gyermekével, amint egy halott felett sírárnak. Bemegy és megtudja a szegény asszonytól, hogy a helység papja vonakodik halottját eltemetni; mert nem tudja a temetés költségét megfizetni. Testalonga kivesz zsebéből egy darab aranyat, jegyet karcol rá tőre hegyével s átadja az asszonynak, hogy fizesse ki a temetés költségeit. Aztán még az nap este elmegy a paphoz, felzörgeti álmából s felszólítja, hogy küldjön holnap reggel tíz darab aranyat az özvegynek és két gyermekének; mert nem tudnak élni a nyomortól. Ráparancsol, hogy hozza elő és mutassa meg neki aranyait. A bandita kiveszi a sok közül a maga aranyát, melyet törével megjelölt volt, a többihez hozzá se nyúlt. Másnap reggel az özvegy asszony tíz darab aranyat kapott a paptól.

Mikor Testalongát elfogták s kivégzésre vitték, a nép virágokkal, szalagokkal, aranszövevettel diszítette fejét s utolsó útja valóságos diadalmenet volt. A kivégzés után fejét elvitték Palermoba s mint valamely szent emberét, arannyal kivarrott bársonyba takarták s diadémmal ékesítették.

Napjainkban a *banda Maurina* teszi rettegetté a szigetet. A legvakmerőbb és legvadabb gonoszságok, bosszúművek keringenek a nép száján. A Nebrodi hegyeknek megközelíthetlen rengetegeiben tanyáznak s koronként hol itt, hol ott ütik fel fejöket s hallatnak magukról rémtetteket. A banda nemcsak a néppel áll összeköttetésben, hanem sokszor előkelő emberek is cimborálnak velük. Csak nem régen olvastuk, hogy egy banditát, Mazzolát, leterítették a csendőrök és különféle szent képeken, olvasókon kívül egy palermoi nagy úrnak levelét találták meg zsebeiben. Tudvalevő, hogy a nép mindenütt a rablók pártján van a hatósággal szemben. A nép ad nekik.

menedékhelyet, élelmet és értesíti őket, ha vész közeledik. Azért lehet velük oly nehezen végezni, azért érzik magukat biztonságban, üldözőikkel szemben.

Egy Botindari nevű fiatal ember, egyike a legkifogástalanabb gavalléroknak, aki a legújabb divat szerint öltözve és mindig a legfinomabb parfümtől illatosan jelent meg a legjobb körökben, 1892-ben rabló lett a Maurina bandában, csak azért, mert nem sikerült magát Santo Mauro Castelverdében polgármesterré választatni. Ellenfele, Vincenzo Pepe, lett sindaco. Egy reggel halva találták a polgármestert. Botindari, aki meggyilkolta, felcsapott briganténak a legvadabb Maurinik között. Ő lett a banda legfélelmesebb és legvakmerőbb tagja.

Vonatunk már *Castrogiovanni*-ba érkezett. Érdekes ez a város, egy 794 méter magas hegycsúcson. Házai festői csoportokban veszik körül a hegy ormát és csúcsát. Régi város, mely már a pogány időkben is nevezetes szerepet játszott. Itt volt Demeter (Ceres) istennő tiszteletének főhelye, mikor még Ennának hívták a várost. Akkor sűrű, sötét erdők, gazdag szántóföldek, virágzó kertek lepték vidékét s így az istennő tiszteletére igen alkalmas volt. Az istennő itt tanította az embereket a földművelésre, kertészetre. Azért is virágzott itt annyira minden. Cicero is megemlékezik e városról, Livius pedig bevehetetlennek (*inexpugnabilis*) nevezi. A púnok és később a rómaiak, valamint a saracének is mindannyiszor csak árulással kerítik hatalmukba. Az arabok Kaszr-Enna (Enna várának) nevezték, innen keletkezett mai neve. Castrogiovannival szemben, ugyancsak egy magányosan álló hegy csúcsán fekszik *Calascibetta*, mintha a két megerősített város farkasszemét nézne egymással.

A vasúti pályaházból el-el nézegettük, amint Castrogiovanni lakócai hegyi fészükéből a meredek uton leszállottak. Érdekes típusok mindannyian. Festői csoportot alkottak a vízhordó lányok és fiúk, akik a völgyi forráshoz mentek le ivóvízért. Még a görög korra emlékeztető amphorákat vagy vállukra vették vagy átkarolva vitték. Mintha valamely ó-görög vagy római körmenet haladna valamely istennek templomához italáldozattal.

Nem messze innen van *Pergusa* tava, melynek egykori szép-

ségéből
 semmi se
 maradt meg.
 A vidék kietlen,
 kopár, a tó vize szenny-
 nyes, zavaros. A vidék
 asszonyai kenderáztatónak
 használják. Ezen a helyen
 rabolta el Plutó Proserpinát. A
 nép még ma is ismeri e hitregét,
 mutatják a helyet is, a hegynek a repedé-
 sét, ahonnan Plutó az alvilágból feljött és
 magával vitte a Demeter istennő kedves
 szülöttét.

CASRTOGIOVANNI. VIZHORDÓ
 LEÁNYOK.

Nemcsak a régi világban volt e vidék a mythosnak kedvelt
 helye, de ma is bőven tenyészik és virít benne a babona, az ördön-

gösségbe vetett hit. Vannak ma is retteget alakjai, ilyen a *jettatore* (sorsvető), aki az ördöggel cimborál s nemcsak megjósolja az emberek sorsát, hanem maga intézi is az emberek jó és balszerencsáját.

Castrogiovanni népe nagyon elűt Sicilia többi népétől, testalkat, arcszín, viselet és szokások tekintetében is. Ilyen titokzatos alak van e képen is ábrázolva.

A vasúti állomásról szép kép tárul elénk minden irányban. Magas hegyek nyúlnak végig észak felé. Ezek a Nebrodi hegylánc-hoz tartoznak, melyek itt szakadnak két ágba. Aztán előttünk még az Etna pyramisa, füstölgő csúcsával és hótakart kúpjával. Közeliünkben az elszigetelten álló hegyek, festői városokkal beépítve. A hegyek alatt rengő kalászokkal dúsan fedett szántóföldek és kövér legelők.

Villarosánál találok az első kénkőbányákkal. Messziről mint vakandtúrasok emelkednek ki a talajból a dombocskák, melyek a bánya bejáratául szolgálnak. Nagy mennyiségű ként láttunk a pályaudvarban raktározva. Zsákokban is volt por alakjában, de a legtöbb teknő alakú formákba gyúrva feküdt garmadákban. Messze vidékről hordják ide öszvéreken. Az állomáson 40 személyből álló zenekar szállott be vonatunkra s Caltanisettaig zenével mulattatták magukat és a többi utasokat. Úgy hallottuk, hogy bányászokból álló zenekar volt, mely a nagycsütörtöki ájtatosságra utazott a provincia székhelyére Caltanisettaba. *Caterina* állomásnál vonatot változtattunk; a mienk Palermo felé ment, mi déli irányban egy más vonattal folytattuk utunkat.

Caltanisetta, a tartomány székhelye szépen fekszik a hegy lejtőjén, sok modern épülettel. A vidék nagyon kellemes benyomást tesz, fákkal sűrűn benőve, zöld gyepvel borított hegyekkel, dombokkal, bársony legelőkkel, melyeken a hedysarum buján tenyészett; piros virágaival úgy ellepte a mezőt, mintha vörös szőnyeggel volna borítva. A völgyben, mely olajfákkal díszlett, kecskenyájak legeltek.

Canicatti is épen úgy fekszik a hegyoldalban, mint Caltanisetta. Szép kalváriáját, a vasúti állomás fölött, épen most készítették elő a

CASTROGIOVANNI. VÁROSI LAKOS.

holnapi ájtatosságához. A keresztekhez létrák voltak támasztva, fekete lobogókkal és gyászposztóval díszítették a kereszteket. Nagypénteken a kalvárián nagy látványossággal ünneplik a passio szertartását.

Grotte és Comitini Zolfare vidéke a kénbányászat igazi centruma. Egy mély dolinában százával vannak a barlangnyílások, melyek a föld üregébe, a kénbányába vezetnek.

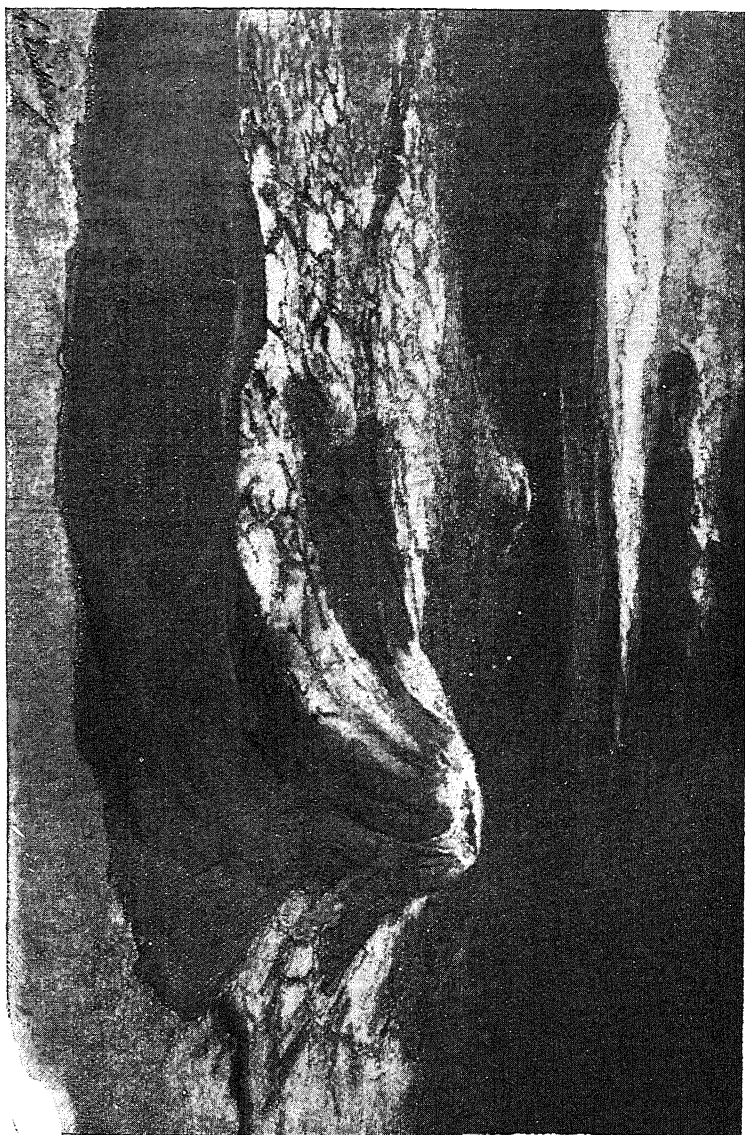
Aragona-Caldare állomásnál újra vonatot változtattunk. Nem messzire az állomástól van a *Maccalubi* nevű iszapvulkán, a természetnek csodás jelensége. Egy negyvenkét méter magas mészből és agyagból álló domb az egész vulkán. A domb és körötte az egész vidék kopár, rideg, szomorú, nincs rajta semmi élet, semmi tenyészet, nincs egy mezei virág, nincs fa, nincs fűszál. A vulkán közelében a föld belsejében koronként olyan morajt lehet hallani, mintha óriási kazánban a gőzök forrva dolgoznának. Aztán egyszerre kellemtelen szagú gázok törnek elő a kráter nyílásán, utána kibuggyan a szennyes, sűrű iszap s hosszú folyással hömpölyög le a domb oldalán a völgybe. Száraz agyag, felcserepzett felülettel borítja a vulkán alját.

A természettudósok e tüneményt nem a tűz működésének, hanem más tényezőknek tulajdonítják. Dolomieux egy sós forrás kémiai folyamának tartja a gázok fejlődését, melyek aztán a földrendést és iszap erupcióját okozzák.

Megérkezett a Palermóból jövő vonat s mi tova robogtunk vele Girgentibe.

MACCALUBI ISZAPVULKÁN.

XVI. Girgenti.

(*Akragas romjai. Iuno Laetia és Concordia temploma. Zeusz temploma. Rupe Atenea. A halandók legszebb városa. Phalaris emberáldozatai. Empedokles. Akragas fénye, gazdagsága. Kénbányák. Az alvilág torkában. A nyomor tanyája. A siralom völgye. A leszakadt Monte-Maggiore. Utazás akadályokkal. Palermo.*)

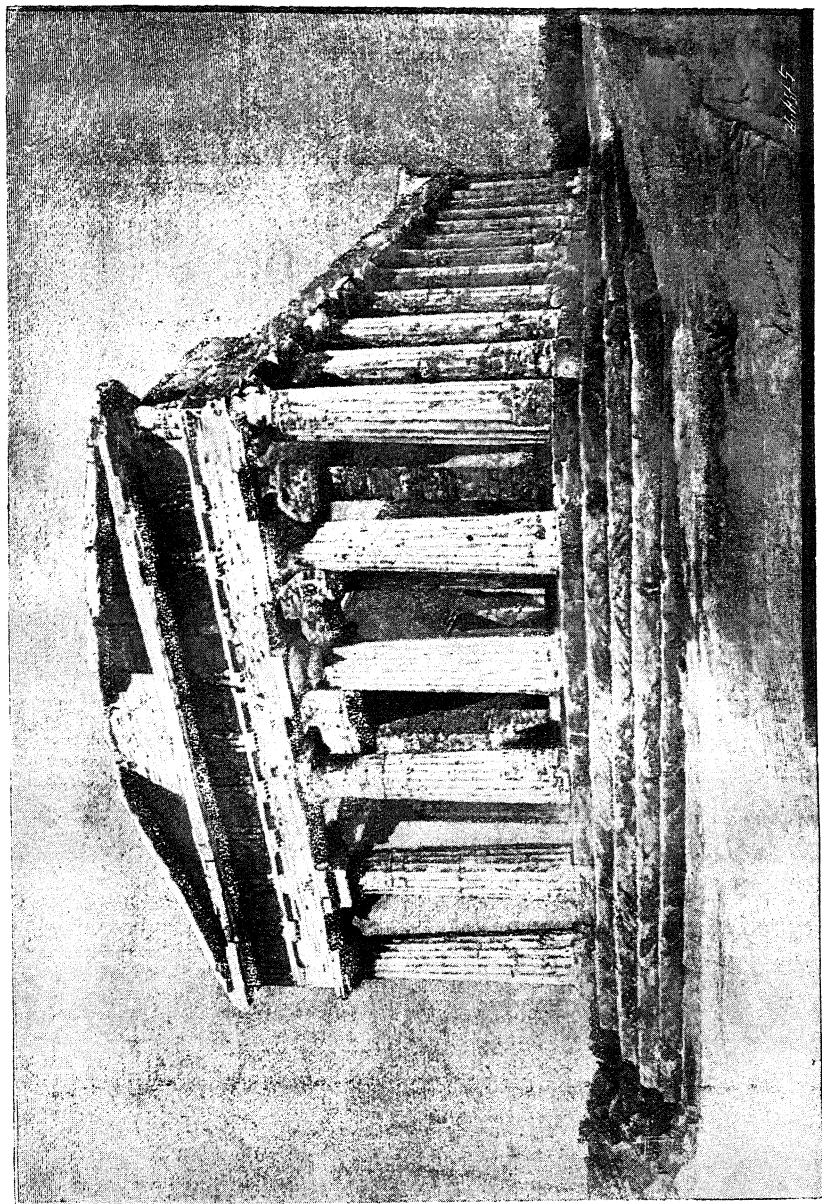
Mikor Girgenti város vasúti állomására megérkeztünk, azonnal kocsit fogadtunk s a régi város romjaihoz hattunk. A hegytetőre kanyargósan felvezető útról lenézve, alattunk mély völgyben láttuk elterülni az elhagyott vidéket, mely tele van bányáüregek dombocskáival. A völgyet köröskörül hegyek koszorúzzák. Az egyik hátgerincen már fenn voltunk s előttünk állott Girgenti városa vakolatlan laposfedelű házaival. Ez a hegygerinc két völgyet választ el egymástól; az egyik hátunk mögött, ahonnan jöttünk, a másik előttünk, ahová sietünk. A hegygerinc legmagasabb pontjára érve, az előttünk elterülő völgybe vetve tekintetünket, olyan látványon legeltettük szemeinket, minőt csak igen ritkán láthat az ember. Messze alattunk a tenger kék hullámai, Siciliának délnyugati partjait mosva. A partján elterülő város, hová épen most robog be az a vonat, melyről leszállottunk, *Porto Empedocle*, Girgentinek kikötőhelye. Közellebb, a merre csak szemünk elláthat, festői szép vidék, gazdag növényzettel, mandolafenyőekkel, olajfákkal, szép szántóföldekkel, virágdíszben álló fákkal, himes rétekekkel, tarka legelőkkel. A hegy lejtője alatt, ahová épen most robog a mi kocsink, egy nagy fensíkon impozáns templomromok kötik le figyelmünket. Épen ezekhez a romokhoz, a régi *Akragas*, később *Agrigentum* városának dicső múltjából fenmaradt tisztos emlékekhez sietünk. Útközben egy kis

sikon, magában áll egy új vendéglő, a Hôtel des Temples, körülvéve dús növényzettel, szép terraszokkal, az idegenek kedves tartózkodási helye.

Gazdag szántóföldek, szálló és déli gyümölcsöscsel buján megáldott kertek között haladunk a romokhoz. Utunkat meztlábos, rongyos gyerekek állják el s alamizsnáért rimáncodnak, Előttünk áll előbb Juno Lacinia, majd Concordia temploma. *Juno temploma* a legszebb dóri stílusban épült, az ötödik században K. e. 34 oszlopjából csak 16 van meg. Az oszlopok 6·40 méter magasak, 1·20 méter átmérővel, és 20 csatornamélyedéssel. A földrengés nagyon megviselte e szép épületet. A Görögországon kívüli görög templomok között a legjobb karban van a *Concordia temploma*, mely az előbbi fölött elterülő sziklamagaslaton épült, valamivel később mint az előbbi, de még mindig igen szép dóri stílusban. 34 oszlopa, az architrav és a homlokzat még épek. A templom belseje szép kockakövekkel van kirakva. Négy lépcsőzet vezet fel a templom küszöbéhez, mind a négy oldalon.

A templomban hozzánk csatlakozott öt gyerek, három leány, két fiú, egyik szebb a másikinál, olajbarna arcszínű, nagy sötét fekete szemű, beszédes gyermekek. Virágbokrétákat kínáltak, illatos mezei virágokból kötözve. Egyik narancsvirágot hozott a közeli lúgashól. Olyan kérő, esdő tekintetet vetettek ránk, hogy lehetetlen volt meg nem szálni szegényeket, kik az így összekoldult aprópénzből talán az egész családnak szereznek mindennapi kenyeret.

A templom melletti terrasról, mélyen alattunk láttuk *Zeusz templomát*, hatalmas nagy oszlopaival, melyeknek átmérője 3·48 méter, magassága 16·83 méter; a templom hossza 110 méter, szélessége 55 méter. Ezt a hatalmas templomot, melyet Polybius is magasztal és Diodor leír, az ötödik században Kr. e. építették. A keleti homlokzaton volt az istenek harca a gigasokkal, a nyugati oldalon Troja pusztulása ábrázolva. Az oszlopok csatornamélyedése oly nagy volt, hogy egy ember elrejtőzhetett benne. A templom hatalmas köveinek jó részét a Porto Empedocle kikötőjének építéséhez hordozták el az építészek.

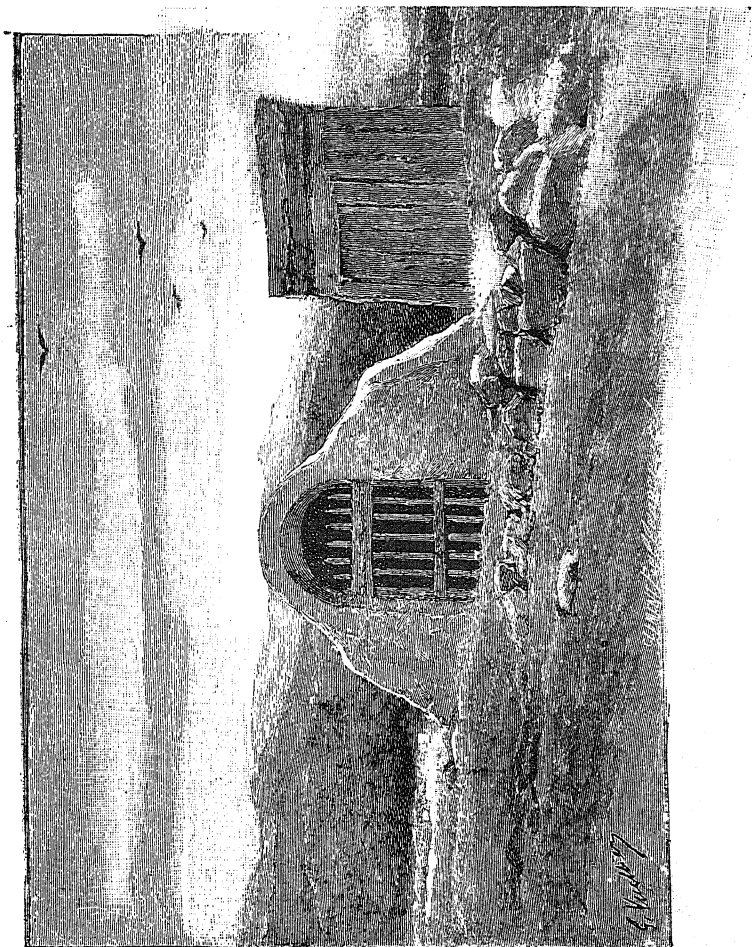
GIRGENTI, A CONCORDIA TEMPLOMA.

Amint a terraszról nézzük és bámuljuk e gigasi alkotmányt, magasan felettünk mered *Rupe Atenea* szikla. Állítólag Athene temploma állott rajta.

Mily szép, mily elragadó innen az a kép, melyben gyönyörködhetünk. A régi görögök jól kiválasztották e helyet városuknak. Pindar „a halandók legszebb városának“ nevezi Akragast, melyet 582-ben építettek rhodosi dórok. *Phalaris* hatalmába kerítvén a várost, a közmondásossá vált kegyetlenséggel uralkodott. Izzóvá tüzesített bikákban égette meg ellenségeit, Zeusz Atabyros tiszteletére. A későbbi uralkodók alatt Akragas hatalmát Sicília északi részére is kiterjeszték, egész Himeráig, hol Theron 480-ban megverte a karthagóiakat. Akragas is, mint Siracusa, százezrekben számította lakószámaikat, míg ma ép úgy aláhanyatlott, mint amaz. A város legfőbb jólétét és virágzását *Empedokles* alatt érte el (meghalt 424 Kr. e.). Nagyon ismeretes volt az akragasiak gazdagsága és fényűzése. Az Athen és Siracusa közötti háborúban a város semleges maradt. A karthagóiak árulással vették be; kincseit, műremekeit Karthagóba vitték, a templomokat pedig felgyújtották. A város újra felépült, de régi fényét többé vissza nem nyerte. A karthagóiak legtávolabb voltak Akragas birtokában, míg a numidiaiak árulása által a rómaiak kezére kerül s azóta (már mint *Agriгентum*) nem tudott jelentőségre vergődni. Majd a saracének birtokába kerül s mint a berberek széke Palermo versenytársa lesz. 1086-ban a normannok foglalják el.

Abból a mesés gazdagságból, kincsből, melyről a történetírók beszélnek, a mai kor gyermekeire semmi se maradt azon romokon kívül, melyekben fillérek koldulgatnak nyomoruk enyhítésére. Hol vannak azok az elefántcsont gyaloghintók, arannyal, ezüsttel kiverve, melyeken lakói a városban és azonkívül hordoztatták magukat? Hol azok az arany, ezüst evőeszközök és házi szerek? Hol a bársonyból és más drága kelmékből készült és arannyal hímzett ruhák? Mind elpusztultak, mind megsemmisültek. Hirük fenmaradt, hogy beszéljen az utódoknak az emberi hiúságok mulandóságáról, hitványságáról. Az istenek templomai romokba dülve még megvannak, mint annyi viszontagságok, annyi viharok néma és szomorú tanui.

E romoktól visszajövet szívesen hallgattuk értelmes kocsisunk beszédjét, aki a nép helyzetéről s a lefolyt zavargásokról mondott el egyetmást. Csakhamar ott voltunk megint a pályaudvarban, a bányavilág kellő közepén. Körülöttünk mindenütt kiégett, kopár, tenyészetenélküli vidék. Még volt időnk, hogy közelebből megnézzük azokat

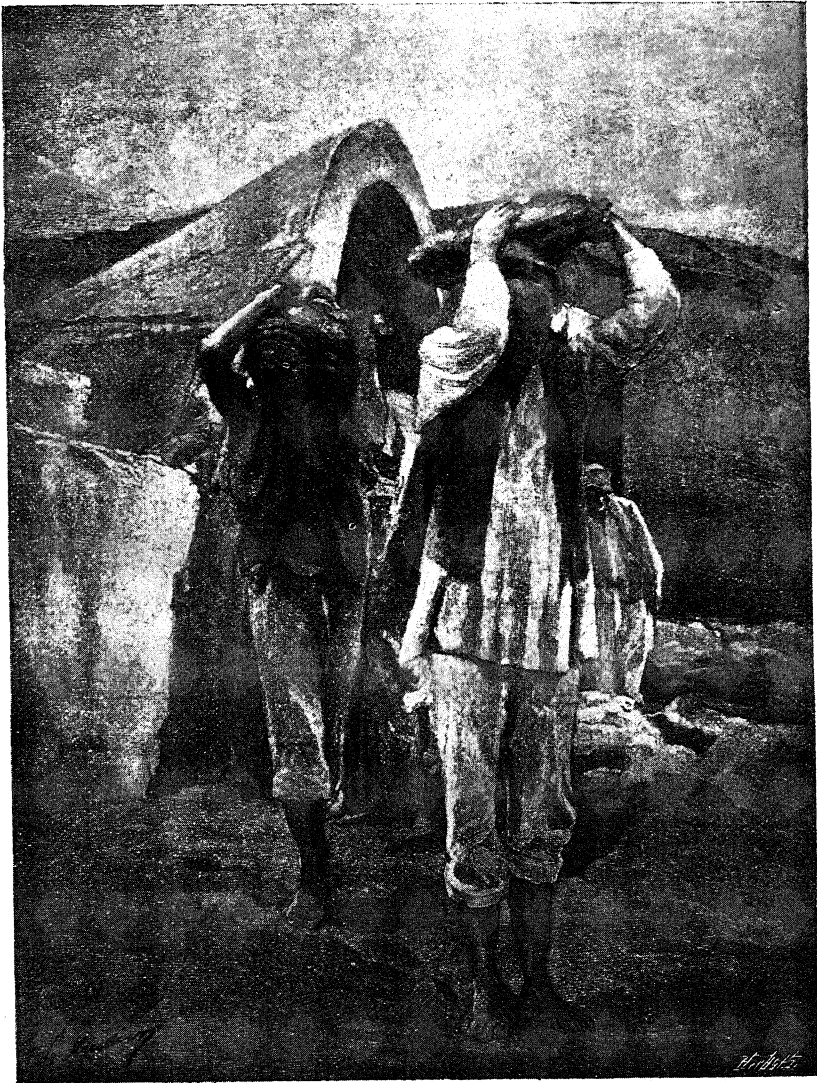

KÉN BÁNYA BEJÁRATA.

a kénkőbányákat. Körülöttünk százával domborodnak a földtúrások, mintha alföldi népünknek a szabadban álló sütőkemencéi volnának. Szakasztott olyanok. Nyílásai, a bányák bejárásai, kis ajtóval vannak

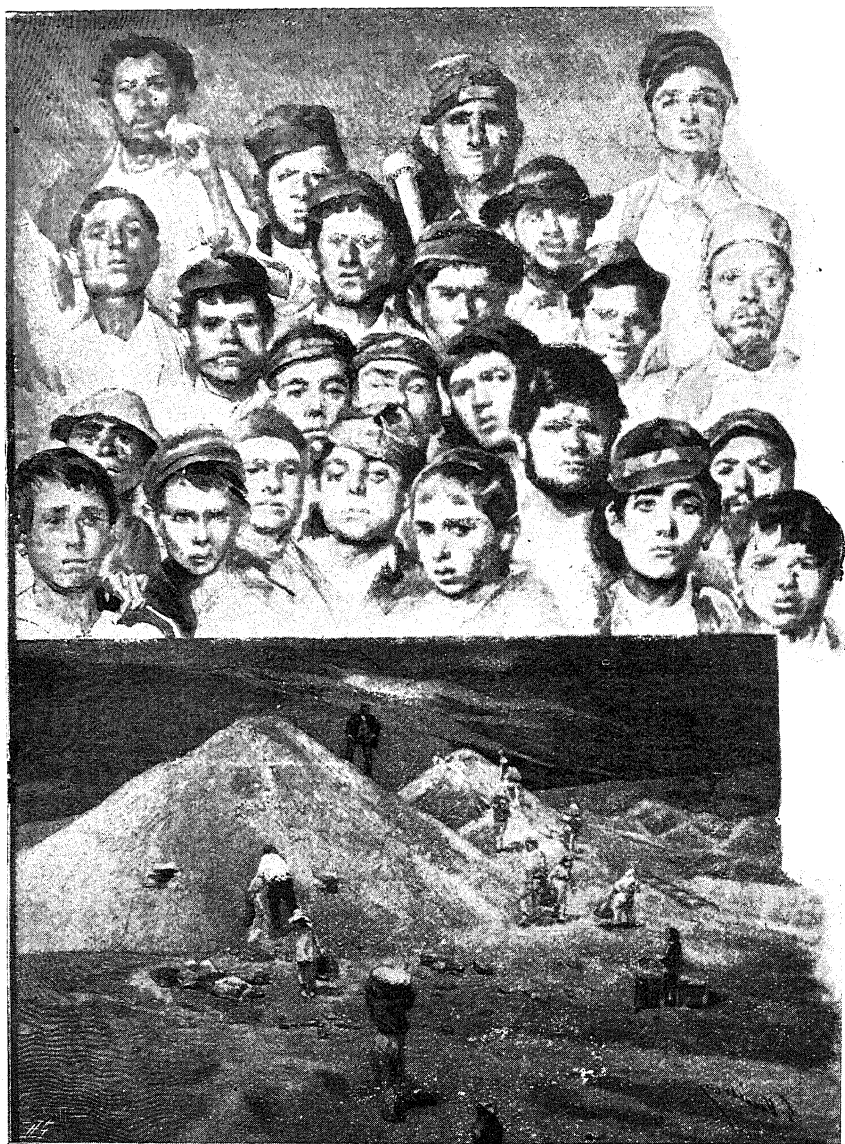
elzárva. Felmutatva ajánló leveletem, melyet az Ádriától kaptam ezen bányák egyik tulajdonosához, megnyílt előttem egyik odúnak a bejárata. Itt állottam az alvilág egyik bejárata előtt. Végre láthatom magam is azt a képet, melyről annyit olvastam s melyet oly kiáltó színekben festettek. Amint pár lépést tettem a nyílás torkában, fojtó gőz, melegség, setéség fogott körül. Egy-két másodpercig kellett várnom, míg szemeim hozzá szoktak e világításhoz és légkörhöz. Még egy pár lépést tettünk s már a levezető létra fokán állottunk. Letekintettem a tátongó mélységbe. Pislogó lámpák, mint bolygó lidércfények tüntek fel itt-ott s a sűrű setéséget még ijesztőbbé tették. Alúlról meg-meg újuló fájdalmas nyögés, siránkozás, majd ordítás, káromkodás hallatszott a mély üregből, a csákányok (*piccone*) munkájának egyenletes kopogásától kísérve. Alig tettem egy pár lépést a rozoga, elkoptatott és síkossá vált létrafokokon, már meg kellett szakítanom utamat s kitérnem a létra alján levő sziklapadmalyon. Két *caruso* jött velünk szemben a bányákból, teljesen meggörbedve vállukon cipelve a súlyos terhet. Arcukról és vállukról csurgott az izzadság, s vánszorgó járásuk elárulta a teljes kimerültséget. Nem volt kedvem tovább menni. Elég volt az is, amit eddig láttam. Ami lenn van a bánya legmélyebb fenekén, annak hatványozott borzalmait sejtenünk lehetett az eddig látottakból. Visszatértünk, megkönnyebbülve és örülve, hogy a bánya üregéből felható hőség, fojtó kengáz és fullasztó légkörből szabadulva, újra a szabad levegőn lehettünk. A szegény teherhordó carusik egymásután jöttek és mentek előttünk. Mily szálnalmas teremtések! Ifjak, öregek egyaránt megtörve, elrúttíva. Éhségtől, fáradságtól kicsigázott testük összeesett, fogaik az ártalmas gőztől kihullottak, hajuk elhullott, szempilláik a kénztől és sirástól kipirosodva, válluk kinőve, beesett száraz arcuk színe halottsárga, bőrük kicserepezett. Asthmaticus köhögésük, hörgő lélekzetük elárulja, hogy a halál hirnöke költözött beléjük. Élő csontvázak mindannyian. Szomorú, fájdalmas arcukról a legnagyobb szenvedések és kétségbeesés olvasható. És ezek az elcsigázott alakok napról-napra keserves munkával hordják és rakják össze a kénanyagot garmadádba (*calcaroni*), melyek előttünk füstölögnek, s

mélyekből a kénnt fogják kiégetni. Siciliának kénbányáiban (*zolfare*) évenként átlag háromszázezer tonna kénnt bányásznak, 1894-ben közel

CARUSIK.

négyszázezer tonnára ment a kénntermelés. Háromszázezer ember foglalkozik ennek a mennyiségnek a bányászásával.

BÁNYAMŰNKÁSOK. CALCARONIK (kénrakások.)

Az egész völgyben százával füstölögnek, gőzölögnek az összehordott dombok. Köröskörül minden vegetáció, minden élet kihalt. Csak aranyárgás, kékes, fekete salak, törmelék és görgeteg borítja a siralomvölgyét mindenfelé. A hegyoldalba vájt szűk odúk, barlangnyílások a szegény bányamunkások lakóhelyei. Mikor a föld alatti keserves munkában eltörődve pihenni mennek, oda húzódnak be újra, a föld alatti üregekbe, ott a puszta földön pihentetik eltörődött testüket.

Örültem, mikor a gőzgép fűttye jelentette, hogy megérkezett vonatunk Porto Empedoclé-ból s mi mehetünk tovább, el e siralom völgyéből, az emberi nyomor és pusztulás fájdalmas tanyájáról.

A vonat csakhamar elröpített minket e szomorú helyről. Változatos vidék következett *Campofranco* körül. Érdekes hegyalakulások váltották fel egymást. A földből teljesen elszigetelten felemelkedő, karsztjellegű magányos hegyoszlopok, csak részben fűvel benőve, adnak érdekes képet a vidéknek. A *Pizzo Cammarata*, mely 1576 méter magas tömegével állott előttünk, a sziget legmagasabb hegyeinek egyike. Az Áfrikai-tenger és a Tyrrhéni-tenger vízváltóját is elhagyva, *Roccapalumba* állomásnál elértük a palermo-cataniai vasút fővonalát. Itt találkoztam Cataniából jövő útitársammal, akinek örömmel meséltem el gazdag napi élményeimet, ő pedig cataniai tapasztalatait mondta el.

Roccapalumba állomáson azzal a kellemetlen hírel lepett meg a conduttore, hogy nemsokára ki kell szállanunk s csak átszállással lehet folytatni utunkat Palermo felé; mert hegycsuszamlás történt. Már sötét volt, mikor vonatunk megállott s átszállanunk kellett. Vasúti tisztviselők lámpákkal, vasúti munkások, hordárok fáklyákkal, csendőrök szúronyos fegyverekkel, lárma, zűrzavar, kapkodás, fejetlenség mindenfelé! Gyanús kinézésű, marcona alakok kapkodták az utasok kezeiből a podgyászokat és szaladtak velük a sötétben az össze-vissza forgatott szétzúzott töltésen. Csendőrök, katonák tartották fenn valahogy a rendet. Mi nyomon követtük a podgyászunkkal száguldó emberünket. A *Monte Maggiore* hegy csuszamlott le a vasúti töltésre és egy kilométernyire teljesen tönkre tette a vasút

testét. Tűz világánál dolgoztak a munkások ezrivel, hogy elhordják a lecsúszott hegyet és más irányban építsék ki a vasutat. A nagy zűrzavarban, sötétségben, vasúti munkások tömegén, földhátakon, vízmosáson, sárban gázolva nem volt könnyű dolog megtenni a majdnem két kilométernyi utat, különösen az utazó hölgyeknek és betegeknek. Egy óránál tovább tartott, míg mindennel rendbe jőve, tovább utazhattunk. Tíz óra után érkeztünk meg Palermoba, ahol a Hôtel de Franceba szállottunk.

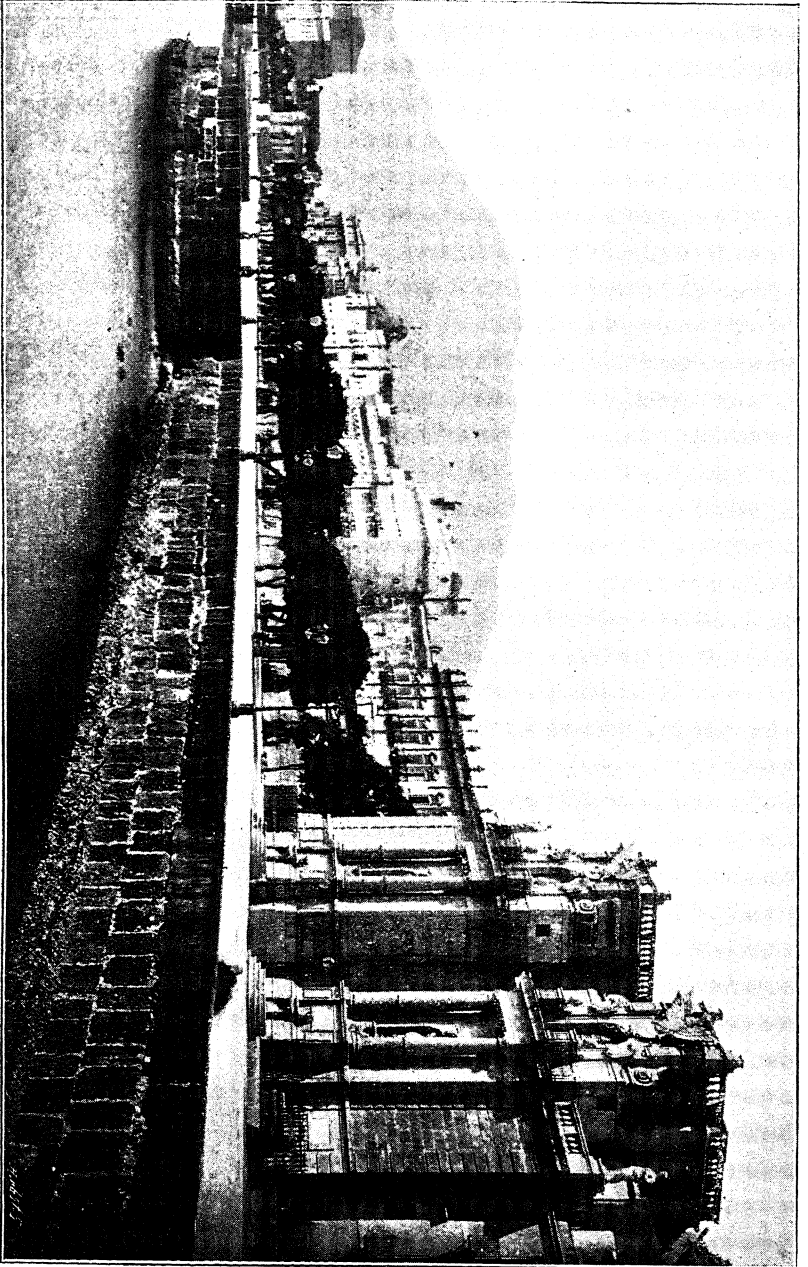

XVII. A sziget történetéből.

(Angol ismerőseink. Marina. Kiszakított lapok a történet könyvéből. Istenek, csodás lények. Szikanok. Szikelek. Phöníciai hereskedők. Görögök, dórok és iónok. A sötét Afrika hadai. Karthagó. A római uralom és zsarnokai. A népvándorlás áradata. Byzanc. Az arabok foglalása. Normannok és Hohenstaufok. Az Anjou-uralom féktelensége. A sicíliai vecsernyék husvéti vérfürdője. Az Aragoniai-ház. A Bourbonok-korának korrupciója. Garibaldi elfoglalja Siciliát. A mafiák.)

F vendéglőben ismerősökkel találkoztunk. A vacsoránál véletlenül megint annak az angol nőnek és leányának a szomszédságába kerültünk, akikkel Maltában a Grand Hôtelen ugyancsak a table d'hôtenál ismerkedtünk meg. Szép, fiatal leánya, akit a mostoha sors hallásától megfosztott, figyelmeztette anyját mi ránk. Úgy megörültek a viszontlátásnak, mintha régi jó ismerősök lettünk volna. Így van az ember az utazáson. Elég egy vonaton utazni, egy vendéglőben megszállani, a muzeumban egy műremekben gyönyörködni; ha másodszor találkozunk, már úgy közeledünk egymáshoz, mint régi ismerősök, s később úgy válunk el, mint jó barátok. Az idegen föld közelebb hozza az embereket egymáshoz. Ez az angol hölgy, akinek szegény leányán kívül senkije sincsen a világon, folyton uton van. Bejárta már a félvilágot, a föld legszebb, legkedvesebb helyeit ismeri. Ma itt, holnap ott keres üdülést, szórakozást, csakhogy leányának elviselhetőbbé tegye a baját. Egy pillantás a szegény leány arcára meggyőz minket róla, hogy hiába minden utazgatás. A szív belsejében ott lappang a fájdalom, s mélabús vonásait az arcra is odaveti. Se utazgatás, se semmiféle szórakozás nem feledteti baját, gyötrelmét.

PALERMO. PORTA FELICE. MARINA.

Vacsora után kimentünk a tengerpartra, mely nagyon közel van a vendéglőhöz: A *Porta Felice* kapú körül alig egy-két alakot láttunk a homályban. Künn voltunk a tengerparti szép corson, a *Marinán*.

Az előttünk elterülő tengerparti szép nagy corsot még nem régen *Foro Borbonico*-nak nevezték. A politikai változás után régi nevét ez is levetette s lett belőle *Foro Italico*. A nép leginkább csak a *Marina* nevet használja. Így elkerül minden politikát.

Az ünnepi csend, a holdas est, előttünk a messze elterülő tenger, sajtáságos illatával, morajló hullámokkal, a Monte Pellegrino hegynek festői tömege, megvilágítva a hold fényétől, hangulatot keltettek a lélekben, mely elmerengett a természet csodás szépségén. E hangulat szárnyalásra bírja a lelket. Visszaszáll a múltba, felidézi ezredévek emlékeit. Mintha magunk előtt látnók lefolyni ennek a szép darab földnek, e sok viszontagságon átvergődött szigetnek történetét.

Előbb istenek laktak itten is. Oly szépnek találták e helyet, hogy itt ütötték fel tanyájukat. A monda később csodás lényekkel, kyklopsokkal, óriásokkal, lotophagokkal, laestrigonokkal népesíti be a szigetet. Bizonyára vas- és kőmunkásokat, földművelőket, kertészeket ruháztak fel ilyen rendkívüli csodás külsővel.

De magányukat felzavarják a *szikánok*, kiket majd iberi, majd kelta eredetűeknek mondanak, de valószínűleg latin származásúak. A sziget egy részét hatalmukba kerítik, s a mythosi alakokat a sziget belsejébe szorítják. Előbb a keleti partokon laknak; de amint megindul lábuk alatt a föld, s forrongva és mennydörögve dob ki tüzet magából, fölkerekednek, s tovaköltöznek a Tyrrhéni-tenger partjára, észak-nyugat felé.

Az üresen hagyott helyeket elfoglalják a *szikelek*, ez a latin eredetű harcos nép, melyet az oszkok nyomnak ki hazájából, az Apennini-félsziget déli részéből. Megvetik alapját Siracusának, a mocsarakkal körülvett Lentininek és Cataniának. Ez utóbbit kétszer pusztítja el a tűzhányó s kétszer építik fel újra hamvaiból, mindig szebben, erősebben. Róluk vette a sziget elnevezését.

A sziget pompás tenyészete, gazdagsága, kitűnő fekvése a Földközi-tenger közepén, nem kerülhette ki figyelmét a *phöníciaiaknak*, ennek a fürge kereskedő és tengerész népnek, mely az akkori ismert világ minden helyét bejárta, felkutatta, kihasználta. Megvetik lábukat a tengerparton, ahol kereskedő-telepeket alapítanak. Elhozták magukkal áruikat és isteneiket. Palermot is, ahol most állunk, ők alapították. Ez volt egyike legrégebbi telepeiknek.

Nyomukban járnak mindenütt a *görögök*, az ó-világnak szintén élelmes kalmárai és hajós népe. Jönnek pedig majdnem egy időben, a Kr. előtti nyolcadik században, egyszerre dórok és ionok. Versengve alapítanak gyarmatokat a tengerparton, köröskörül. Az első ion gyarmat volt *Naxos*, Taormina alatt, majdnem ugyanakkor keletkezett az első dór gyarmat is *Siracusa*; a következő volt *Megara Hyblaea*. Dórok, ionok közel szomszédságba jönnek egymással. A dórok leginkább a sziget déli partvidékét és délkeleti csücskét bírták. Az ionok inkább az északi és nyugati parton települtek le; de voltak a dór telepek közé beékelt gyarmataik is, mint *Leontini* és *Katana*. Kétszáz esztendeig tartott a görögök települése, mely a *Lipori* szigetek elfoglalásával 580-ban ér véget. Versenytársaikat, a phöníciaiakat három helyre nyomták vissza, s elzavarták a sziget első települőt, a szikeleket is. Görögök kezében volt már az egész sziget a hatodik században Kr. e. A görög uralom alatt előbb az előkelők ragadták kezükbe a hatalmat; az alsóbb rend és az idegének nem bírtak befolyással a kormányzásra. A jogegyenlőtlenség békétlenséget szült az elnyomott polgárok között. Ezt a zavart egyes nagyravágyók felhasználták a tyrannismus megalapítására. A tyrannusok erőszakossága, zsarolása előbb Siracusában, majd a sziget többi városaiban is véget vetett az ő uralmuknak. A görög városok maguk között, itt is, mint anyaországukban, gyűlölködve versengtek az elsőségért, ami mindkét félnek gyengülését, romlását vonta maga után. A küllellenség sem váratott magára sokáig. Feltámadt az a *karthagóiakban*, akik a perzsa háborúkkal egy időben támadtak Siciliára. A görög fegyverek hősisége megmentette a szigetet ép úgy, mint az anyaországot a támadó ellenségtől. *Himeránál* (480) a kartha-

góiak, *Salamis*nál a perzsák szenvedtek vereséget. Béke boldogította egy ideig a szigetet. Ez a görög Szicíliának virágzókorára. Ebből az időből valók leginkább a monumentális épületek, templomok, vízvezetékek, melyeknek romjai ma is bámulatot és tiszteletet ébresztenek e kor építészete és művészete iránt. Csakhogy a görög tudomány és költészet virágzása nem tartott sokáig Trinacriában. Az egyes gyarmatok között támadt ellenségeskedések, a dór és ion-achai városok közötti nagy ellentét előreláthatólag kemény összetűzésre, fegyveres beavatkozásra vezetett. Ez a Siracusa ellen indított atheni hadjárattal vette kezdetét s az atheniek kudarcával végződött. Egy más belső ellenség is támadt ez alatt. Duketios, a szikelek fejedelme az elnyomó görögökkel szemben szövetséget kötött a törzsebeli városokkal; de Siracusa és Akragas egyesült hatalmával szemben meghátrálni kényszerült.

Ezen belső surlódásoknál, faji gyűlölködéseknél veszedelmesebb vihar tornyosult a sziget görög világára. Áfrikának veszedelmesen növekvő hatalma vetette magát Szicíliára. *Karthagó*, mely már előbb a phöniciiaiak érdekében sikertelenül avatkozott volt a sziget ügyeibe, most másodszer nagyobb erővel és most már eredménynyel intézett támadást Szicília ellen. Közel kétszáz esztendeig (409—210) tartott a gyarmatoknak e nagy hatalommal való háborúskodása, a mely változó szerencsével folyt hol az egyik, hol a másik fél javára. 409-ben elpusztították *Selinuntot* és *Himerát*, 406-ban bevették *Akragast*, 405-ben meghódították és adófizetőjükké tették *Gelát* és *Kamarinát*, 396-ban lerombolják *Messinát*. Ez a hatalmas ellenség fölébresztette a görög gyarmatokban az önvédelemről való komolyabb gondoskodást. A megszorongatott Siracusában, mely a szigeten még mindig a vezérszerepet vitte, *I. Dionysios* tyrannus jutott uralomra s a karthagóiak ellen sikerrel védte meg a szigetet. Ez által nemcsak Szicília, hanem Nagy-Görögország fölé is kiterjeszté hatalmát és befolyását.

Timoleon is érezte a karthagóiakkal hatalmát; de azért a görög Szicília uralma még sem tarthatott sokáig. *Pyrrhus* is fényes győzelmet vívott a karthagói hadak fölött (278—276), kiragadva

kezükből Siciliát egész Lilybaeumig. A rómaiak *Messana* megszállásával megvetik lábukat a szigeten, melynek birásáért most már közöttük és Karthago között foly a háború (264—241). *Marcellus* előbb Siracusát vette hatalmába, majd 210-ben *Agrigent* is elesvén, a rómaiak uraivá lesznek Siciliának s első provinciájukká teszik. Két questurát csinálnak belőle, a Lilybaetanat (Lilybaeum, ma Marsala székhelylyel) és Syracusanat.

A római uralom kezdetén sokat tettek a sziget közgazdasági viszonyainak emelésére. A háborúk alatt elhanyagolt földművelést javították s Olaszország magtárává tették Siciliát. De csak azért látszottak ezt tenni, hogy annál inkább kizsákmányolják, kifosztogassák. A népet elnyomták, kegyetlen rabszolgaságba kényszerítették. A római helytartók az országot fejős tehenüknek tartották, a saját hasznukra kipusztították, s csak ritkán találkozott az elnyomottaknak olyan pártfogója, szószólója, mint Cicero volt a zsarnok és rabló Verressel szemben, aki 73—71-ig volt Sicilia helytartója. Az elnyomott és vérig zaklatott rabszolgák több alkalommal keltek fel emberi jogaik védelmére elnyomóik ellen. Legborzasztóbbak voltak a 136—133 és 103—98-iki rabszolgaháborúk. A sziget rövid időn annyira elnéptelenedett és elpusztult a rómaiak kezén, hogy *Augustus*nak újabb telepítésekre, a régi városok helyreállítására s újabb helységek alapítására kellett gondolnia. A kereszténység eleinte nehezen vert gyökeret a szigeten, csak a harmadik század végével terjed el gyorsabban; de még a hatodik században is voltak pogányok Siciliában.

A népvándorlás árja idáig is elhatott. *Geiserich* vandál király rablóhadai Palermot és Lilybaeumot kifosztogatták, majd *Odoaker* keríti hatalmába a szigetet; bukása után a keleti góthok lesznek urai. Kr. e. 551-ben a *byzanci uralom* alá kerül, s ennek pálcája alatt marad addig, míg az arabok meghódítják. A kelet-római egyháznak sok birtoka volt a szigeten. II. Constantius császár ide helyezte át a kelet-római birodalom székét; de 668-ban meggyilkoltatván, az arabok pusztítják a szigetet, anélkül, hogy meghódították volna.

Az arabok 827-ben kezdik a szigetet elfoglalni. *Euphemius* helytartó hívására Mazzaranál lépnek Sicilia földjére. Négy év mulva

Palermot ejtik hatalmukba s megteszik az ország fővárosává, aminek azóta állandóan meg is maradt. Innen terjeszkedtek mindig tovább, városról-városra, amíg 878-ban Siracusa bukásával az egész sziget birtokukba került. Az arabok uralma alatt nem tudott a sziget békéhez jutni. Majd az arabok és berberék, majd az egyes uralkodó házak viseltek egymás ellen háborút, majd a szunniták és siiták vallási felekezete között dult a villongás. Ez a sok belvillongás meggyöngítette és bukása felé sodorta az arab uralmat. A tizedik század második fele volt a mohammedán uralom legszerencsésebb korszaka. A jólét, gazdagság folytonosan emelkedett, s a mohammedán korból az építészetnek számos emlékével találkozunk, különösen Palermóban.

A meggyöngült és számos kisebb részre oszlott arab uralom fölött könnyű szerrel győzedelmeskedtek a *normannok*. *Hautevillei* Tankred tizenkét fia közül egymásután tízen jöttek Normandiából Italiába s egész Dél-Olaszországot hatalmuk alá hajtották. A negyedik fiú *Guiscard Róbert* a meghódított országokat hűbérbe kapta VII. Gergely pápától. Öcscse *Roger (Ruggiero)* 1072-ben átment Sziciliába, hihetetlenül csekély erővel bevette Palermot, s Enna (ma *Castrogiovanni*) bevételével az egész szigetre kiterjeszté a normannok uralmát. *Guiscard Róbert* a meghódított földet, mint hűbért, ruházta öcscsére, aki magát Szicília grófjának nevezte. Igazsággal és a szigeten maradt mohammedánok kimélésével arra törekedett, hogy a sok viszontagságon átesett országban béke és jólét uralkodjék. 1127-ben kihalván *Guiscard Róbert* családi ága, *Ruggiero*, *Rogernek* második fia, ragadta magához a hatalmat s 1130-ban királylyá koronáztatta magát Palermóban. A bölcs és igazságos király alatt felvirágzott Szicília; hajóhada megverte az arabokat, görögöket, mely utóbbiaktól elvette Ó-Görögország (Románia) egy részét.

Szicília városai gazdagságban, jólétben messze tulszárnyalták Olaszország városait. Palermo Pisával és Velencével versenyzett a kereskedésben. Az állami hivatalokat nem származás, hanem tehetőség szerint töltötték be, nemcsak normannokkal, hanem görögökkel és arabokkal egyaránt. De fia és utóda, *I. Vilmos* (a Gonosz) alatt

hanyatlás következett. Keleti fejedelmek módjára élt fényben és jólétben, keveset törődve országa javával, sorsával. Fia *II. Vilmos* (a Jó) rövid uralkodása alatt visszatért ugyan a boldogság a sokat hányatott országba; de benne kihalt a Hautevillei Tankred ivadéka. Halála után *II. Roger* leányának, *Constancenak* férje, *VI. Henrik*, *Barbarossa Frigyes* fia, tartott igényt az ország trónjára.

A *Hohenstaufok* lépnek *VI. Henrikkel* *Sicilia* trónjára. Az uralkodóház változásával újabb megpróbáltatások várnak a szegény országra. *II. Roger* fia *Tankred* és fia, *III. Vilmos* jogot formálnak az országra és harcba keverik. *Henriknek* 1197-ben *Messinában* bekövetkezett halála után *II. Frigyes*, e néven mint *I.* foglalja el a trónt, de székét *Nápolyba* helyezte át *Palermóból*. A szigeten ma is áldva említik nevét. Országa jólétét minden téren hasznos intézményekkel emelte. A kereskedést, tudományt, művészetet felvirágoztatta. Utána második fia, *Konrád*, azután *Manfred* uralkodott, a *Benevento* melletti (1266.) ütközetig, ahol koronáját és életét vesztette.

Anjou Károly (1265.) *IV. Kelemen* pápa hívására elfoglalta az országot, mint a pápától kapott hűbért, s a *Hohenstauf-ház* utolsó sarját, *Konradint* kivégeztetvén, mint korlátlan kényúr uralkodott (1266—82). Szomorú ez a 16 év az ország történetében. Minden kiváltságot, minden adományt visszavont. A javakat elvette birtokosaitól s mint hűbéreket adta oda a nagy számmal bevándorolt franciáknak, kik a leghallatlanabb módon nyomták el és gyalázták meg a népet. A megtorlás nem sokára bekövetkezett. 1282. évi március 30-ikán, husvét másodnapján, midőn vecsernyére harangoztak, megkezdődött a franciák öldöklése. A vérfürdőben, melyet *siciliai* vecsernyék (*vespri siciliani*) neve alatt örökített meg a történelem, a sziget összes franciáit két óra alatt kegyetlenül leöldösték. Nem kimélték sem a nőket, sem a gyermekeket. A kiöntött vér egyszerűen engesztelő áldozat volt a *Konradin* véreért. Így végződött az *Anjou-ház* és a franciák uralma *Sicilia* szigetén.

A sziget lakói *Aragoniai* Pétert, *Manfred* vejét hívták az országba *Anjou Károly* ellen, aki kudarccal végezte be a sziget ellen

indított támadását. Az Aragoniai-ház jut most a sziget trónjára. Az ország hanyatlása is beáll ezzel az új renddel. Az uralkodóház és az ország hosszú és makacs harcot folytatott a nápolyi Anjouk ellen, akik sehogy sem akartak lemondani a sicíliai trónra való igényükről. A nemesség e zűrzavarban mindig nagyobb és nagyobb kiváltságokat kerít hatalmába, miáltal a rendezett államélet minden követelménye megszűnik. 1410-től kezdve még szomorúbb állapotok köszöntenek be Siciliára. Majd megszűnik önállósága s egy nagyobb államnak, Nápolynak és Spanyolországnak kötelékébe kerül. Az önállóságnak némi látszatát megőrzi ugyan, belkormányzatában; de ez inkább kárára volt, mint hasznára; míg ellenben a külellenség támadásaival szemben magára volt hagyatva. 1442—1504-ig az *Aragoniai-ház* uralkodik. 1504—1703-ig Nápolylyal együtt Spanyolországhoz kapcsolják. Spanyol alkirályok kormányozzák. Majd az *osztrák uralom* alá kerülés mint spanyol sekundogenitura áll fenn. A tizenharmadik század második felében némely középkori intézménye áldozatául esik a korszellem követelményeinek; de csak 1812-ben alakul át Sicília a középkori hűbérállamból alkotmányos állammá. 1815—1860-ig újra absolut kormányforma tartja az országot vasvesszeje alatt. A *Bourbonok kora* Sicília történetének legsötétebb, legszomorúbb lapjait tölti be. Siciliát Nápolylyal egy kormányzat alá helyezik. IV. Ferdinand *I. Ferdinand* néven mint a „két Sicília királya“ uralkodik. Az ő uralma alatt keletkezik a banditaélet Nápolyban és Siciliában. 30.000-re teszik a rablók számát, akiknek garázdálkodása ellen semmi fegyver se használt. Egyik rablóbandát a másikkal igyekeztek megfékezni. Alattomos eszközökkel, törrel, méreggel dolgoztak ellenük. Az 1820-ki forradalom leverése után még rosszabb állapotok következnek. A szabadelvű intézményeket eltörölték, titkos kémkedés, féktelen rendőri zaklatás, brigantik garázdálkodása jellemzik e szomorú időköt. A gyűlölt rendszer és annak vak eszközei ellen újra meg újra kitört a forrongás, mely az uralkodó ház, a kormány és a sziget lakói között véres összeütközésekre vezetett. A forradalmi és önkény-uralmi pártok folytonos harcban voltak egymás ellen. Az 1848—49-iki évek forradalmat hoz-

tak Siciliának is a gyűlölt nápolyi kormány ellen, mely a sziget lakóit a legnagyobb mérvben elkeserítette és ellenségeivé tette. Még az ötvenes években sem szakadt vége a háborúskodásnak. Fegyveres bandák *Camorra* néven szövetkezve, járták be az országot, rabolva pusztítva. II. Ferdinandnak 1859-ben bekövetkezett halála után fia, *II. Ferenc*, ült a trónra. Épen olyan ellensége volt minden felvilágosodásnak és haladásnak, mint atyja. Alig egy évi uralma után Garibaldi szabad csapatai feldöntötték királyi trónját. 1861. március 14-én ejtették meg az általános népszavazást, melynél a hatalmas többség kimondotta Siciliának a *sardiniai* házzal való egyesülését, és *Vittorio Emmanuelet* emelte az egységes Olaszország királyi trónjára.

Nagy lelkesedéssel üdvözölték Siciliában *Garibaldi* csapatát, midőn 1860. május 11-én *Marsalánál* a szigeten partra szállott s pár nap alatt diadallal vonult előre a *Calatafiminél* kivívott győzelem után. Május 27-én *Palermo* is megadta magát, július 20-án volt az utolsó ütközet *Milazzonál*. Dacára ennek sehol se tudott az olasz királyság oly nehezen gyökeret verni, mint Siciliában. A Bourbonok alatt oly annyira elharapódzott volt a romlottság a társadalom minden rétegében, hogy csak nehezen tudtak az új rendhez hozzá szokni és ahoz alkalmazkodni. Az ellenszegülést a rend és törvény ellen becsületbeli dolognak tartották. Forma szerint megalakultak az érdek szövetkezetek (*mafiaák*), a törvényes hatalom kijátszására.

A mafia tagjai (*mafiosi*) egymást s egymás érdekeit kölcsönösen védik, egymást el nem árulják, egymás ellen soha se tanuskodnak. A megsértett vagy megkárosított mafiosoért bosszút állani a szövetkezet minden tagjának kötelessége. Nagyon sokat hallottunk és olvastunk is a mafiáról, sokszor nagyon túlzott dolgokat. Azért utazásunkban, alkalmat kerestünk ezt a tárgyat is szőnyegre hozni ismerőseinkkel; aztán elolvastuk megbízható sicíliai írók műveit is, hogy alaposan legyünk tájékozva. A mafiáról azt a felvilágosítást kaptuk, hogy e szövetkezet tagjai nem gonosztevők, nem rablók, nem zshiványok. A mafioso egy lovagkorbeli kalandor a XIX. században, aki a törvényt megkerülni, kijátszani igyekszik, aki nem az

elfogadott világrenddel halad, hanem annak ellenére akarja a maga és felebarátja érdekeit érvényesíteni. Azt mondják, hogy a mafioso nem gyilkol alattomban, hanem nyílt összetűzésben áll bosszút, de csak fegyveres ellenféllel szemben. Nem lop, nem rabol. Ritkán kerül az igazságszolgáltatás kezébe. Ha elfogják is, csak orgazdaság, rablók-kal, tolvajokkal való összejátszás, bűnpalástolás a vétsége. Így tartják. De vannak a mafiának nemcsak passiv, hanem activ tagjai is, akik semmi bünténytől se rettegnek vissza. Vannak gonosz természetű mafiák is. Ezen szövetkezeteknek minden néposztályban vannak tagjai; de mégis a nép alsó rétege van benne leginkább érdekelve. A mafiák nemcsak a saját szövetkezetük tagjait tartoznak megvédeni, hanem az idegen mafiákkal szemben is összetartók. Sokszor vakeszközül is szolgálnak egyesek érdekeinek, ilyenkor határozottan kialkudott bérért dolgoznak. Ha gyilkosság végrehajtásáról van szó, akkor vagy sorshuzással küldik ki a tett végrehajtóját, vagy a szövetkezet legújabb tagját bízzák meg a végrehajtással, hogy képességét kipróbálják. A mafiosonak jelleme a zárkózottság, bizalmatlanság és tettetés. A sértést türelmesen viseli, jó képet is mutat hozzá; de talán már az nap este leszámol sértőjének életével. A mafia oly hatalom, melylyel mindenkinek számot kell vetnie. Beleavatkozik az a társadalom minden dolgába, minden ügyébe. Ha valamelyik tagja a hatalom kezébe kerül, első dolguk megtudni a bírák neveit. Ezeket aztán informálják az illető ártatlanságáról, elmondják, hogy családja nyomorba kerül, ha elmarasztalják, hogy befolyásos barátai vannak, akik pénzzel rendelkeznek s ha kell bosszút állanak. Ez utolsó érvre a bírák rendszeren hallgatni szoktak; mert megtörtént, hogy az ítélet utáni napon, világos nappal, az utcán ölték meg a bírákat.

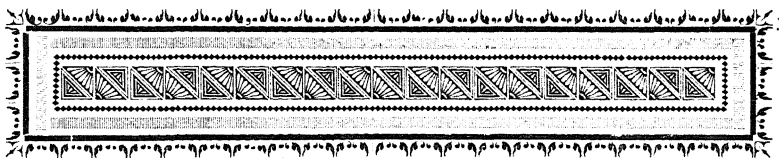
És ezen állapotok ellen alig használtak valamit a kivételes intézkedések. Kiirtani még ma se lehetett a mafiákat. Ott élnek ezek a sziget lakóinak körében még ma is, és érvényesülnek mindannyiszor, valahányszor egyes körök, egyes osztályok vagy azok tagjainak érdekei szóban forognak. A legújabban lefolyt forradalom alatt is érezni lehetett a mafiának nagy befolyását a forrongás

szításában és kitörésében. Itt rejlik annak a titka, amit sokan meg nem tudnak vagy meg nem akarnak érteni, hogy a munkásszövetkezetek (*fascik*) oly hihetetlen gyorsasággal szervezkedtek s oly rövid idő alatt, oly eredményesen működtek. A mafiák jól előkészítették számukra a talajt.

Ilyen gondolatokkal elfoglalva sétáltunk a tengerparton, a szép holdvilágos estén. Oly elhagyatott volt közelben és távolban az egész vidék, hogy lépteink koppanását is meghallottuk a kövezeten. A tenger hullámai oda csapódtak a kikötő szikláihoz. Mintha megértettük volna mormolásukat, búcsút mondtunk a szép Marinának s haza siettünk.

Palermo városa Sicilia szigetének fővárosa, népességre Olaszország ötödik városa, 275.000 lakossal. Fekvése rendkívül festői, három oldalról félkörben hegyekkel körülvéve, s a tenger felől nyitva levén, igen egészséges éghajlattal bír. Télen tüdő- és idegbetegek kedvenc tartózkodási helye. Pompás fekvésénél fogva a „*la felice*“ melléknevet méltán megérdemli. Kikötője nagyon élénk; a világ minden részéből láthatni ott hajókat. Kereskedelme folyton gyarapszik, tengeri forgalmával már Messina fölé kerekedett; habár kikötője emezé mögött messze elmarad.

Palermo, eredetileg Panormus, phöníciai gyarmat volt, s 254-ig Kr. e., mikor a rómaiak kezére került, leghatalmasabb erődje volt a karthagóiaknak. 535-ben Kr. u. Belisar elfoglalta a góthoktól s azóta az arabok megérkezéseig (830) a byzantiak kezében maradt. Az arabok székvárosukká tették s csakhamar virágzásnak indult. 1072-ben a normannok, majd 1193-ban németek kezére kerül. Az Anjouk 1282-ben elűzetnek. Az Aragoniai-ház királyai ritkán laktak itt. Spanyol alkirályok kormányozták innen a szigetet. Alattok a város fényben, pompában növekedett. De sok viszontagságot is kellett kiállania az uralkodóházak ellen támasztott forradalmakban, melyek sok vérontással és sok kegyetlenséggel sújtották a népet. Az olasz kormány alatt a város jelentékenyen megnagyobbított és szépült. Évenként egy milliónál többet áldoztak rendezésére, szépítésére.

XVIII. Palermo.

(*Piazza Marina. Giardino Garibaldi. Via Vittorio Emmanuele. Monte Pellegrino. A corso élete. A mellék-utcák népe. A család gyásza. A duomo. A királysirok. Santa-Rosalia, Palermo védőszentje. Angol útítársunk. Porta-Nuova. Palazzo Reale. Cappella Palatina. Garibaldi lakása mint múzeum. Panoráma a terraszról S. Giovanni degli Eremiti. Magyar hős Palermo ostrománál. Macqueda. Martorana. A lefejezettek temploma. Villa Giulia.*)

Piazza Marinara nyílt vendéglőnk. Amint kapúnkon kilépünk, előttünk a nagy térnek legszebb ékessége pompázik, a *Giardino Garibaldi*, szép pálmákkal, délszaki növényekkel, virágágyakkal. A cicasok, musák, legyező- és datolyapálmák, sajtáságosan recézett, nyárs- és tányéralakú leveleikkel, vastag, csupasz törzseikkel és üstökös koronáikkal Áfrikát juttatják emlékünkebe. A *Piazza Marina* környezete, a házak lapos tetőikkel, kiugró erkélyeikkel elősegítik a csalódást. Mintha Kairóban az Ezbekieh-téren volnék. Közel vagyunk Áfrikához, aztán az arab uralom annyi nyomot hagyott a városon, hogy még századok múlva is megmaradt belőle valami. Mintha a levegőben, a hangulatban is volna valami, ami az arab uralomra emlékeztet.

Pár lépésre innen a *Via Vittorio Emmanuelén* vagyunk. Ez és a *Via Macqueda* Palermonak két főutcája. Keresztben szelik egymást s így majdnem négy egyenlő részre osztják a várost. A *Via Vittorio Emmanuele*, melyet a nép ma is régi arab nevén *Cassarona* nevez, a tengerpartra torkollik. Ide vezetnek megint önkény-

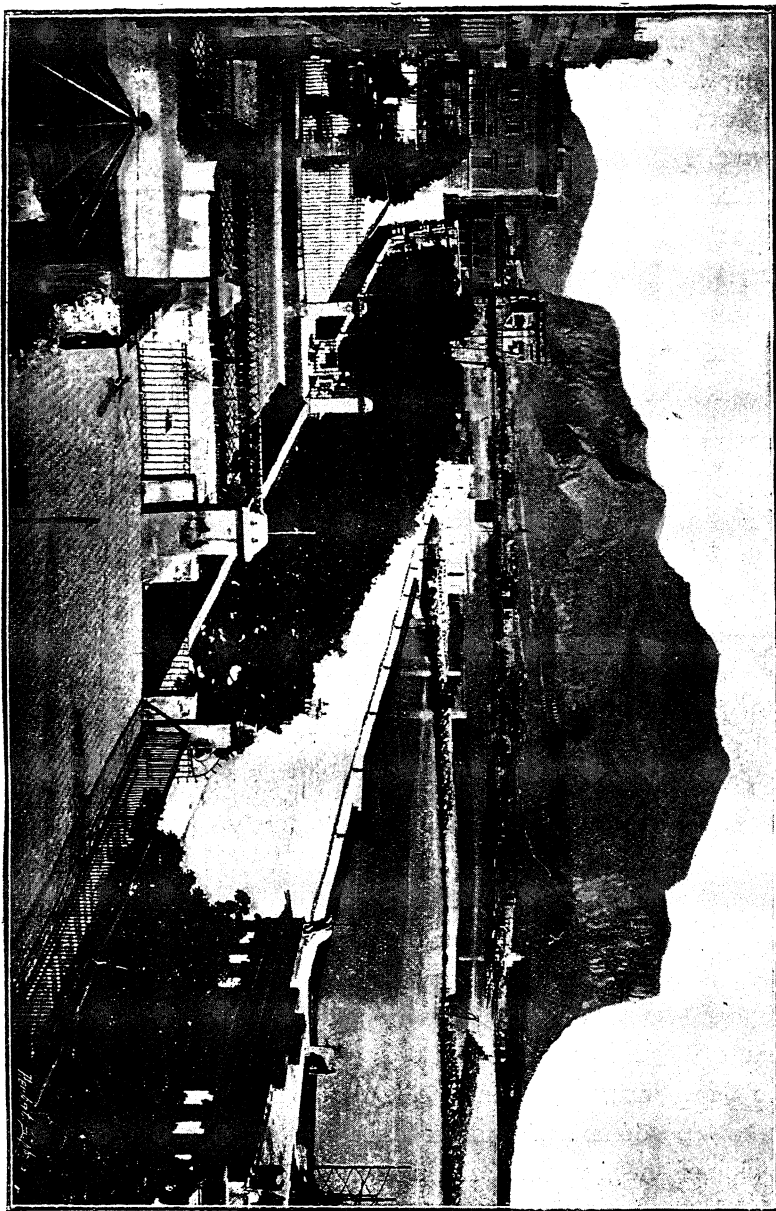

PALERMO. PIAZZA MARINA.

telenül lépteim. A Porta Felice hatalmas kapúja, zsufolt díszítményeivel most más benyomást tesz, mint tegnap holdvilágnál. A Marinán most eleven az élet. A Monte Pellegrino sajtáságos alakú csupasz tömege nappali világításban mintha lilaszínnel volna bevonva. Méltóságosan néz alá a tengerre. Volt idő, amikor minden oldalról tenger mosta lábait. A talaj emelkedése folytán összenőtt a szárazfölddel, s csak egyik fele ereszkedik le meredeken a tengerre. Ez a festői mészkőhegy oly kedves a palermoinak, mint nekünk a Gellérthegy. Hasonlítanak is egymáshoz. Annyiban mindenesetre, hogy festői ékességei az alattuk elterülő városnak.

A Via Vittorio Emmanuele áradatába* kerültünk. Vele kell haladnunk. Olyan sürgés-forgás, tolongás, tarka-barka népvegyület van itt is, mint a fővárosok főutcáin mindenütt. Akár mint Londonban a Strandon, Rómában a Corson, Nápolyban a Toledon. Palermo a Via Vittorio Emmanuelén uralkodó életével bátran odaillik a többiek sorába. Még leginkább Konstantinápoly és Kairó mellé sorozhatnók, mert az élénk élet itt még a keleti városok lármájával is növekszik. Ez adja meg a sajtáságát, a színét, hangulatát, bélyegét a városnak. Keletre emlékeztetnek azok a szélsőségek is, melyeket itt lépten-nyomon látunk. A dúsgazdag urak robogó hintói mellett ott döcögnek a kétkerekű Laci-szekerek, a nép gyermekének kedves számár- és öszvérfogatai. Aztán a suhogó selyem, és bársonyruhas úrinő kénytelen kitérni egy utját elálló rongyos asszonynak, aki beteges vézna gyermekével karján alamizsnáért rimánkodik. A jólét, gazdagság, fény, pompa mellett a szegénység, nyomor és rondaság sehol se áll oly közel egymáshoz, mint Palermóban. A corsomentén mindenütt szép paloták, fényes boltok, gazdag kirakatokkal. A corsora nyiló mellékutcák szűkek és rondák. A házak szegényesek, kényelmetlenek és mindenek felett tisztátlanok. És milyen nép lakja ezeket az odúkat! Idegennek csak az utcasarokról tanácsos oda betekinteni, végig menni ezeken az utcákon úgy se tudna. A háznak lakói, aggok, nők, gyermekek százával lepik el a corsot, melyet a szó szoros értelmében megszállva tartanak. Innen élnek, itt szerzik be napi kenyerüket. Hogyan, miből, azt talán maguk se tudják, csak

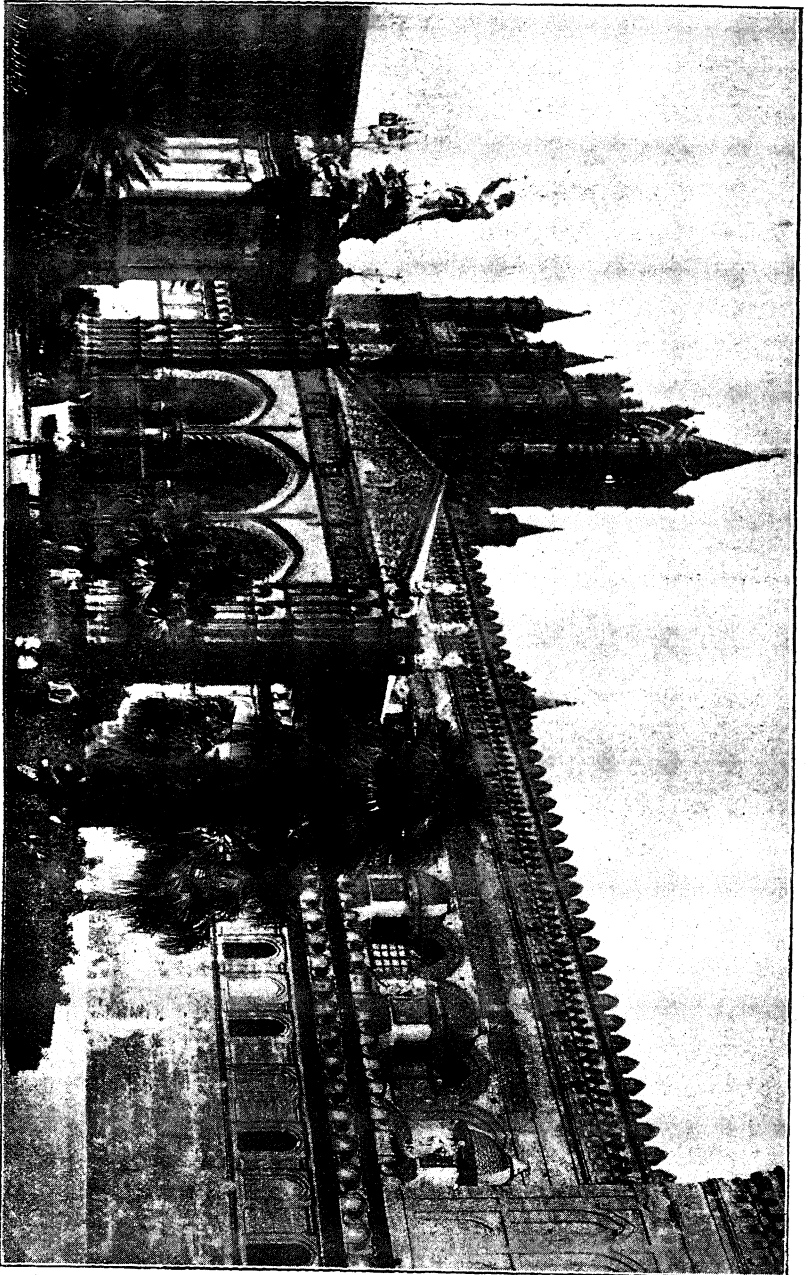
PALERMO. A MONTE PELLEGRINO.

élnék. Megpróbálnak különféle módot, egygyel aztán csak boldogulnak. Az idegen valóságos ostromnak van kitéve; addig járnak sarkában, különféle ajánlatokkal, kéréssel, árúcikkek kínálgatásával, vagy ha ez nem használ, koldulással, míg végre is valami adomány-nyal lerázzuk magunkról.

Ünnepnap volt a mai. Szokottnál nagyobb volt az élénkség, fényesebb az úrinép, tolakodóbbak a koldusok. Feltűntek a kereskedések kirakataiban, ajtó feleken látható gyászszalagok, fekete posztó draperiák, ilyenféle feliratokkal: *Per mio figlio Marco, Per mio padre* stb. (Marco fiamért, atyámért). A család halottjának szól ez a gyász.

A Via Vittorio Emmanuelére nyílik a dómtér (*Piazza del Duomo*) és a *dóm*, melyet rendesen *Sa. Rosaliának* nevez a palermoi. A dómtér erkélyzettel van szegélyezve s szentek kőszobraival díszítve. A *dóm* (*Duomo*) már messziről feltűnik nagy tömegével, vaskos, idomtalan tornyaival és kupolájával, mely az alapjában szép épület jellegéből egészen kiforgatta. A XII-ik században épült, az arabok alatt mecsetül szolgált, majd visszaadták a keresztény isteniszteletnak. Mindenkor változtatott, átépített rajta valamit, amíg jött egy ügyetlenkezű nápolyi építész, aki jelenlegi alakjában teljesen modern templommá alakította át. Belsejében semmi sincs, ami figyelmünket rendkívül leköthetné. A márvány díszítmények se kiváló alkotások. Leginkább érdekelték még a királyszerűek, a jobboldali hajóban. Mennyezetek alatt nagy porphyr-sarkophagokban nyugosznak itt a normann *Roger* († 1154.), leánya *Constance* († 1198.), VI. Henrik neje, maga a Hohenstaufi *VI. Henrik*, a kegyetlen zsarnok, aki a normannok utolsó férfi ivadékának szeméit kiszuratta, († 1197.) és unokája *II. Frigyes* († 1250.), ez utóbbi a legszebb sarkophagban. Még többen is fekszenek e helyen Sicilia királyai közül. 1781-ben hozták ide a sarkophagokat a kórus mellett levő kápolnából s ki is nyitották. *Roger*, VI. *Henrik* és *Constance* hullái nagyon elváltak pusztulva, ellenben *II. Frigyesé* még elég jó állapotban volt, arab feliratokkal díszített drága ruhákba burkolva. Mellette volt koronája, az ország almája és kardja.

PALERMO. A SZÉKESEGYHÁZ (Cattedrale.)

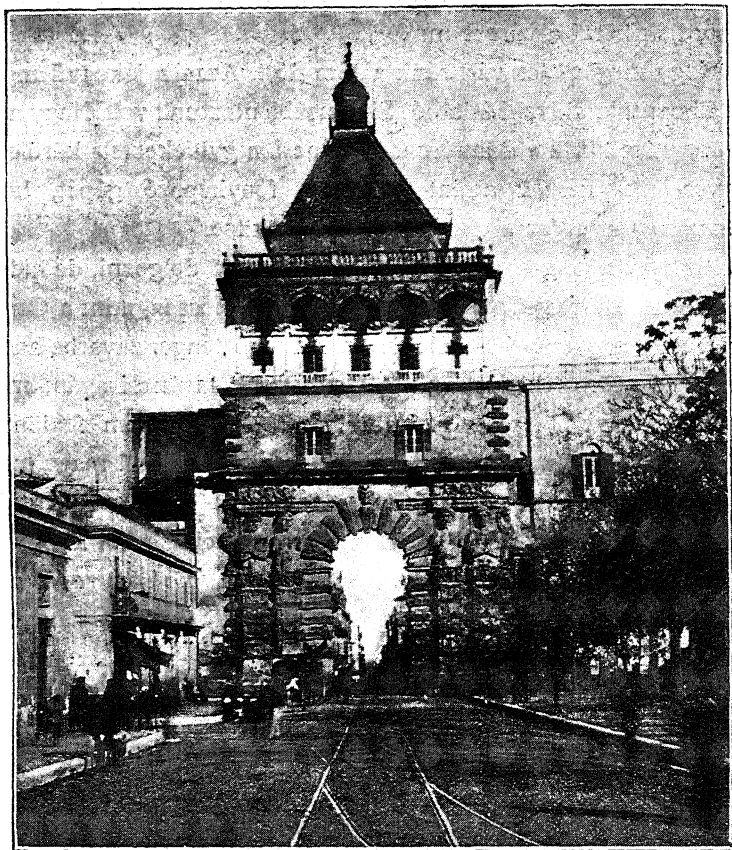
A királyi siroknál sokkal érdekesebb a palermoiak előtt a dómnak az a kápolnája, a főoltártól jobbra, mely sz. Rosaliáról *Cappella di Sa. Rosalia* nevet visel. Ebben a kápolnában az oltárra helyezett koporsóban vannak a szent nőnek, Palermo védőszentjének hamvai. A koporsó palermoi ötvösök műve, tömör ezüsből van és 412 kiló súlyú. Julius 15-én, a szentnek ünnepén (*festino*) ünnepi körmenetben hordják körül a városban.

Nagy meglepetés várt ránk a dóm előtt. Azzal a jókedvű angol lal találkoztunk, akivel Maltából Siracusába utaztunk volt. Nagy népcsődület vette körül a dómtéren. Kíváncsian gyülekeztek körül az utcagyerekek, nézték amint felállította fényképező gépét, hogy gyűjteménye számára a dóm képét megörökítse.

A nagy tolongás terhére volt, nem tudott dolgozni, de hidegvére most se hagyta el, oly jóízűen nevetett most is, mint a Carola hajón, mikor a gyenge idegzetűeket a háborgó tenger zavarba hozta. Nevetett és gyönyörködött az utcai suhancok kíváncsiságán, mely odáig fokozódott, hogy háromlábú állványát majdnem feldöntöttek. Kevésbé türelmes volt az a hordár, akit segítségül maga mellé fogadott. Ez alig győzte őket szétriasztani, mialatt a legszebb titulusokkal tisztelte meg őket. Mikor már minden címzésből kifogyott, így kiáltott serdülő honfitársaira: *Via canaglia, via miserabili siciliani!* (Félre söpredék, félre nyomorult sicíliaiak!) Mire aztán valamivel messzebb foglaltak állást. Megörültünk a kedves viszontlátásnak. Nagyot nevetve rázta meg kezünket s mikor elváltunk, így szólt hozzám: A viszontlátásra Londonban, a földrajzi kongresszuson. És ott csakugyan találkoztam vele a múlt nyáron. Az Imperial Institute udvarán, a kongresszus megnyitó estélyén, a Strauss Ede zenekarának vidám hangjai mellett, derült hangulatban szorítottunk újra kezét egymással. Most, a harmadszori találkozásnál tudtam meg csak, ki az én jókedvű angol útítársam. Átadta nekem névjegyét, melyen ez áll: „*Sir J. Benjamin Stone. The Grange, Erdington.*“ Mikor a kongresszus után elváltunk, ezek voltak hozzám intézett utolsó szavai: A viszontlátásra, uram, valahol Calcuttában vagy Singaporeban. De ezt a viszontlátását már nem mertem neki kilátásba helyezni.

A Via Vittorio Emmanuele északon a *Porta Nuova*-nál (Újkapú) végződik. Ez a toronyalakú kapú még a királyi palotával áll kapcsolatban s tulajdonképen ennek egy erősségét, bástyáját képezi.

A királyi palota (*Palazzo Reale*) kaszárnyaszerű nagy épület, bástyákkal és megerősített falakkal. Külseje azonnal elárulja rendel-

PALERMO. PORTA NUOVA.

tetését. Az előtte elterülő nagy tér (*Piazza della Vittoria*) nem emeli a palota díszét. Alapját még az arabok vetették meg; Guiscard Róbert, Roger, a két Vilmos, II. Frigyes és Manfred, meg utánuk még többen is építettek, változtattak rajta; de valami díszessé egyikük se tette. Leginkább a palota-kápolnáért (*Cappella Palatina*) láto-

gatják az idegenek. Ez a kápolna, beépítve a palota egyik szárnyába azonnal szemünkbe ötlik, amint a palota udvarába lépünk. Előcsarnoka egyiptomi gránitból faragott oszlopokon nyugszik és mozaikkal van díszítve. A kápolnát II. Roger 1132-ben normann ízlésben épí

PALERMO. MOZAIK A CAPPELLA PALATINÁBAN.

tette és szt. Péternek szentelte. A 33 méter hosszú és 13 méter széles bazilika három hajóval bír. Az arab csúcsíveket gránitoszlopok tartják. Az egész templom belsejét arany alapon készült pompás mozaik borítja, mely igéző fényben, keleti pompában ragyog. A mozaikok az ó- és új-testamentumból, az Üdvözítő s Péter és F. apostolok életéből vett jeleneteket ábrázolnak. A szószék, a mozaik

padló, a kupola, görög és latin felírataival, mozaikból kirakva, a templom mennyezete, ó-arab (kufi) felírású mozaikjával, oly remek, oly művészi, melynek párfját keresni kell. Ez a középkorú művészetnek igazi kincsesháza és a világ legszebb udvari kápolnája.

Egy udvari lakáj megmutatta a királyi palota minden részét, minden szobáját. Fényes termek, díszítve a művészet minden eszközeivel, berendezve kényelemmel, ízléssel. És állanak lakatlanul, amióta Garibaldi legiójának bevonulásával utolsó birtokosának fejéről lehullott a királyi korona.

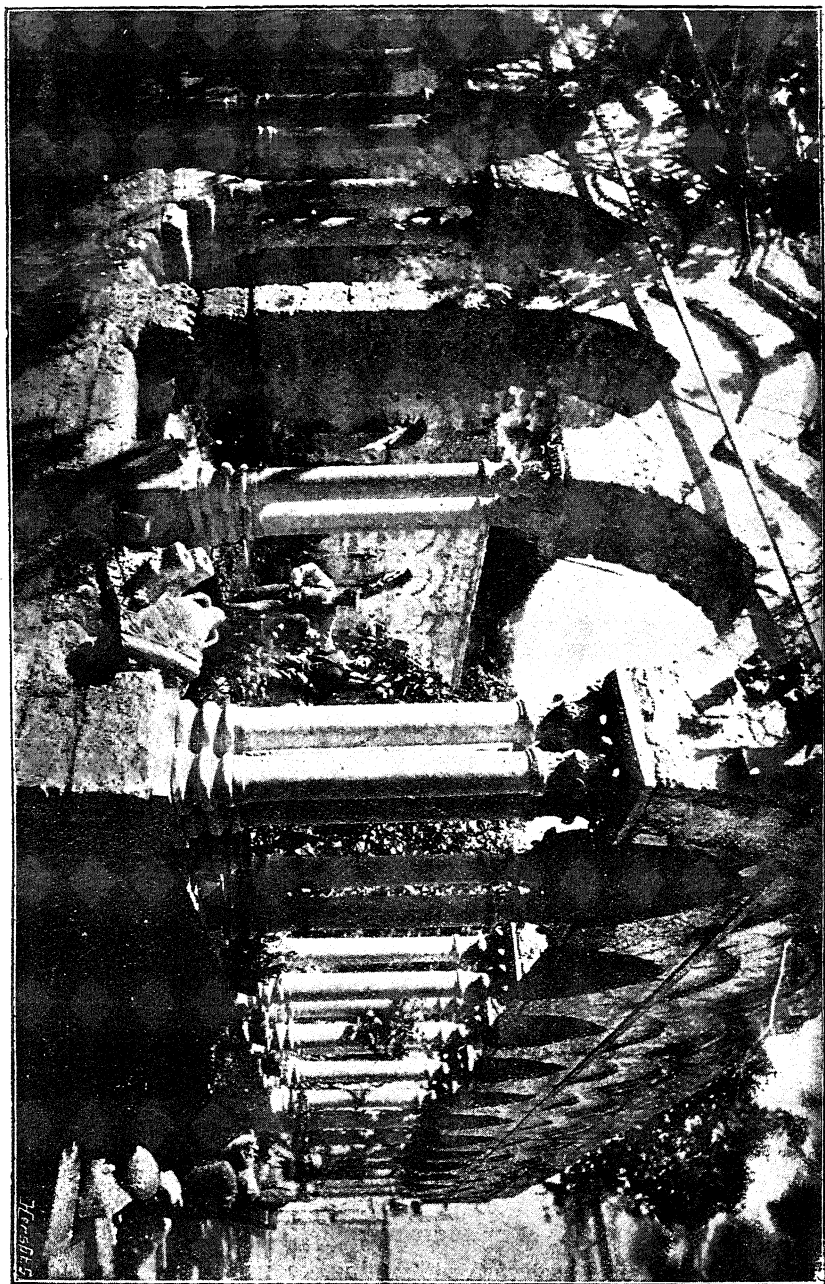
A Porta Nuova felső helyiségeit is megtekintettük. A királyi palotának ez a függeléke érdekes ellentétet képez amannak királyi fényével, ragyogásával, főúri kényelmével, puhultságával. Itt polgári egyszerűséggel, mondhatni szegényesen berendezett két szobát látunk, melyek az előbb látott fényes termeknél jobban megragadják és lekötik lelkünket. Ez a közönséges vaságy, egyszerű ágyneműjével, a mosdóasztal, a festett asztal, nádszékek ma is azon a helyen állnak, ahol 1860-ban, s ott is fog maradni királyi rendeletre minden eszköz, minden bútordarab. Kegyelettel fogják őrizni ezeket a tárgyakat, mint ereklyéket. És eljönnek ide az emberek s megilletődéssel nézik ezt a szegényes két szobát. Garibaldi lakott itt e szobákban, amikor diadalmas győzelme után Palermot ostrommal elfoglalta. Megszerezte királyának Szicília koronáját, s míg a hős vezér koronát, királyi trónt szerez másnak, addig ő maga megmarad a legnagyobb egyszerűségben, az ország legigénytelenebb polgára. E két szoba egy egész kor történetét rejt magában. Az ablak erkélyéről szép kilátás nyílik a nagy térre, a Piazza della Vittoriára, a városra és környékére. Innen e helyről nézett le Garibaldi az egybesereglett népre, amely az ő üdvözlésére gyülekezett a Porta Nuovához.

A torony terraszáról a városon és környékén legeltettük tekintetünket. Amott látszik a tengerből kimagasló Monte Pellegrino szép alakja, közelebb alatta a *Favorita* nevű királyi kastély, chinai ízlésben építve IV. Ferdinánd király által, sötétzöld parkjával. Szomszédságában a palermoi előkelők pompás villái látszanak. Egyenesen alattunk az a kockaalakú épület a *Zisa*, egykor királyi nyaraló, melyet

I. Vilmos építtetett. Most *Marchese di S. Giovanni* tulajdona. A Porta Nuovától északi irányban, mint a Via Vittorio Emmanuele folytatása, a *Corso Calatafimi* vezet keresztül az arany kagyló (*Conca d'Oro*) síkságon, a hegy aljáig. Az a magasan feltornyosuló hegytömeg a *Monte Cuccio*. Ennek lejtőjén van a *S. Martino* nevű bencéskolostor, mely még a hatodik századból való. Ma földművelési iskola. Alatta terül el *Monreale* helység, melynek dómja és bencéskolostora világhírű nevezetesség. Aztán a *Conca d'Oro* gazdag síksága látszik buja tenyészetével. Közel hozzánk, majdnem a királyi palota tőszomszédságában, az a vörös téglából épült templom, arab kupoláival és a kolostor romjaival, *S. Giovanni degli Eremiti*. A képet három oldalról magas hegyek foglalják keretbe, csak egyik oldalán áll nyitva a tenger felé. Palermonak, ilyen előnyös fekvésénél fogva, védve levén három oldalról a szelek ellen, rendkívül egészséges éghajlata van. Télen is mérsékelt szelíd éghajlata, melyet a tenger felől jövő tiszta, jó levegő táplál, az ideg- és tüdőbetegeknek kedvelt tartózkodó helyévé teszi. Tele is van télen üdülést és gyógyulást kereső gyengélkedőkkel.

Leszállottunk az újkapú terraszáról s meglátogattuk a közelben levő festői romot, a *S. Giovanni degli Eremiti*t. Ez a templom, mely ma romban hever, egyike a legérdekesebb emlékeknek a normannok idejéből. T betűt ábrázoló egyiptomi kereszt alakjában épült, s egészen keleti jellegű. Három apsisa, egy nagyobb és négy kisebb kupolája van, melyek egészen arab ízlésben borulnak a terraszszerű lapos tetőre. A *custode*, egy kiszolgált kedélyes garibaldista, kalauzolt minket az állam tulajdonát képező romokban. Nagy szakértelemmel magyarázta a templomnak különböző korbéli beosztását s átalakítását. Nagyképű archeologus vészett el az öregben. Mikor a romokat megmutatta és alaposan megmagyarázta, ünnepélyes állásba helyezve magát, rámutatott a toronyra s így szólt: *Ora guardino, signori, questa torre*. És most, uraim, nézzék meg ezt a tornyot. Oda néztünk. Ebben a toronyban itt, volt az a harang, melylyel a siciliai vecsernyéken (1282-ben husvét másodnapján) legelőször adtak jelt a franciák mérszárlására. Nagy vérfürdő volt az, kedves uraim. Egy fran-

PALERMO. S. GIOVANNI DEGLI EREMITI.

cia se maradt életben, egész Sicilia szigetén. A nőket és gyermekeket is leöldösték.

Ez a gyászos emlékü öldöklés tanúlságul szolgálhatna arra, hogy nem jó tréfálni a sicíliai néppel. A jó öreg aztán folytatta a kalauzolást a templom melletti klastrom udvarán. A klastromból most még csak az oszlopos és boltíves tornác-udvar látható. Ebből is egyes oszlopok letöredezett fejeikkel ott hevernek az udvarban. Az egész romot befonta és felfutotta a buja folyondár. Sziklái közé bevette magát a granátbokor, a fügefa, rozmaring és futórózsa. A narancsfák virágokkal rakva bódító illatot árasztottak. Megköszöntük az öregnek szívességét s a tilalom dacára, borravalót készültünk adni neki. Kézmozdulatunkat megértve, megelőzött minket, kivett mellénye zsebéből egy zöld patinás régi pénzdarabot s *en échange* szóval nyújtotta át nekünk. Így már mi is átadhattuk a neki szánt jutalmat. Annak a pénzdarabnak, amelyet ő nekünk cserébe adott, semmi értéke sincs; ez a cserébeadás részéről csak fogás arra, hogy a tilalom dacára a borravaló szedését kijátszsza, megengedett formában gyakorolhassa.

A kolostor romjai közül a Függetlenség terére (*Piazza dell' Indipendenza*) léptünk. Emlékezetes hely ez a felszabadulás idejéből. Garibaldi csapatainak egy része innen kerítette hatalmába a várost. Maga Garibaldi a Porta Garibaldinál vonult be. Minket magyarokat egyébként is érdekelt ez a tér. Magyar ember hősi elszánt-sága adott bátorítást és lelket a csapat embereinek a város ostromára. Meg is fizette életével. Itt közelben esett el Tüköry, a Garibaldi legiójának egyik vitéz katonája. Róla nevezték el *Corso Tukerynek* (így írva!) ezt a szép főutat, mely a Piazza dell' Indipendenzától a Porta S. Antoninoig vonul.

Ez utóbbi térről indul ki a *Via Macqueda*, Palermonak másik főutcája, mely a Via Vittorio Emmanuelével versenyez az elsőségért. Épületei és fényes kereskedései után ítélve meg is érdemli az első helyet, de a Via Vittorio Emmanuelén sokkal mozgalmasabb az élet. A Macquedán van az egyetem, mely Olaszország hét főbb egyetemei között is jó hírnévnek örvend; gyűjteményei igen gazdagok; de

kaszárnyaszerű épülete nem kiváló alkotás. Ide nyílik a *Piazza Pretoria*, egy szép közkuttal és a senatus palotájával, melynek falán egy márványtábla örökíti meg az 1860-iki népszavazás eredményét, mely Siciliának az olasz királysághoz való kapcsolását mondja ki. Itt van a *Martorana*, az arab-normann ízlésben épült egykori templom,

PALERMO. MARTORANA.

mely ma romban áll. A tizenkettedik században Georgios Antiochenos, I. Rogernek admirálisa építtette Mária tiszteletére, azért *Sa. Maria dell' Ammiraglio* néven is szokták említeni. A templom ma egészen más alakú és terjedelmű, mint volt építtetésekor; mert az

idők folyamán sokszor és sokan változtattak rajta. Byzanci minták után négy oszlopon nyugvó kupolával volt ellátva s kívül-belül egyaránt mozaikkal takarva. Ezekről az ékességektől megfosztották ugyan; de némely megmaradt töredéke művészi becséről tanuskodik. A három hajóból álló boltívek szép oszlopokon nyugszanak, melyek fejr aranyozással vannak ékítve. A siciliai vecsernyék öldöklése után ebben a templomban gyűlt egybe a nép és választott magának vezetőt. Nemsokára aztán ugyanitt tették le az előkelők a hűség esküt Aragoniai Péternek. A magában álló *campanile* (harangtorony) igazi műremek. A templomot most restaurálják, hogy visszaadják rendeltetésének.

Palermonak mintegy hatvan temploma és kápolnája között van kettő, melyek a siciliai nép sajátságos hitéről és vallási felfogásáról tanuskodnak. A *Chiesa degli Agonizzanti* (a haldoklók temploma) a kivégzettek lelkének üdvére van szentelve. Kivégzések alkalmával itt szoktak az elítélt lelkének üdvéért imádkozni.

A második templom: *Chiesa delle Anime dei corpi decollati* (a lefejezettek lelkének temploma) még nagyobb becsben áll a nép előtt. Az elítéltek és kivégzettek iránti babonás tisztelet Siciliában majdnem bálványozássá fajul. Ők a büntető igazságszolgáltatás által halálraítéltet áldozatnak, valódi vértanúnak tekintik, nem téve különbséget az illető bűnösségének természete között. A Chiesa delle Anime dei corpi decollati ott van az Oreto partján, a kivégzettek temetőjének szomszédságában, körülvéve ciprusokkal és virágokkal, melyeket a kivégzettek sírjaira ültetnek kegyelettel. A kivégzettek fejeit még nem igen régen itt oszlopokra tették közszemlére. A templomban sok kép van kiaggatva, melyek a kivégzettek lelkei által művelt csodákat örökítik meg. Sokan jönnek ide, különösen nők, meztelen lábbal, hogy a Chiesa delle Anime-ben végezzék ájtatosságukat. A templom Keresztelő Sz. Jánosnak, a fejvesztettnek, van szentelve, s az oltár előtti rácsozatnál végzik a hívek ájtatosságukat. Elvégezvén itt imájukat, bemennek egy másik kápolnába, ahol újra imádkoznak és kérésüket, kívánságukat elmormogják. Egy deszkához szegzik fülüket, azt tartva, hogy alatta vannak a kivégzettek

lelkei. Itt hallgatóznak, fülelnek, remegve várva a kérésökre adandó választ. Csöndes zöreje a deszka alatt azt jelenti, hogy kérésük meghallgattatott. A kivégzettek lelkeibe vetett hit sok babonás szokásban talál kifejezést a népnél.

A Corso Tüköry folytatásául a *Via Lincoln*, egyenesen a tengerpartra, a Marinára vezet. Élénk szép utca, mely palotaszerű új házaival és szép kertjeivel Palermo szebb és rendezettebb részei közül való. Itt van a botanikus kert és a *Flora* vagy *Villa Giulia*, Palermo legszebb közkertje, a városiak kedvelt sétahelye. 1777-ben vetették meg alapját s azóta jelentékenyen kibővítették és szépítették. Nyári estéken egész Palermo előzönlí a Marinát és a Florát. A kert nagy gonddal és ízléssel van fenntartva. Útjai tengeri homokkal vannak behintve és tisztán tartva. Fái és bokrai a legnagyobb változatosságot képviselik. Vannak különféle pálmái, hatalmas törzsökkel, elágazó levelekkel és üstökös koronákkal, vannak cercisek, yuccák, magnoliák; vannak narancs-, citrom- és gránátlugasai, az azáleák magas bokrokban virítanak, vannak szinpompában ragyogó szőnyegágyai. A tereken és az utak keresztező pontjain virágvázák és szobrok vannak felállítva. Figyelmünket leginkább megragadja és leköti a *Kanarisz testvérek* szobra, a modern palermói szobrászat igazi remeke, melyet Benedetto *Civiletti* vésője teremtett. Mind a felfogás eredetisége és a jellemzés hűsége, mind a kivitel tökéletessége kitűnő művészre vallanak. A Kanarisz testvérek az újgörög népnek 1822-iki szabadságharcában a legvakmerőbb tengeri hősök voltak, akik az ellenségnek több hajóját a levegőbe röpítették. A szobor abban a pillanatban örökítette meg őket, amint az ellenség hajóit a távolból kikémlelik.

A Villa Giulia most néptelen volt. Csak magunk sétáltunk a pompás park árnyas fái között. Élveztük a kert illatát, melyet a virágok árasztottak s a tengerről jövő friss levegőt, mely a virágok illatával vegyülve igazi balzsamként hatott tudónkre.

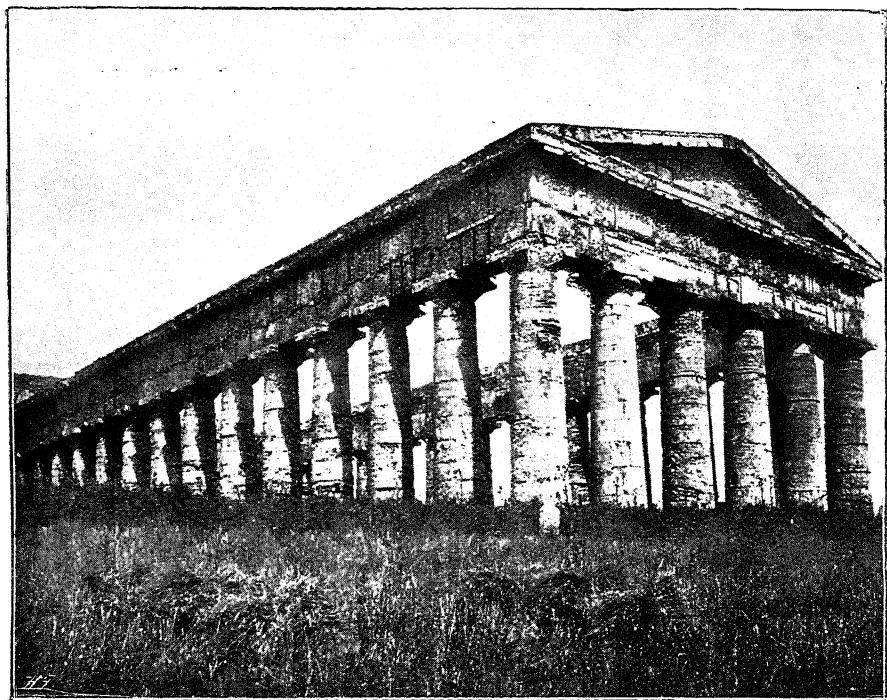
Végig sétálva a Marinán, megint gyönyörködhattünk a pompás képben, mely szemünk elé tárult. A festői Monte Pellegrinot mennél többször látjuk, annál ígézőbb, annál jobban vésődik lelkünkbe min-

PALERMO. A KANARISZ TESTVÉREK SZOBRA.

den vonása. A *Foro Italicon*, ezen a híres szép rakodóparton, most alig találkoztunk járó-kelőkkel. Mennyivel más az élet itt nyáron, naplemente után, mikor ezrével hemzsegnék itt a város minden rendű és rangú lakói, amikor a robogó kocsik az előkelő világot a Villa Giulia felé szállítják; amikor a hűsítő árusok éktelen zajjal kínálgatják sörbetjüket, fagyaltjukat, jeges vizüket.

A tengerpartra nyíló terraszok is megélnék olyankor.

SEGESTA. GÖRÖG TEMPLOM.

A virágos erkélyeken Palermo szépei gyönyörködnek a tengerparton nyüzsgő életen. Egy hegedűs, gitáros és fuvolásból álló kis zenekar csakhamar kéznél van. Azok a szép melodikus olasz dalok, a három hangszer zenéjével kísérve, olyan elmaradhatatlan fűszerezői az olaszok multságának, mint nálunk a cigányzene.

A Foro Italico nyüzsgő életével, a tengernek és a város kör-

nyékének elragadó képével, a tengeri levegő üdítő balzsamával, a kertekből áradó illatával kedves emlékü marad lelkünknek.

Mire mi hazatértünk, már együtt volt a társaság a table d'hôte-nál. Ilyenkor mindenki a maga napi élményeit beszéli el. Mindenik tud valami újat, valami meglepőt mondani. Mintha azokat a régen ismert és már ezerszer fölfedezett dolgokat ezeregyedikszer kellene fölfedezni. Legjobban örültek a dresdai mérnök és neje, akik velem jártak Girgentiben s ma az én tanácsomra jártak *Segestában*. Nem győztek eléggé hálálkodni s elragadtatással beszélni a szép dóri templomról, mely egy 304 méter magas dombon áll egymagában s az egész vidéknek méltóságos díszét képezi. A 36 oszlopon nyugvó nagy szentély ma is úgy áll befejezetlenül, mint a hogy a pusztulás beköszöntése találta. Sok bajon ment át Egesta, mely később Segesta nevet vett fel, a görög uralom alatt; mert nem görögök, hanem elymiek, mások szerint trójaiak ivadékai alapították. A város a sok szorongattatást nem tudta kiheverni, elpusztult s befejezetlen maradt az a szép templom, mely ilyen állapotában is egyike a legjobb karban levő dóri templomoknak.

XIX. Nagypénteken Palermoban.

(A corson. A tarka carretto. A vízfordó leány. A nagypénteki körmenet. A fiát kereső Mária. A két menet. A jótékonyági egyletek (fraterniták) versengése. Templomok látogatása. Sicilia népének vallásossága. Babona.)

Belevegültünk a Via Vittorio Emmanuele népáradatába. Minden lépést csak meggondolva és vigyázattal tehattünk. Az utcagyerekek azonnal fölismertek, hogy új alakok vagyunk Palermoban, akiktől még nem szedték be filléreiket; azonnal megkezdették ostromlásunkat, egymásután. Jött az egyik viaszgyufával kínálgatni. Amint leráztuk, már ott termett az utána lesben álló, cipőnket akarta erőnek erejével kitisztítani, pedig kifogástalan tiszta volt. A harmadik előrohant a kapú alól egy bokréta narancsvirággal, a negyedik fényképalbumot kínált, az ötödik egy kis vak gyereket vonzolt maga után, azzal hatott könyörületünkre. Az újságárúsok éktelen zajjal kínálták a sicíliai és idegen hírlapokat. Kifogyhatatlanok az idegen erszényére ólálkodók leleményességben, zsarolásban. Alig hogy a jövő nemzedékkel rendben volnánk, jönnek a felnőttek. Előbb a kolduló asszonyok, vézna beteges gyermekekkel karjukon. *Ho fame!* Éhes vagyok, hangzik sápadt ajkukról. Rajtuk is, a gyermekeken is meglátszik a nyomorral, az éhséggel való küzködés. Ki ne szánná meg e könyörületre érdemes szomorú alakokat? Elég munkát ad az ajánlkozó *guidák* (kalauzok), *ciceronék* visszautasítása is. E sok alkalmatlan néppel való szüntelen foglalkozás mindegyre zavar a látnivalók szemlélésében, a népélet érdekes alakjainak tanulmányozásában. Pedig éppen most döcög elénk egy sicíliai Laci-szekere, egy *carretto*, tarka-barka népjelenetekkel, bohós alakokkal, rikító színek-

ben kifestve. Egy jókedvű csacsi van belefogva, cifra szerszáma színes szalagokkal díszítve már messziről feltűnik. Úgy szaporázza lépéseit, mintha nemcsak gazdája, hanem maga is büszke volna a díszes carrettorra. Pedig nem is könnyű terhet cipel; tízen is felkuporodtak a szűk taligára. A *babbo* (nagyapó) ül legelül, hosszú lábai majdnem földig lelógnak a taligáról; aztán felkuporodtak fia s unokái. Bejöttek a városba, hogy megnézzék a nagypénteki ünnepsége-

PALERMO. CARRETTO.

ket. Dobszót és trombitahangokat hallunk. Az utcasarkon a vízhordó leány is megáll kíváncsian. Nagy korsója, most még üresen, oldalt van fektetve a fején. Ha tele meri vízzel, akkor egyenes állásban teszi fejére a nem könnyű, de könnyen billenő terhet s úgy is biztosan és fürgén megy vele messzi útjára. Közeledik a dob és trombita hangja. Jön a körmenet. Előbb egy utcasarkon keresünk állást, hogy

a nagy csődület el ne sodorjon. Szóba állunk egy nyájas arcú palermoi polgárral s megmagyaráztatjuk magunknak a körmenet jelentőségét. Előbb csodálkozik tudatlanságunkon ;

mert azt hiszi, hogy minden úgy történik széles e földön, mint Palermoban, később aztán mindentapórára megmagyaráz nekünk.

Mikor a zsidók, mondja magyarázónk, elfogták az üdvözítőt, hogy halálra vigyék, meghallotta édes anyja, Mária, hogy fia az ellenség kezébe került; fájdalmas szívvel és aggodalommal megy fia keresésére. Ezt a keresést jelenti a körmenet, melyet az urak ma Palermoban látni fognak.

PALERMO. VÍZHORDÓ LEÁNY.

Ezalatt a körmenet már előttünk állott. Elül egy dobos, meglehetősen ütött-kopott alak, gyászposztóval borított dobját pergeti; mellette egy

hozzá hasonló bozontos alak nagy erőlködéssel fújja recsegő trombitáját. Mennek, meg-megállnak, dobolnak, trombitálnak. Aztán jó vártatva jön egy másik alak, nagy feszülettel kezében; ez is körülnéz, kémlő tekintettel, aztán megáll, majd megint tovább megy. Egy díszruhába öltözött rendező, nyakán nagy sárgaréz-láncon csüngő szent képpel s fekete szalaggal ékesített bottal, buzgón szalad hol előre, hol hátra, hogy a körmenetet megállítsa, vagy megindítsa, amint a szükség tartja.

Most jönnek párosával bársonyba öltözött férfiak, kivágott csatos cipővel lábukon s hajporos parókával fejükön. Mindenik nagy égő viaszgyertyát visz kezében. Ezek után jönnek fehérruhás leánykák, virágkoszorúval fejükön. Megint odább egy icike-picike gyerek Krisztusnak öltözve. Hosszú fehér ing van rajta, derékon fehér zsinórral átkötve; válláig érő hosszú haját töviskoszorú szorítja le. Arcán vörös festékekkel csinált vércseppek, lábán, kezén a sebhelyek szintén vörössel kifestve. Bal vállán keresztet cipel. A kis gyerek, aki alig négy évesnél idősebb, komoly méltósággal lépeget. Utána kis gyerek pajtásai jönnek csapatosan. Nyomukban a zenekar, különféle gyászindulókat játszik. Föltűnik egy nagy üvegkoporsó, tele virágokkal, palmaágakkal, nagy üveglámpákkal, fáklyákkal tele aggatva. A koporsó egy nagy faállványon nyugszik, nehéz terhét 16 ember alig bírja cipelni. A koporsóban egy életnagyságú Krisztus-alak fekszik, amint a keresztről levették, véresen és félig fehér lepellel borítva. A koporsót körülfüstölik tömjénnel. A koporsó után jönnek sisakos, páncélos, alabárdos marcona alakok. Ezekről magyarázónk azt mondja, hogy a római katonákat, Krisztus gyilkosait ábrázolják. A rendezők nyugtalanul szaladgálnak előre-hátra; benéznek a szomszéd-utcákba, aggódva kémkednek jobbra-balra.

Mit jelent a rendezők nyugtalan viselete, szaladgálása? kérdém emberünktől, aki velünk maradt s örülni látszott, hogy minket oktathat.

Mária körmenetét figyelik, mondá. Nekik úgy kell vezetni a Krisztus menetét, hogy amazzal ne találkozzék; de meg se pillantsák egymást, különben vége szakad a körmenetnek. Mennél tovább nem

akad a két menet egymásra, annál ügyesebbeknek tartják a rendezőket. Ezalatt lélekszakadva jöttek a hírvivők, hogy Mária menetét valamelyik szomszédutcában megpillantották. Azonnal intézkedik, hogy a Krisztus menete valamely keresztutcában eltűnjék. Ezt a bujósdit folytatják egész nap, míg végre későn este a találkozást megengedik s ezzel a ceremónia véget ér.

Míg a Krisztus menete eltűnt, szép lassan vonúlt fel a Mária menete s megállott, hogy a másik menet eltűnhessen a közelből.

A fiát kereső Mária egy deszka-állványon áll, melyet szintén 16 ember cipel. A Mária szobor fekete bársony köpenybe van öltözve, melynek uszálya a deszkaemelvény egy jó részét is takarja. Szenvedő arcán könnyek látszanak, összekulcsolt kezeiben egy finom csipke-zsebkendő, rajta *M* monogramm díszesen kihímezve. A környezet itt is fehérruhás lányokból, cifra öltözetű férfiakból, s gyászoló nőkből áll. A zenekar itt is gyászindulókat játszik.

Megtudtuk jó polgárunktól, hogy ezt a körmenetet Palermo jótékony egyletei (*fraternitàk*) rendezik. Mindenik igyekszik fényben, látványosságban túltenni a másikon. Ebben versenyeznek ők egymással. A nagypénteki körmenet sikere az ő büszkeségük s ez növeli hírüket, tekintélyüket. Két évvel ezelőtt, mondja, betiltották volt e körmeneteket; de ez a tilalom nagyon elkeserítette a népet a kormány ellen. Az idén újra megengedték, sőt Margherita királynő maga egy díszes bársony köpenyt ajándékozott az egyik *fraternità* Mária-riájának.

Alig volt készen emberünk a magyarázattal, mialatt a Macquedán haladtunk, egy második körmenettel találkoztunk. Ez az előbbinél rendesebb, szebb, díszesebb volt. Meglátszott embereinek büszke, előkelő magatartásán, hogy amazoknál jobb osztályból valók és az egylet is jobb anyagi viszonyok között van. Majd találkoztunk egy harmadik, negyedik körmenettel. Félnapunk ezeknek nézésével telt el. Az utcák teljesen elállva, míg a körmenet haladt, kocsiközlekedésről szó se lehetett; gyalog is alig lehetett utat törni. A körmenet alatt az utcai zaj épen nem szünetelt. A frissítőárúsok, a vizes gye-
rekek csak úgy ordították most is mint máskor: *gelata* (fagyaltot!),

acqua (vizet)! Egy színes léggömböket áruló polgár majdnem a Mária kocsija előtt eresztgette levegőbe színes gömbjeit. A Dom Sebastiano gyászindulónak bús hangjai közé vegyültek az utcagyerekek kiáltásai. Mikor ebéd után késő este sétálni mentünk a Macquedára, akkor volt csak élénk élet. Mintha az egész Palermo talpon lett volna. Egyik körmenet a másik után jött; fáklyákkal, gyászindulókkal, népes kísérettel. A nép ablakokból, háztetőkről, kocsikról, utcasarkokról nézte és bírálta a körmeneteket. A szülők vállakra, fejükre, hátukra ültették a kis gyerekeket s úgy mutatták nekik a szép látványosságot. Éjfél felé, mikor mi hazamentünk, még nem akart ritkulni a népáradat. A fáklyák fényénél még mindig tartott a processio. Nem mondhatnám, hogy a vallásos ihlettségnek, az ájtatosságnak csak legcsekélyebb kifejezése is látszott volna a nép arcán. Inkább a látványosság iránti kíváncsiság, a szórakozás, mulatság élvezete volt az, ami őket ide hozta, ide kötötte. Ezen körmenetek eredete iránt több irányban tudakozódva; sicíliai írók munkáiban, melyek a népszokások magyarázatával foglalkoznak, azt a felvilágosítást nyertem, hogy ez a körmenet még egy régi pogánykorbeli mythosra vezethető vissza. Jelképezné Ceres istennőt, aki leányának, a Pluto által elragadott Proserpinának keresésére indult. De nemcsak ebben az ünnepi körmenetben, hanem e szigeten a kereszténység más szokásaiban is föl lehet ismerni a pogány kor valóságának halavány nyomait.

A mai nap egy részét templomok látogatásának szenteltük. A Macquedán és Via Vittorio Emmanuelén több templomot felkerestünk. Tele voltak ájtatos néppel. Úgy vettük észre, hogy úgy az előkelőknek, mint a népnek megvannak külön templomaik. Némelyikbe csupán jól öltözött, másokba csupa szegény embereket láttunk betérni.

Egyik palermói útítársunk ajánlotta volt nekünk, hogy nézzük meg nagypénteken a passio előadását a *S. Giuseppe dei Teatini* templomban. Szerinte ezt nagy látványossággal és érdekes módon szokták ott megtartani. El is mentünk oda, a templom földalatti részébe, hová már korán délután tolongott a hívők sokasága. Kezde-

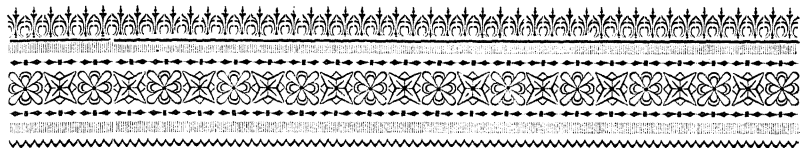
ténél egy óránál előbb voltunk ott, de szép karéneknél és egy hosszú prédikációnál egyebet se hallottunk.

A templomok zsúfolva voltak mindenfelé. A sicíliai nép vallásos. Ragaszkodik a katholika valláshoz, inkább mint bárhol Olaszországban. A protestantismus a sicíliai nép között nem igen tud követőkre találni. Nagy dicsérettel említik, hogy egy hiten él a nép Siciliában. Soha eretnek, mondják ők, fel nem emelte fejét Siciliában.

A kénbányák vidékén hallottam, hogy egy kis telep, egy német bányamérnök befolyásának engedve, áttért a protestáns vallásra. A sicíliai nép azt mondja róluk, ha szóba jönnek: *Gente cattiva, gente del diavolo* (rossz nép, az ördög népe)!

De náluk a vallásosság nem igazi bensőséggel, nem vallásos meggyőződéssel jár. Az ő vallásos életük nem erkölcsi alapon nyugszik, hanem csak külsőségekben nyilvánul, melyek a morális étellel, a lélek tisztaságával nem állanak egyáltalán öszhangban. Aztán a legnagyobb mérvben babonásak. Alig van nép, mely annyi babonával élne, mint a sicíliai. Minden tette, minden mozdulata babonás szokásokkal áll kapcsolatban. A legnagyobb rosszra, gonosztettre is könnyen rááll, ha azt a babonának valami elfogadott formájával tudja kimenteni, szentesíteni.

XX. Monreale.

(A világhírű *Monreale*. A nép gúnyos mondása arra, a ki nem látta *Monrealét*. *Corso Calafimi*. A *Conca d'Oro*. *Rocca*. A *Matrici*. *Monda* a székesegyház alapításáról. A bencés kolostor.)

Magyszombaton reggel első dolgunk volt fölkeresni *Monrealét* (a Királyhegyet). Palermot a *Monte Pellegrinotól* a *Monte Catalfanoig*, 75 kilométernyi hosszúságú félkörben, hegyek veszik körül. A félkörnek közepén tornyosodik az 1050 m. magas *Monte Cuccio* süvegalakú tömege. Ennek a hegynek egyik kiugró magaslatán fekszik *Monreale*, 7 kilométernyire *Palermotól*. A festői sziklákra épült város, a kupolás dóm és a norman campanile *Palermoig* ellátszanak; a nap sugarai mintegy gloriával övezik a világhírű templom kupoláit és tornyait. Műértők, esztétikusok, a művészet remekei iránt érdeklődő laikusok egyaránt eljönnek ide, messze földről, hogy lássák, csodálják a képzőművészetnek e ritka szépségű remekművét. Amint a római nép közmondásban is kigúnyolja azt, aki Rómába megy és nem látja a pápát, (*E andato a Roma, senza vedere il papa*), épúgy élcelődik a sicíliai közmondás is azokon, akik elmennek *Palermoba* és nem rándulnak ki *Monrealéba*.

*Cu va n' Palermu e'un vidi Murriali,
Si parti asinu, si nni torna armali.*

Aki *Palermoban* járt s nem látta *Monrealét*,
Elutazott mint szamár s visszatér mint barom.

A *Piazza Bologniról* induló lóvonatúval tettük meg az utat Roccaig, a Monreale hegy lábánál levő állomásig. Felkerestünk, amikor csak lehetett, minden alkalmat, hogy a néppel találkozással érintkezve, közelebb tanuljuk megismerni életét, beszédjében nyilvánuló gondolkodásmódját, jellemét. Most is nyílt alkalmunk az élénk temperamentumú sicíliai népet megfigyelhetni. A Porta Nuován túl egy hatalmas corso, a Via Vittorio Emmanuele folytatása, a *Corso Calatafimi* visz Monrealéba. A corso s folytatása, a monrealéi országút, nagyon népes, élénk forgalommal bír. A *Conca d' Oron* (az Aranykagylón), ezen a rendkívül termékeny síkságon visz át utunk. Ez nemcsak Palermonak, hanem egész Siciliának virágos és gyümölcsös kertje. Szebbnél-szebb kertek, villák, nyaraló telepek szegélyezik az utat mindkét oldalán. Karcsú pálmák, mandulafenyők, ezüstszínű olajfák, sötétzöld citrom- és narancslúgasok mindenfelé, a merre a szem ellát. A narancsfák már túl voltak a gyümölcsözés idején; a narancs-szüret elmúlt; de itt-ott még láttunk aranyalmákat ragyogni a haragos zöld levelek között. Gyümölcs helyett volt virág. A bimbók most fesledeztek; a fehér virágok sűrűn lepték el a fákat s bódító illat áradt szét a levegőben. Az arab stílusú *Zisa* kastély (az arab *Aziza* szó rövidítése) jobbra maradt tőlünk. A kapucinusokhoz se tértünk be. Nem érdekelt a palermóiak ízlése szerinti furcsa temetkezés, mely abból áll, hogy halottjainak csontvázait felruházva, a kapucinusok kriptájában különféle helyzetben felállítják és közszemlére kiteszik. Ilyen ízléstelenségben és a mi idegeinkre kellemetlenül ható látványban már Rómában volt részünk a kapucinusoknál. A 12-ik századból fennmaradt *Cuba* nevű kastély csekély maradványát sem néztük meg ezen alkalommal; annyira be van építve a lovaskaszárnyába, hogy amit láthatunk belőle, azt alig érdemes megtekinteni. A *Villa Tasca* pompás parkja és kerti telepe megérdemelve ugyan egy futó pillantást; de Monreale áll most szemünk előtt mindenek fölött.

A monrealéi országút annyira el van árasztva carrettokkal, azokkal a festett taligákkal, hogy a lóvonatú is alig tud magának utat törni. Megrakodva tartanak Palermoba s üresen mennek vissza

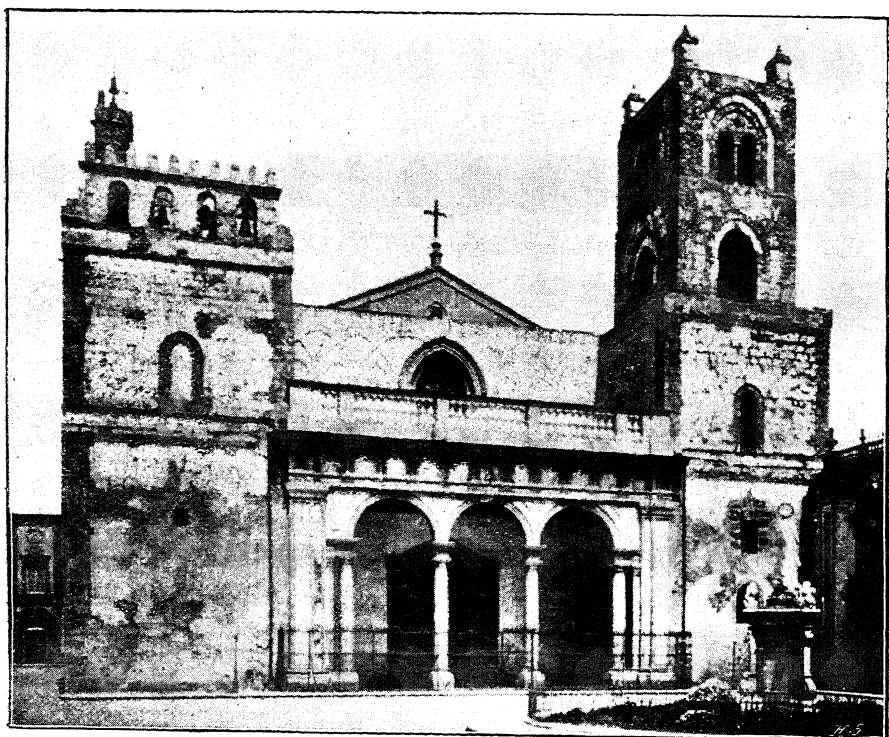
a Conca d'Oro községeibe. Gyümölcsöt, gabonát, zöldséget, virágot szállítanak Palermo piacára. Az arany kagyló bőven ontja áldását Palermora; ez a nagy város meg se tudna élni nélküle. Milyen pompás karavánok huzódnak tova szemünk előtt az országút porában. Mindenik carretto egy-egy megörökíthető kép. Milyen eleven, pajkos gyermeksereg vicáncol az egyiken, milyen dévaj leánycsoport énekel és hahotázik a másikon. Öröm elnézni a nép gyermekeit, ártatlan örömeikben, pajkos jókedvükben.

Rocca állomásnál leszállunk. A lóvonatú itt megszűnik. Kocsin kell felmennünk az előttünk magasló Királyhegyre. Trattoriák, osteriák a leghangzatosabb címekkel, hívogatják az idegeneket bétérésre. Mindeniknek a tábláján ott áll a sicíliai korcsmák szokásos felírása: *Si vende vino e si fa da mangiare*. (Bort mérnek és enni-valót készítenek.) Az egyfogatú kocsik is előhajtanak, a kocsisok ostorpatogtatással kínálják fogatjaikat. Magunk is felkapaszkodtunk az egyik fogat magas ülésére és a sziklás serpentinán haladtunk felfelé. Minden fordulatnál szebb és szebb kép tárult elénk. Az utat szegélyező meredek sziklák, magasan tornyosulnak fejük fölé s mélyen esnek le lábunk alatt. Gyanús alakokkal, koldusokkal, sziklafülkékbe illesztett szent képekkel, carrettokkal s egy-egy gyalogló turistával találkozunk útközben. Figyelmünket mindenképp leköti a tornyok, kupolák vonzó csoportja. Monreale alacsony, szegényes házai kiálló ellentétben vannak a hatalmas méretű templommal, amely előttünk áll egész méltóságával, pompájával.

A székesegyházat, melyet a nép egyszerűen *Matricine*nek nevez, II. Vilmos király építtette 1174—89-ig. A latin keresztalakú dómnak van három hajója, három apsiszal. A főbejárat nagy bronzkapuját 1186-ban „*Bonannus Civis Pisanus*“ készítette. Csodaszépségű domborművei az egyház történelméből vett képeket ábrázolnak. A főbejárat két négyszögű tornyából egyet lehordtak, a másikat megcsonkították.

Amint beléptünk a templomba, melynek fényét a nap sugarai még ragyogóbbá tették, egy percre visszafojtott lélekzettel állottunk meg a hatalmas látvány előtt. Aranyban, színpompában úszott előt-

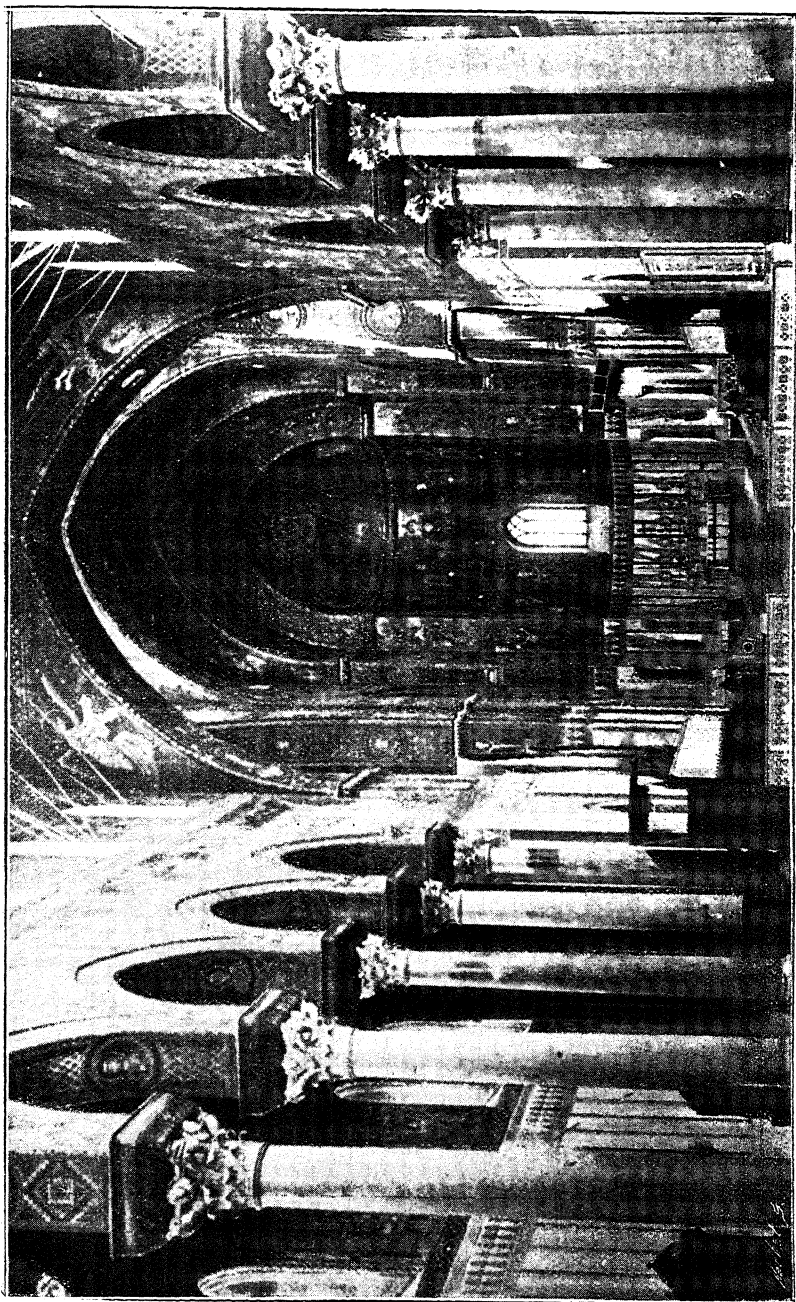
tünk köröskörül minden. Nem tudtuk az első pillanatban hová irányozzuk előbb tekintetünket. Az egész templom belseje a legszebb biznanci aranyos mozaikkal borítva. Az apsisban Krisztusnak túlzott nagyságú képe, arany mozaikból kirakva, nem a szokott jóságos tekintettel, hanem a bíró szigorával tekintett ránk. Az üdvözítő jobb kezével áldást oszt, baljában nyitott könyvet tart, melybe e szavak

MONREALE. A SZÉKESEGYHÁZ. (Matrici.)

vannak írva görögül és latinul: Én vagyok a világ világossága, aki engem követ, nem jár a sötétségben. Alatta trónon ül Sz. Mária, az isteni gyermekkel. A fejét könyező fénysugárban e görög felírás van: „Szeplőtelen“.

A bazilika 102 méter hosszú és 40 méter széles. A három hajót két oszlopsor választja el. A 18 egydarabú keleti márványoszlop régi templomokból való. Az oszlopívek mór stílusban vannak tartva.

MONREALE, A SZÉKESÉGHÁZ BELSEJE.

A templom mozaikjai 6340 □ méter területet foglalnak el. Ennél szebb, művésziőbb mozaikot nem képes a művészet felmutatni. Saracén, byzanti és hanyatláskorbéli görög ízlés egyesülnek itt egymással. A mozaikok tárgya az ó-testamentomból, a Jézus életéből és az apostolok cselekedeteiből van merítve. A királyi trón felett Vilmos király van ábrázolva, amint egyenesen Krisztustól (és nem a pápától) veszi át a koronát; az érseki szék fölött II. Vilmos Máriának ajánlja fel a templomot. Amott a jobb oldali kereszt-hajóban van I. és II. Vilmos sarkophagja. A székesegyház alapításáról a következő legenda jár szájról szájra a nép között. II. Vilmos király, a Jó, egy napon Monreale környékén vadászva, nagyon elfáradott s egy nagy sz. Jánoskenyérfa árnyékába dülve, elaludt. Álmában megjelent előtte Szűz Mária s a fa alatt elásott nagy és gazdag kincset mutatott neki. Vilmos fölébred, ásatni kezdett s oly nagy és gazdag kincset talált, amelyet még ember nem látott soha. Azonnal mestert hívat, s fölépítteti a mostani templomot, s azt Sz. Máriának ajánlja. Velasquez J. festő azt a jelenetet örökítette meg abban a szép freskóban, mely a szomszédos bencéskolostor lépcsőházát díszíti.

A monreali székesegyház olyan bűverővel hatott ránk, hogy alig tudtunk megválni tőle. Újra meg újra visszatértünk a már megnevezett helyekre. A siciliaiak joggal tarthatják ezt a templomot a világ legszebb, legpompásabb művének. A népköltészet így énekel róla:

*Binidittu lu mastru chi la fici,
Lu' mperaturi chi la fici fari!
Di quantu è ricca 'un si cunta e 'un si dici.
Nuu cc' è oru, nè argentu, nè dinari.
Maria, ch' è di li Celi 'mperatrici,
Dissi: „Lu tronu meu mi voggliu fari,“
L'ancili manna a fari la Matrìci,
E firmaru lu volu a Murriali.*

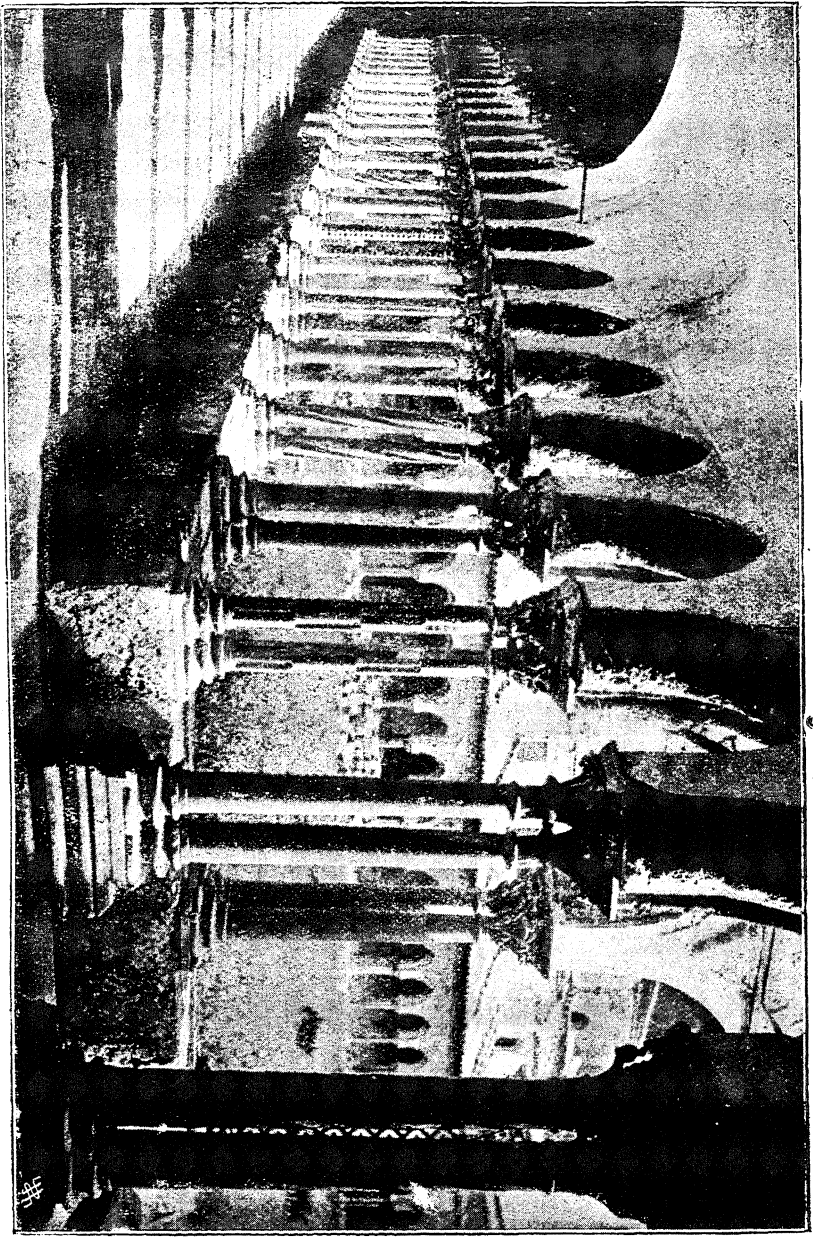
Áldott a mester, aki csinálta,
A császár, aki csináltatta!
Gazdagságát nem lehet elbeszélni, elmondani.
Nincs annyi arany, ezüst, pénz.

Mária, az ég királynéja,
 Mondá: Királyi széket akarok magamnak,
 Elküldé az angyalokat, hogy templomot csináljanak,
 S Monreálénál álltak meg röptükben.

Még fel sem ocsúdtunk a művészet egyik remekének hatása alól, már a másiknak fénye, pompája bővölte le szemünket. A bejáratnál lefízetett egy líra belépti díjra megnyitlak előttünk az egykori bencéskolostor udvarának ajtai. Monreale halmán első épület volt az a bencéskolostor, melynek romjaiból még csak az oszlopos udvar van fenntartva, hogy tanúskodjék a 12-ik század egyik impozáns alkotásáról. II. Vilmos építtette ezt a kolostort, 1174-ben, a bencések számára, s vele egy időben vetette meg alapját a székesegyháznak is. A kolostor elpusztult, csak oszlopos udvara dacol még az idővel s annak emészto hatalmával. A nagy négyszögű udvar négy oldalán oszlopos folyosó vezet körül, 216 kettős oszloppal. Ez az udvar oly nagyszerű hatással van ránk, hogy nem a szerény szerzetesek kolostorában, hanem inkább az Abencerragok palotájában képzeljük magunkat.

A nap ragyogó fénye tündéri világításba helyezi az oszlopos udvart, s annak szépségét, pompáját hatalmasan növeli. A kettős oszlopok minden párja más-más alakú, más-más díszítésű. Vannak közöttük felfuto levelekkel, virágokkal ékesek, vannak olyanok, melyek ritka márványok és drágakövek mozaikjaival voltak kirakva; mások megint faragott arabeszekkel vannak díszítve. Aztán amint az oszlopok különböznek egymástól, úgy fejeik is más-más faragványnyal vannak díszítve. Vannak oszlopfetek virágokkal, mada- rakkal, mások megint emberi alakokkal, csodás állatokkal. Az ismeretlen szobrász kifogyhatatlan leleményességét és művészetét a kivitelben egyaránt bámuljuk.

Ennek a csodásszépségű helynek a varázsa ellenállhatatlan hatással van lelkünkre. E romok szemlélésénél visszaképzelmük magunkat a századok előtti multba, magunk elé képzeljük ennek a helynek az élettől elvonult lakóit, amint tudományyal, istenes cselekedettel, contemplatioval töltötték életüket. Mily emelő, mily

MONREALE. A BENCÍSKOLOSTOR UDVÁRA.

megnyugtató lehetett itt az ő életük, elvonulva a világtól, melynek mozgalmas életét, kicsinyes hiúságait innen a magasból, innen a távolból nyugalmas lemondással szemlélhették. Mily lelki élvezet lehetett itt élni, itt álmodni át az életet.

A bencéskolostor és székesegyház körül keletkezett aztán Monreale helysége, mely ma 20.000 lakost számláló szegényes város. Monreale felett magasan, a Monte Cuccio derekán, fekszik *S. Martino*, a Nagy Gergely pápa által a 6. században épült bencéskolostor, mely ma állami célokra, gazdasági intézetté van átalakítva. Már ide nem vágyakoztunk. Útja rossz és a hegyen tanyászó rablók miatt nem biztos. A Monrealéban állomásozó csendőrparancsnokság a *Boccadifalco*-ig terjedő kirándulásra szívesen ad két csendőrt kíséretül, de erre az élvezetre nekünk se kedvünk, se időnk nem volt. Azért azon az uton, amelyen jöttünk, tértünk vissza Palermoba.

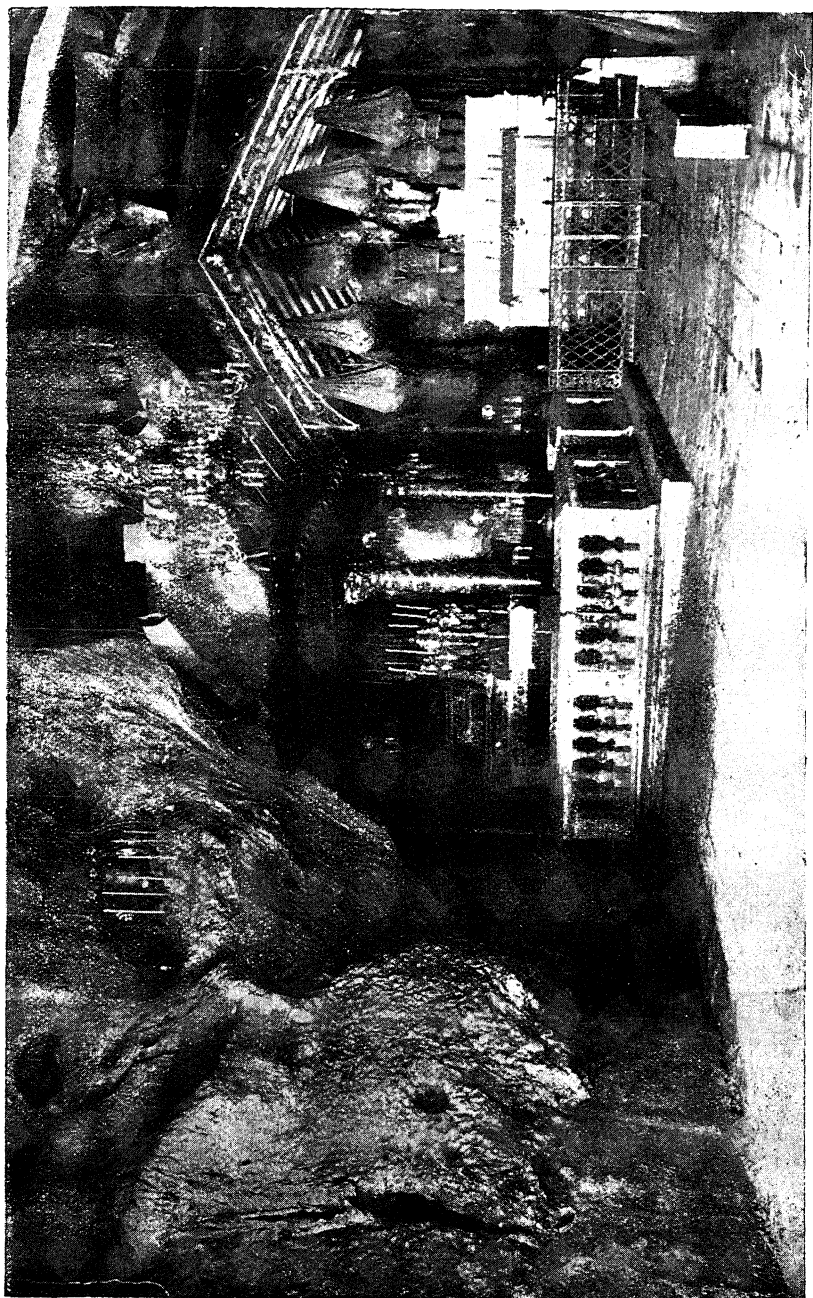

XXI. Búcsú Trinacriától. Utazás hazafelé.

(Búcsújárás a városban. Készülődés a húsvéti ünnepekre. Elutazás a Cariddi-gö-
zönsön. Santa Rosalia barlangja. Capo Zaffarano. Soluntum. Addio a rivedere!
Aeolus szélisten hazája Nápolyban. Róma. Frascati. Ancona. Fiume. Egy nyo-
masztó sejtelen.)

Még egy utolsó sétakocsizást tettünk a városban, bejártuk még egyszer a Macquedát, megnéztük az épülőben levő hatalmas Teatro Massimot, mely külseje után ítélve, egyike lesz a világ legnagyobb színházainak. A Piazza Ruggiero Settimo vidéke, mely most van kiépülőben, idővel a város legszebb része lesz. Erre terjeszkedik most az új-város. Itt vannak a gazdagok, előkelők palotái, szép kertekkel körülvéve. Aztán benéztünk a szegény nép tanyáira is. Élénk sürgés-forgás volt itt. Holnap lesz húsvét napja, kiki siet házáat valamivel ellátni a szent ünnepre. A halárúsok nekünk is kínálhatták a tenger gyümölcset (*frutta di mare*), a sok tengeri szörnyet, a furcsaalakú halakat, rákokat, tuskés állatokat, polipokat. Bőviben voltak a piacon különösen a mazsolás kalácsok, édes sütemények, gyümölcsös kenyerek; ezeket a sátrakat lepték el különösen a vásárlók. Egész napon át el tudtuk volna nézni ezt a népet, az ő érdekes viselkedésében, élénk taglejtéseivel, lármás beszédjével. De közelgett az elutazás ideje. Nehezünkre esett a válás. Már korábban megvásárolt útjegyünkkel felkerestük a kikötőben horgonyzó *Cariddi*-t (Charybdis), a *Navigazione Generale* új hajóinak egyik legszebbikét, melylyel Nápolyba utaztunk.

A társaság hajójáról, pompás és kényelmes berendezéséről, előzékeny személyzetéről, a kitűnő ellátásról, a figyelmes kiszolgálásról a legnagyobb elismeréssel nyilatkozhatom. A hajó fedélzeté-

PALERMO. SZT. ROSALIA BARLAGNJA. (Grotta di S. Rosalia.)

ről még egyszer körüljártattuk szemünket a szép panorámán. Épen előttünk emelkedik fel a tengerből a pompás Monte Pellegrino, közelebről látjuk a hegyre vezető utat, melyet nagy költséggel építettek a hegy meredek lejtőjére. A 600 méter magas hegyen táborozott volt 247—245-ig Kr. e. Hamilkar Barkas, amikor a rómaiak által megszállott Panormust ostromolta. A hegynek túlsó oldalán, nehezen megközelíthető helyen, van Rosalia barlangja (*Grotta di S. Rosalia*). A szentéletű szűz, Sinibaldo herceg és II. Vilmos király egy unokahugának leánya, ide vonult el a világ elől, ifjú kora legszebb virágjában. Itt találták meg holttestét s nagy ünnepélyességgel vitték Palermoba, hol az ő jelenléte által vége szakadt a pestisnek. Azóta a város védőszentjeül tisztelik Szt. Rosaliát. A barlang, melyben ő elvonulva élt volt, szentélylyé van átalakítva, melyhez a hívők seregestül elzarándokolnak, különösen pünkösdkor és a szentnek ünnepein. A Monte Pellegrino hegy tetején van a tengerészeti megfigyelő állomás.

Öt óra után felszedte hajónk a horgonyt, elhagyta a kikötőt és mi újra ott jártunk a Tyrrhéni-tengeren. Még mindig a szép Palermon, a Monte Pellegrinon, a távolban elmosódó Monrealén csüngött tekintetünk. Feltűnt a festői *Capo Zaffarano* is, a palermói öböl másik szélén. A Monte Pellegrinoval együtt őrzik az öblöt, két ellentétes pontján. Az öböl partján vannak *Soluntum* romjai. Nagyon kevés nyoma maradt ennek a régi phöníciai gyarmatnak; mindössze néhány kődarab jelzi az egykor virágzó telepnek helyét.

Nemsokára megszólalt a hajó csöngettyűje, ebédre hívott. A menu gazdag és változatos volt; a szárazföld legelső hételjében se lehetett volna jobbat várni és kapni, mint aminőt nekünk a Cariddin felszolgáltak.

Mire vége szakadt az ebédnek, a nap is nyugovóra szállott. Palermonak már elmosódó körrajzát se láthattuk. Gondolatban ke-restük fel a szigetnek e ragyogó édenét, a szép Panormust. Lelkünk elé idéztük azokat a műemlékeket, melyek a szép lovagkornak magasztos tanúi. Búcsút vettünk tőlük; nehéz szívvel, de azzal a reménnyel, hogy még egyszer majd viszontlátjuk. *Addio, a rivedere!*

SOLUNTUM. CAPO ZAFFARANO.

Gyönyörű szép holdas est volt. Alig tudtunk megválni a tenger látásától. A hullámokban visszatükröző hold csalóka játékot űzött a habokkal. Élvezet volt elnézni a tenger villódzását. Mintha néha lángot vetettek volna a felkavart habok, aztán megint mintha arany-gyöngyök tajtékzottak volna a hajószántotta barázdákban.

Éjjel haladtunk el Aeolus szélisten hazája, a Liparii-szigetek előtt. Ez a szigetcsoport különféle néven szerepel. Nevezik *Aeoli*, *Vulkani* szigeteknek és *Hephaistiadesek*nek is. Hét nagyobb és tíz kisebb sziget van egy csoportban. Összes területük 148 négyszög kilométer 18400 lakossal. A szigetek együttesen és külön-külön is érdekesek alakulásuknál, természetrajzi sajátágaiknál és történelmi szereplésüknél fogva. Bár 600 méter mélységű tengerszoros választja el e szigeteket Siciliától, azért mégis e szigethez tartozóknak tekinthetők. Nem egyebek ezek kis vulkánoknál, melyek az Etna árnyékában keletkeztek, mondja Reclus. A Vesuvnak az Etnával való érintkező vonalán, valószínűleg egy és ugyanazon korban, keletkeztek s ugyanazon tűzhelynek kitörései. Mindenik sziget talaja nem egyéb, mint a kidobott láva, hamú, horzsakő, salak lerakódásánál. Valószínű, hogy a vulkánok különféle jelenségei, melyek az idő jelzéseiül szolgáltak, adtak alkalmat arra, hogy a szigeteket Aeolus szélisten hazájának nevezzék. Már a régiek sokféle mondát kötöttek e szigetekhez. Homeros és Vergilius is a szélisten hazájának tartják e szigeteket, különösebben pedig Strombolit. Szerinte itt lakott Aeolus (Odysseia X. 3—4)

Egy uszó szigeten; áttörhetlen magas érefal

Zárja körül szigetét, s tar szikla mered föl az égre. (Kempf.)

Vergilius is megemlíti a szelek istenét, mindjárt Aeneise kezdetén, leírja lakását s az általa féken tartott és szabadon bocsátott szeleket remekül festi. (Aeneis I. 50—63.)

Izzó lelkében Saturnia így tusakodván,

A kormos felhők szélvészterhelte honába,

Aeoliába elért. A király itt, Aeolus, öklös

Sziklaüregben a dúlakodó szeleket s zajos orkánt

Börtönnel s luncsal zabolázza, s parancsait osztja.

Nagyboszusan tombolnak ezek s bömbölnek az ajtók
 Zárainál. Fenn ül magasan jogarával az ormon
 Aeolus és csilapít s mérsékli a háboruságot;
 Mert ha nem: elhordják a tengert, földet, az égnek
 Boltozatával együtt s átsöprik velök a léget.
 Ettől tartva, setét barlangra veté a hatalmas
 Égi király őket s leszorítva magas hegyek által.
 Oly fejedelmet adott nékik, ki parancsra, miképen
 Szerződése köté, húzzon, vagy ereszszen a féken. (Barna N.)

Első utamon közel jártam hozzá s láttam akkor heves kitérését és izzó lágóját, mely a tengerbe szakadt. Most a szigetcsoport nyugati részén haladtunk s *Alicuri* sziget mellett haladtunk*el. Ez a szigetcsoport legkeletibb szigete 8 négyszög kilométer terjedelemmel. A régi világban is teljesen lakatlan velt, ma is csak pásztorok és halászok tanyáznak rajta.

Legközelebb Siciliához fekszik *Volcano* szigete, melynek *Hiera*, *Thermissa*, *Therasia* és *Vulcania* neve volt a különböző korokban. A sziget teljesen lakatlan, elhagyatott; mert folyton működésben levő tűzhányója lágójával, lapillival és salakkal borítja el felületét. A talaj mindig mozgásban van, folyton süpped és roskadoz a járó lábai alatt. Pár évvel ezelőtt egy angol telepedett meg a szigeten, melyet megvásárolt s kénygyarat állított fel. De egy éjjel, szent Domo-kos napján, hirtelen megindult a tűzhányó hegy, nagy rázkódtatások és irtózatos dörgések között oly hatalmas lávaszakadás tört elő a *Volcanoból*, hogy a hegy alját pár perc alatt teljesen elöntötte. Az angolnak alig volt annyi ideje, hogy egy csolnakon menekülhetett. Az elpusztított gyártelepen most egy szegény család lakik egyedül, hogy gondját viselje annak, ami még fennmaradt a pusztulás után. A régi írók ide helyezik *Vulkán*nak földalatti műhelyét. Itt dolgozik ő legényeivel a folyton füstölő és égő kovácműhelyben. A mai kor gyermekei *Vulkán* isten helyett a sátánról mesélnek. Itt tanyázik a gonosz lélek s nem egyszer kísérti a szomszéd szigetek lakóit. Aki szigetére lép, azt tűzesővel, mennydörgéssel ijeszti és kergeti el onnan. Nem is tanácsos azt fölkeresni; legtöbbnyire veszedelemmel jár meglátogatása. Szomorú képe van a szigetnek, csupa salak,

korom, hamú és horzsakő borítja. A hegy repedéseiből füstoszlopok és gázok törnek ki időnkint, nagy dübörgéssel és sistergéssel. A két kilométer területtel bíró tűzhányó folyton füstöl és tüzet lövell. A fajtó gázaktól alig lehet kráterjéhez közeledni.

Volcano szigetét csak sekély, legszélesebb helyein alig egy kilométer széles csatorna választja el *Liparitól*, a szigetcsoport legnagyobb szigetétől, mely 35 négyszög kilométer nagyságú és a régi korban Meligunis nevet viselt. A sziget főhelysége is Lipari nevet visel; amphitheatráliter fekszik s 13.000 lakost számlál, kiknek legnagyobb része fegyencekből kerül ki. A város régi kastélya (*Castello*) ma fegyencek száműzési helye. A gonosztevőket (*coatti*), kik büntetésüknek egy részét kiállották, ide internálják. Nappal szabadon járnak a városban; de fegyencruhában. Fejenkint 50 centesimit kapnak az államtól, melyet élelmükre fordítanak. Pénzért dolgozhatnak is; de este, a kürtjelre, vissza kell térniök börtönükbe. Legtöbben a kiállott büntetés után ott maradnak a szigeten, ahol a lakosság körében megtelepedve, új életet kezdenek. Liparinak van püspöke és káptalanja. A politikai hatóságot, a messinai prefektusnak itt lakó helyettese, a *delegato*, képviseli. A liparoták jellemre, szokásokra nagyon elütnek a többi olaszoktól. Békés, szelíd lelkületűek, kevés igényűek és vendégszeretők; de mint minden gyermekkorában levő nép, együgyűek és babonások. Furcsa temetkezési szokás uralkodik a szigeten, különösen az előkelő személyekre nézve. Csontvázaikat ruhákba burkolva, közszemlére teszik ki a temető halottas kamrájában. Ilyen különös megtisztelő módon helyezik el a káptalan kanonokjainak csontvázait a kastély falába vágott fülkékben. Papi ornatusban, fejükön quadranssal, állanak hosszú sorban az utcára néző fülkék falára kötözve. Furcsa felfogása az örök nyugalomba való helyezésnek!

Lipari kiégett vulkánjaiból nagy mennyiségű horzsakövet (*pietra di pómice*) hoznak forgalomba, mely a világ minden horzsaköve között a legjobb minőségű. 1500 ember foglalkozik annak bányászásával. A kiégett vulkán kráterje 300—400 méter mély. Ennek fenekére szállnak alá a munkások, hátukon egy kosárral,

kezükben egy csákánnyal és cseréplámpával. A nagy és fárasztó utat a tűzhányó fenekéig és vissza alig 5—6-szor teszik meg napjában. Magáról Lipari szigetéről hat-hét millió kilogrammot szállítanak ki évenként.

A szigetnek van kitűnő hővize, melynek 42° R. a hősege. Fürdőt szándékoznak berendezni vele, egyelőre azonban malom hajtására használják. Van gőzfürdője is, (*Le Stufe*), mely még Diodor leírásaiból ismeretes. Hegyei, a *Sant' Angelo* és *Monte della Guardia*, már nem működnek többé, mint tűzhányók. Csak gázakat lehelnek ki és néha-néha földrengéssel jelzik, hogy a keblükben lakó tűz még nem aludt ki. A *Monte della Castagna* csupa obsidiánból áll; egy másik hegye, a *Monte Bianco* fehér horzsakővel van takarva, s olyan, mintha hóval volna borítva; a könnyű fehér kődarabok néha legörögnek a tengerig s úgy lebegnek a hullámokon, mint a habok tajtéka.

Filicuri, *Salina* és *Panaria* szigetek majdnem egy magaslaton fekszenek. *Filicuri* az ó-korban pálmákkal volt benőve, ma műveletlen, puszta, 15 négyszög kilométer terjedelemben. *Salina* (gör. *Didyme*) 28 négyszög kilométer nagyságú. Van egy kiégett ikervulkánja. A termékeny talajban rendkívül jó bor terem, különösen híres a *malvasia* bora. Négy helységében közel 6000 lakója van a szigetnek. *Panaria* (Hikesia) szigete teljesen műveletlen, kopár. Ez a sziget a régi idők óta nagy változáson ment keresztül. A tűz teljesen megváltoztatta alakját. A szigeten volt egy tűzhányó, melynek nyoma teljesen elveszett. Strabo idejében nem volt ritkaság a sziget körül a tenger hullámain lebegő tűzoszlopokat látni, melyek, mint a bolygótűz, végig futottak a tengeren. Ma csak felfelbuggyanó hőforrások és fortyanó gázok tanúskodnak a tengeralatti talaj vulkánikus erőiről.

Reggel már Nápolyban voltunk. Itt kirándultam *Torregaveta* vidékére. Bejártam újra *Bajae*-t, *Cumae*-t, *Miseno*-t. A *direttissimo*-val (villámvonattal) Rómába utaztam. Ott este az *Aragno* kávéházban húsvéti kiránduláson levő honfitársaimmal találkoztam. Másnap, húsvét másodnapján, kirándultam *Frascatiba*, a Tusculum

romjaihoz, az *Albano* és *Nemi* tavához, *Rocca di Papa* helységbe, hol egykor Hannibál táborozott. Aztán tovább, tovább. Elhagytam az örök várost, melynek szépségeit annyiszor megcsodáltam, annyiszor élveztem. *Anconá*-ból a Villám gőzösön keltem át Fiuméba, ahonnan sietve utaztam haza. Egy sötét sejtetem kínzó súlya nehezedett lelkemre; az nyugtalanított, az hajtott haza felé. Sejtelmem a való képében lépett szemeim elé. Két fiamat, két szemem fényét, betegem találtam. A gyermekek legborzasztóbb betegsége kerítette őket hatalmába. Az orvosi tudomány egy újabb vívmányának, az orvosok odaadó gondosságának és a kiapadhatatlan anyai szeretet önfeláldozó ápolásának köszönöm életbenmaradásukat. Legyen áldott érette az isteni gondviselés!

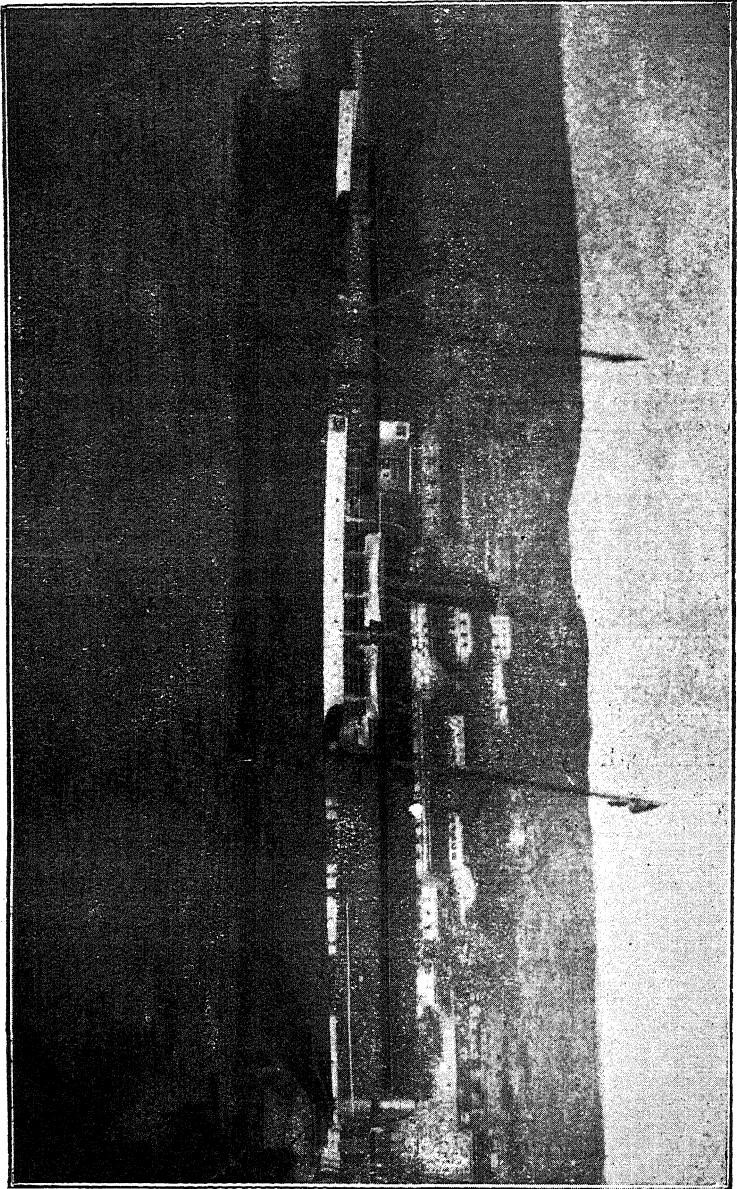

XXII. Nyolcszáz tengeri mértföld.

(Második utam az Árpád gőzösön. Utazás Maltába, Trieszt. Az Ádrián. A dalmát szigetek között. A lissai tengeri ütközet. Sziúronyok a tenger hullámaiban. Az Otranto-szorosban. Sicilia partjai. Siracusa. Petőfi olasz fordítója. Malta szigete. La Valetta. A bevehetetlen.)

Aprilis harmadikán hagytam el Budapestet, hogy Fiumén és Trieszten át Maltába, s onnan Siciliába utazzam. A Karszton még igen sok hó volt. Amint a fensík legmagasabb pontjáról a tengerre tekintettem, az egész vidék sötét volt. Nagy borulat és eső fogadott Fiumében, de csakhamar kitisztult. Itt átvevén az Ádria igazgatójától a Malta és Siciliába szóló ajánló-leveleket, elutaztam Triesztbe, hogy ott szálljak arra a hajóra, mely tegnap hagyta el a fiumei kikötőt, hogy Trieszten át Maltába utazzék. Igen megörültem, hogy az *Árpáddal*, ezzel a kipróbált jó gőzössel, melylyel a múlt évben utaztam Siciliába és Marseillebe, fogok utazni Maltába. Viszontláttam a derék *Randich* kapitányt, a hajó parancsnokát, aki mellé most *Curtini* másodkapitány és *Mikotz* hajóhadnagy voltak beosztva. A jó *Pasquale*, a *cameriere*, már a vasútnál várt rám Triesztben, s megint oly jó gondunkat viselte az egész uton, mint az első alkalommal.

Április ötödikén, pénteken délután négy órakor, keltünk útra, valamivel később a rendes időnél; mert igen sok rakománya volt gőzösnöknek. Sok Hunyadi-János keserűvizet, deszkát, iparcikket, üveget, rostakeretet, nyers cukrot és üres hordókat vett fel Triesztben.

Az Ádria-társaság „ÁRPÁD” gőzöse.

Ezen mű számára készült fénykép után.

Utazó-társaságunk velem együtt hat tagból állott. Jobbára régi ismerősök, négyen magyarok; két útitársunk nevével tette meg e szép utat.

Az Ádria ezúttal jobb volt hirénél. Bár április nem tartozik a tengeri utazások kellemes hónapjai közé, mi nem panaszkodhatunk ellene. Elég jól viselte magát. Voltak ugyan a tengernek kisebb hullámzásai, sciroccális borulatai; de ezek legkevésbé se hozták ki a társaságot jó hangulatából, nem zavarták élvezetében.

Gyakrabban látott és ismert vidékeken haladtunk. Azért most is szívesen néztük az isztriai tengerparton szépen fekvő *Pirano* helységet, melynek várbástyái festőileg terülnek el a hegyoldalban és a hegygerincén, a tengerre meredeken leszakadó hegyoldalt és a magasan fekvő templomot. Kilenc óra felé *Pola* irányában voltunk; messziről láttuk kikötőjét, melyben hadi hajók villamfénynyel végeztek műveletet; a reflektorok fénykévéket löveltek és szórtak a vízre.

Szép volt a nap lementé is. A nap tüzes korongját ketté szelte közepén egy felhő, s a megosztott korong hasonlított két felfordított török süveghez.

Másnap reggel már túl voltunk a dalmáciai *Isola Lungán* vagy *Grossán*, *La Incoronata* sziget körül jártunk. Az Incoronata sziget köré több kisebb sziklasziget csoportosul, melyek jobbára kopárok, lakatlanok. Nyolc óra felé *Ancona* irányában szelte hajónk a hullámokat. Dalmácia hegyei hullámosan húzódnak végig a partok felett. Nem messze tőlünk az Ádria-társaság „*Báthory*“ gőzösét láttuk velünk egy irányban haladni; most tette első útját a Fekete-tengerre.

Busi és *Lissa* között haladtunk. A lissai tengeri ütközetről folyt a beszéd. A másodkapitány, aki jóízű humorával sok derült órát szerzett társaságunknak, egy naiv utazóról mesélt nekünk, aki minduntalan a legfurcsább kérdésekkel ostromolta a hajó tisztjeit. Lissánál természetesen a tengeri ütközetről faggatta őket, mintha mindnyájan Tegetthoff vagy Persano admirális oldalán harcoltak volna.

Itt volt az ütközet, e helyen sülyedt el a *Rè d' Italia*, felel neki a faggatott.

És honnan tudják az urak, kérdé a kíváncsi, hogy épen e helyen sülyedt el?

Könnyű azt megjegyezni, felelt, mert e helyen koronkint most is bukkannak fel szúronyok a tengerből.

Az utazó nagyokat néz a hajószisztre, majd a tenger hullámain vizsgálgatja figyelmesebben s csak azon csodálkozik, hogy ilyen fontos adat nincs a Baedekerben.

Délben közel jártunk *Comisa* helységhez Lissa szigetén, délután nyugatra tőlünk *Pelagosa*, keletre *Cazza*, *Lagosta* szigetek. Hét óra felé már elmarad a szárazföld. A hold magasan jár az égen, háromnegyed résznyire van megvilágítva. A tenger fodros hullámokat ver. *Monte Gargano* homályos körvonalakban tűnik fel nyugaton. Olaszország felé felhős, borús az ég.

Virágvasárnapján reggel nagyon borult az ég felettünk, hideg eső permetezik. Keleten az albán hegyek hóval borítva, nyugaton a pugliai partok látszanak. Az Otranto-szorosban hullámos tenger s hideg eső fogad. Dél-délnyugati szél (*ostro-libeccio*) kerekedik fel, mikor *Capo S. Maria di Leuca* irányában haladunk. A vihar meghozta a maga kedvenc madarait, a sirályokat. Ott röpköd kettő hajónk körül, már reggel óta. A hullámok játéka három delfint is jókedvre hangolt. Egymással versenyezve hánynak bukfenceket, mintha minket akarnának mulattatni ebben a szomorú hangulatban. Ezek voltak egy ideig szórakoztatóink; mert jó sokáig követték hajónkat; a sirályok egész nap körülöttünk röpködtek, fáradhatlanul és sikongtak keservesen. Majd csendesebb, majd hullámosabb lett a tenger. Este felé csendes, tiszta időnk volt; a hold is felvidített kedves méla fényével. Jó sokáig maradtunk fenn a hajó hidján; jó kedvben hamar telt az idő.

Utazásunk negyedik napjának hajnalán nyugtalan tengerre ébredtünk. Közeledtünk *Sicilia* partjaihoz. Az *Etna* még köddel volt burkolva. Aztán, amint a nap feljött az égre, mindig tisztábban látszottak körvonalai. Hosszan terült el a tenger partja felett. Csúcsa hóval volt borítva, mely a magasan járó nap fényétől vakítóan ragyogott. A kúp két oldalán csupasz gerincek vonultak el, mélyebb

fekvő részeik szintén hóval voltak borítva. Az Etna megett a Messinai-szoros mentén a *Peloroi* hegység, jobbról Calabriában az *Aspromonte* tömege, sötét felhők közé burkolva. A kép igézően szép volt. A hajó orra irányában *Siracusa* városa látszott. Negyedik napja járunk a tengeren. Nem csoda, ha jól esett a szárazföldnek a látása, bár ez a föld még nem a mi célpontunk, még nem kötünk ki partjain. Mi csak este felé fogunk célhoz jutni. Közel jártunk a sicíliai partokhoz. *Augusta* kikötője, mely most a hajók vesztegzárául szolgál, nyíltan áll előttünk. Feltűnnek aztán *Siracusa* magaslatai. Látjuk *Ortygia* szigetét, melyen egykor a régi városnak egy csekély része feküdt, ma pedig az egész *Siracusa* vonta meg magát. A régi *Siracusa* romjai a magaslaton, az új-város fölött látszanak. Rom, pusztulás, kőhalmaz, törmelék csupán, alig egyéb.

A sicíliai part mentén haladtunk. A *Capo Murro di Porco* hosszan elnyúló fok, lapos partokkal; aztán a szépen fekvő *Avola* helységet láttuk; majd egy domb mögül feltűnik *Noto* városa, a *Falconara* folyó mellett. A hegyoldalban fekvő város erdőségtől van körülvéve. Itt lakik *Cassone* költő, aki a magyar nyelvet önerejéből megtanulta, hogy Petőfit eredetiben érthesse és élvezhesse. Az ő Petőfi fordítása nemcsak az olasz, hanem a világgöltészet legjobb fordításai közül való. Ez a körülmény eléggé igazolja, hogy *Noto* helység iránt mi magyar utazók különösebben érdeklődtünk s rokonszenvvel néztünk azon hely felé, ahol a magyar nemzetnek egy melegkeblű barátja és lánglelkű Petőfinknek jeles tolmácsa lakik.

Pachino falú a *Pachynum* foktól, (ma *Capo Passero*), vette nevét. Maga a híres fok, mely *Sicilia* legdélibb pontját képezi s hosszan nyúlik a tengerbe, csupasz, szakadozott szirtekből áll. A vidék kopár, sziklás törmelékkel borítva, kevés olajfával. A fok előtt elterülő kis szigeten egy régi kastély romjai látszanak, egészen elhagyatva, gazdátlanul. *Sicilia* partjai hátunk megett maradtak. Delfinek játszadoznak, kergelődnek, versenyezve bukdácsolnak a tenger hullámaiban, mintha pajkos gyermekek játszadoznának. A tenger nyugtalansága már kezd unalmunkra lenni. Csak az vigasztal, hogy látszanak *Malta* szigetének körvonalai, majd a partok mindinkább nagyobbodnak.

Már az erősségek, a várfalak, a bástyák látszanak. A hullámzással már keveset törődünk. Van, ami figyelmünket magához ragadja, lekösse. Meredeken emelkednek a tengerből a sziget sziklái, melyek természetleneknek és csupaszoknak látszanak; mert kőtéraszok és falak veszik körül a mezőket, szántóföldeket. Amint közeledünk a szigethez, erős bástyák és magas kőfalak tűnnek szemünkbe, melyek a várost a szárazföldről körülveszik és megerősítik. Öröm és bámulat vegyesen fogják el lelkünket. Örülünk, hogy végre szárazföldre léphetünk s bámulva nézzük azt a nagyszerű képet, mely szemünk elé tárul.

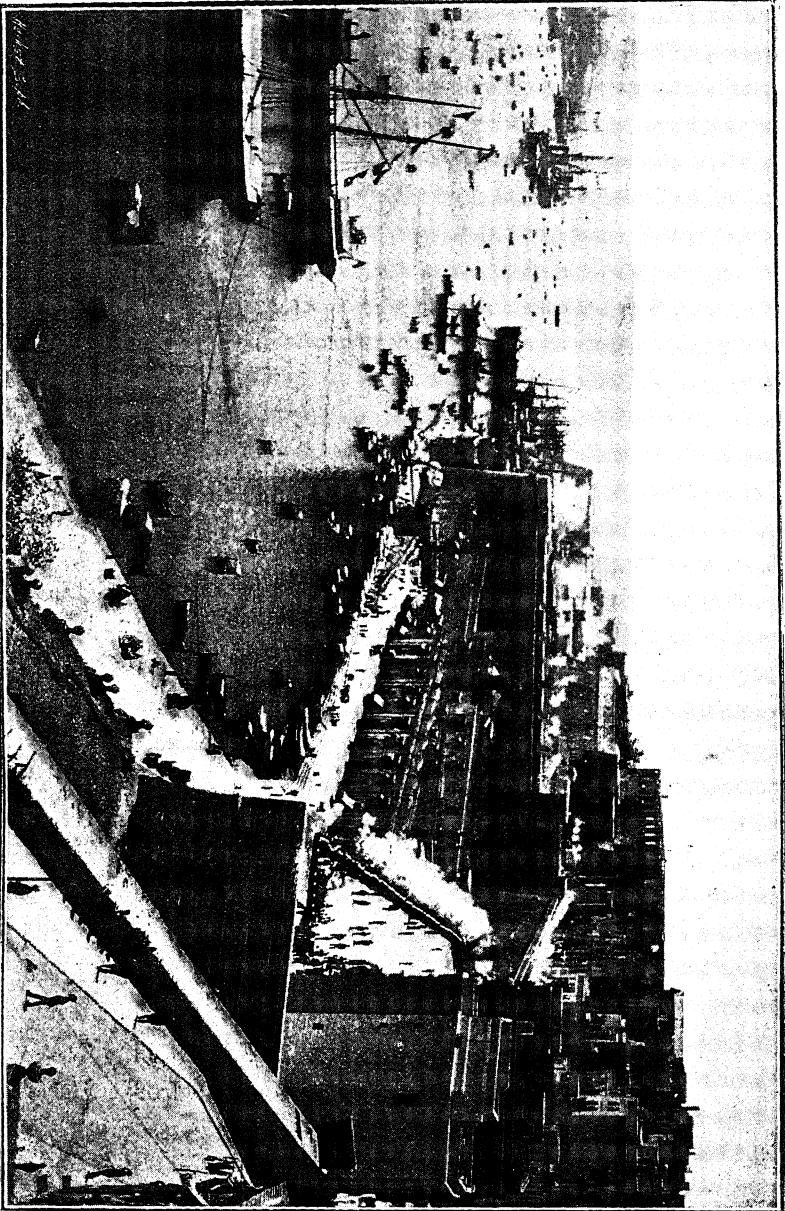
XXXIII. Malta.

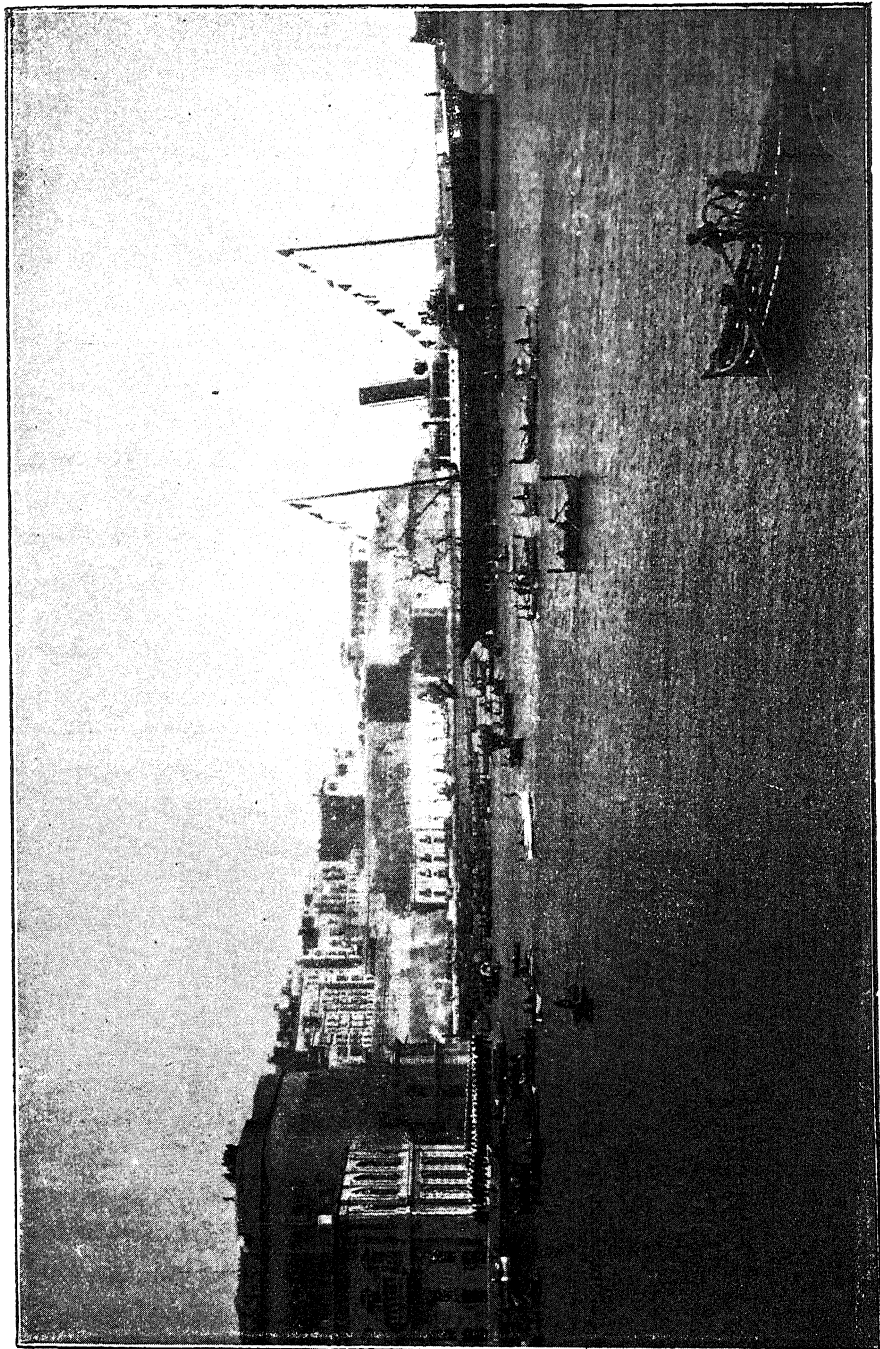
(*La Valetta városa. A hatalmas erődök. A Grand Harbour. A Marsa Muscetto kikötő. A bevehetetlen város. A város utcái. Utcai élet. A nők sajátos viselete. A faldetta. Angol katonazene. A Strada Reale. Sétakocsizás. Malta gazdag tenyészte. Città vecchia, az ó-város, Sz.-Pál barlangja. A sziget leírása. Papi uralom. A maltai nép. A sziget története. A hamisítatlan tej. A kormányzó palotája. A maltai lovagrend. A múzeum. Egyetem és lyceum. S.-Giovanni-templom. Malta ipara. Calypso barlangja. Sz.-Pál Malta szigetén*)

La Valetta képének nagyszerűsége fölemel, bámulatba ejt; de nem vonz, inkább elidegenítőleg hat ránk; nem biztat, nem hívogat, hanem visszautasít. Vagy kiben ébresztene bizalmat, ki venné hívogatásnak, ha minden oldalról fegyverekkel fogadnák? *La Valetta* városa pedig így fogad minket.

Három hatalmas erődje, megerősített bástyákkal s megrakva ágyúkkal néz a tengerre. A középső erőd, a *Fort St.-Elmo*, egy hosszú földnyelvnek legszélsőbb pontjára van építve. Ezt két oldalról két földnyelv karolja át. Az északi, a Sliema földnyelven van a *Fort Tigne*, a déli földnyelven a *Fort Ricasoli*. Ez a három erőd dűl a három földnyelv által bezárt két kikötő bejáratára. A középső és a déli földnyelv között terül el a nagy kikötő (a *Grand Harbour*, *Porto Grande*), melybe a déli földnyelv számos kisebb oldalágot bocsát, melyekkel kisebb öblöket alkot. A középső földnyelvre van építve a tulajdonképi város, *La Valetta*, és egy külváros, a *Floriana*. A déli földnyelven van három külváros: a *Borgo* vagy *Città Vittoriosa*, a *Burmola* vagy *Città Cospicua*. A kettő között van a *Singlea* vagy *Isola* nevű sziget, egy harmadik külvárossal. Így *La Valetta* tulajdonképen öt városból áll. Az északi és középső földnyelv között terül

MALTA A GRAND HARBOUR. (A Nagy Kikötő.)

MALTA. A CUSTOMHOUSE (Vámház) ÉS A „CAROLA” GŐZÖS.

E munka számára készült eredeti fénykép után.

el a másik kikötő, a *Marsa Muscetto*, mely vesztegzárul szolgál. Az öböl közepén van egy sziget, *Dsezireh*, melyet a *Fort Manoil* erőd véd s kőgát köt össze a szárazfölddel. Mindkét kikötő rendkívül kedvező fekvéssel bír, 20 méter mélységgel és védve a szelek ellen. A nagy kikötőben van az angolok földközi-tengeri hadi flottája. La Valettától északra még néhány kisebb kikötője van a szigetnek, mindannyian mélyen benyuló, mélyvizű öblök.

A *Tigne*, *St.-Elmo* és *Ricasoli* erődök, megerősített bástyáikkal, erős falaikkal, lőréseikkel, megrakva kikandikáló ágyúkkal fogadják a kikötőbe érkezőt. Százával vannak az ágyúk egy pontra szegezve s nem képzelhető, hogy e három oldalról jövő ágyútűzön keresztül a kikötőbe hatolhatna valaki. Ha be tudna nyomulni, annál rosszabb volna reá nézve; mert a nagy kikötőbe nyíló több kisebb öböl is meg levén erősítve, keresztűzbe fognák a betolakodót.

Nemcsak a víz, hanem a száraz felől is annyira és oly erősen van körülvéve a város erődítményekkel, ezek pedig ágyúkkal és katonasággal megrakva, hogy Malta szigete s annak főhelye, La Valetta, az „*inexpugnabilis*,” a bevehetetlen dísznevet igazán megérdemli. Hajónk csak lassan és bizonyos meghatározott formák mellett mehetett be a kikötőbe. Alig tettünk néhány lépést előre, már előttünk állottak az óriási páncélhajók, bőven felszerelve ágyúkkal és megrakva katonákkal. Minden békés járásunk dacára is kellemetlenül érintettek minket a százával ránk irányzott ágyúk és kézi fegyverek, bár tudtuk, hogy egyáltalán nincsenek rossz czélzattal irántunk.

A kikötő hemzsegett a hajóktól, csolnakoktól, melyek részint horgonyon állottak, részint föl s alá szeldelték a hullámokat.

Csak most, midőn már túl voltunk a város erősségeinek és páncélhajóinak bámulásán, értünk rá a város megtekintésére is gondolni.

Amphitheatráliter fekszik előttünk a város, terraszszerűen emelkednek a házak tömegei egymás fölé, közbe-közbe bástyák, lőrések falak, redoutok, kazamaták, vársáncok szakítva meg soraikat.

A révkalauz kijelölte hajónk helyét a kikötőben s mi siettünk

MALTA SANTA-LUCIA UTCA.

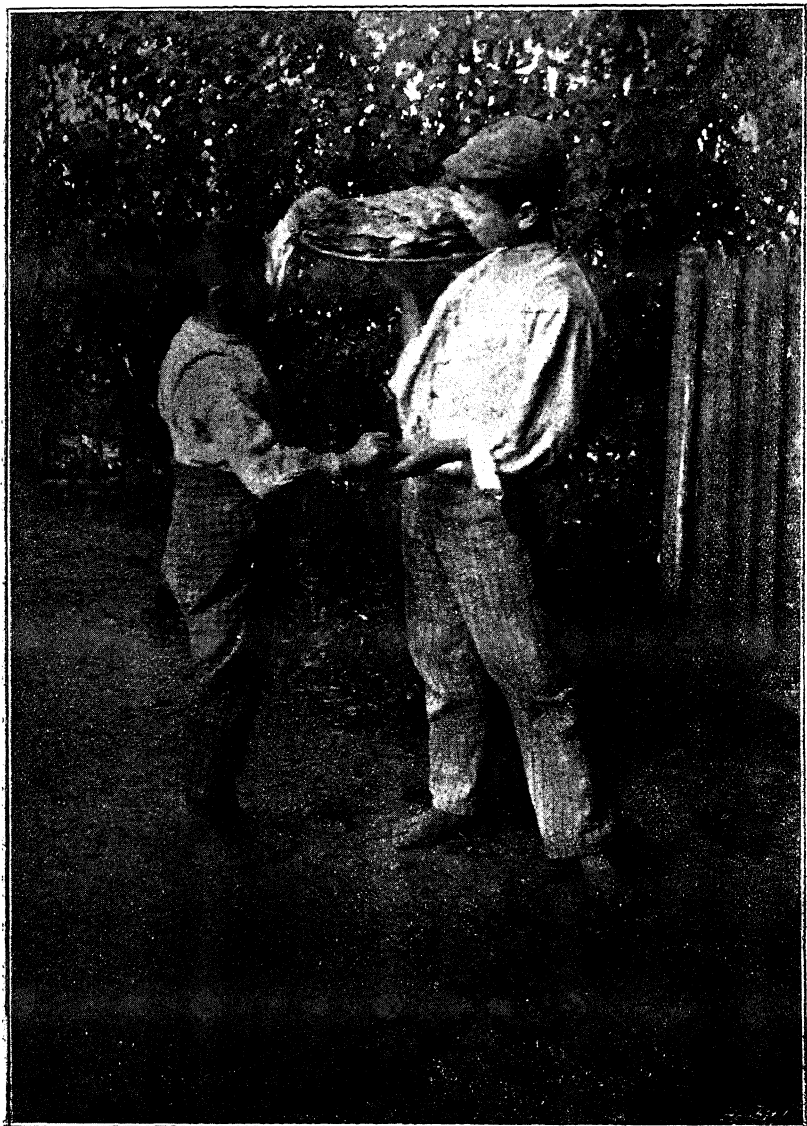
a négy napi szakadatlan tengeri út után kilépni a szárazföldre, a nagy brit birodalom egyik külső territoriumának megtekintésére.

Amint a vámház (*Customhouse*) előtt partra szállottunk, *Kohen Artur* úr, az osztrák-magyar konzul fogadott minket, előzékeny szíveséggel s kísért fel a kikötőből a városba. Meredek utcák vezetnek a kikötőből, többnyire kőlépcsőkön, a város főutcáiba és főterére. Hasonlítanak a konstantinápolyi Galata városrész *Jükszek Kaldirim* (Magas kövezet) nevű utcájához, mely a kikötőből vezet fel Perába.

A házak La Valettában is épen úgy vannak építve, mint Galatában, kiugró fedett erkélyekkel, lapos tetőkkel, melyek alkonykor a család hűsölőhelyéül szolgálnak. Ezek az utcák csak anynyiban különböznek a galataiaktól, hogy itt majdnem minden keresztező ponton, sőt majdnem minden ház előtt van valamely szentnek a szobra vagy képe, virágokkal, színes lampionokkal, olajos mécsekkel díszítve.

Mi a *Strada Santa Lucia*-n, a legfestőibb és legélénkebb utcán mentünk fel.

Az utcai élet, a sürgés-forgás, az utcai elárúsítók éktelen kiabálása is egészen a keleti városokra emlékeztet. Ez a zaj egészen visszaidézi emlékembe a török fővárost és annak életét. Itt egy *osztrigadrús* fiú halad el mellettünk, magasan tartva a kocsonyás csemegével megrakott bádogtepsit és fülsiketítő ordítással kínálja árúját. Nyomában egy másik fiú valami pattogatott borsót, pirított tökmagot, a keletiek igen kedvelt csemegéjét, kínálgatja ép oly erélyes hangon, mint az előbbeni. Ezeket túlkiabálni igyekszik a halárús, aki se lát se hall, csak eszeveszetten szalad fel a lépcsőkön, mintha valami nagy veszedelmet kellene tudtul adni a város lakosainak. De nemcsak férfiak, gyermekek, hanem elárúsító asszonyok is járják be az utcákat, különféle élelmicikkeket ajánlva fel a járókelőknek, vagy az utcára néző háziasszonyoknak. Legtöbben vannak az utcai elárúsítók között a vizesek, akik korsóikat csipőjükre téve s balkezükben poharakat tartva állják el utunkat éktelen ordítással. Az utcasarkokon itt is látunk több helyen pénzváltókat, ép

MALTA. OSZTRIGAÁRÚS.

úgy mint Keleten majd minden városban. Maltának olyan élénk nemzetközi forgalma van, hogy a különféle államok pénzei nagy

változatosságban forognak közkézen s a pénzváltókra igen nagy szükség van.

MALTA. FALDETTÁS HÖLGY.

A mesteremberek itt is az utcára nyíló boltok előtt, a kövezeten végzik mesterségüket. Itt varr a szabó, kalapál a cipész, gya-

lul az asztalos, főz a lacikonyhás. A mindenféle színű és illatú ételek itt vannak kitalálva a járókelők inyének csiklandozására. A szakács tele torokkal számlálja elő és kínálgatja hangzatos jelzőkkel ételeit. De maltai ízlés és étvágy kellene, hogy valaki hozzányúljon azokhoz az ételekhez. Az erkélyek (*sahnisinek*) függönyei alól itt is, épúgy mint Galatában, egy-egy tétlenül ülő kacér hölgy néz ki lopva az utcára.

Ha odapillantunk, már eltakarja arcát a függöny. Az utcán járó nők is úgy viselkednek, mint a török nők. A *faldetta* nevű dominószerű köpeny hasonlít a török nők *ferádséjéhez*, azzal a különbséggel, hogy a máltai nő faldettájának fejtakarója is van, mely egy félkörű abroncsból áll, ernyőszerűen ráncba szedve. Amint a nő valakivel találkozik az utcán, a faldettát arca elé húzva surran el mellette. Egészen úgy cselekszik, mint a török nő, aki jasmakjával vagy ferádséjének sarkával takarja el arcát, ha férfivel találkozik.

Fenn a főtéren, a *Palace Squaren*, a kormányzó palotája és a főőrség előtt, katonazene játszott a lakosság mulattatására. Vörös kabátos angol katonák, vagy huszan, állottak körben egy karmester körül, aki pálcájával dirigálta a gyenge zenekart. Volt abban néhány rézfuvó hangszer, nagybőgő, fagot. Sem a zenekar összeállítása, sem a közreműködők derekassága nem volt olyan, hogy hosszabb időre leköthetett volna minket.

Inkább sétakocsizást tettünk a városban és azon kívül. La Valetta főutcája, a *Strada Reale* corsoszerű szép utca, kitünően kövezve, tisztán tartva, mint akármely nagy városé. Házai rendesek, üzletei elegánsak, gazdagok. A Kelet közelségét és a városnak a brit uralomhoz való tartozását elárulják a nagyszámú indiai kereskedők áruházai, Indiának Keleten egyáltalán ismert és elterjedt árucikkeivel. La Valettának gazdag üzleteiben minden angol termék, iparcikk épúgy kapható, mint Londonban s azonkívül a Keletnek sajátos fényüzési tárgyai is raktáron vannak. A Strada Realén végigkocsizva a *Porta Realén* át kijutottunk a *Floriana* külvárosba s onnan a szabadba.

Akármerre kocsiztunk, akármerre tekintettünk, mindenütt bástyákat, erős falakat, ágyúütegeket, védelmi szereket láttunk. Még a városon kívül is falak, sáncok mindenfelé.

A vegetáció akkor már tetőpontján állott. A mezők, szántóföldek, kertek kőrakások közé vannak foglalva, mint a Karszton, melyhez különben is nagyon hasonlít Malta szigete. Alapjában csupasz mészkősziklákból áll a sziget, termékeny humus nélkül. A termőföldet már az ó-korban hajókon hordották össze. Minden maltai hajónak kötelessége volt hazatérőben termőföldet hozni magával idegen földről. A termőföldet újabban Siciliából hozták a szigetre. Mesterségesen is szaporítják azzal, hogy a lefejtett sziklatuskókat szétördelik, kiteszik a nap és eső behatásának s elmállasztják. A sziklamélyedéseket nagy fáradsággal termőfölddel kitöltve, a sziget kétharmadát termékeny talajjá varázsolták. A kőrakásokkal körülkerített kis oázisok terraszszerűen vannak művelve. A burgonya már javában virágzott, sőt részben már elvirított is. Malta nagyon sokat termeszt, leginkább korai kivitelre számítva. Sajátságos, hogy a maltai burgonya magnak nem használható; az ültetésre mindig kívülről visznek burgonyát a szigetre. Nagyon sok takarmányt láttunk a mezőkön. A piros virágú *hedysarum*, koronahere, melyet *sulla*-nak neveznek s nagyon hasonlít a lóheréhez, de ennél nagyobb virágokkal és magasabb növészel, rendkívüli ékessége volt a földtábláknak, s kellemes illattal árasztotta el a vidéket. A lakosok, akik épen hazatérőben voltak a mezőkről, nagy nyalábokban cipelték haza a jószágnak takarmányul.

A magaslatról, ahová kocsisunk hajtott, előttünk láttuk elterülni nemcsak a várost, hanem a körülfekvő vidéket is.

Egy magaslaton, tíz kilométernyire La Valettától fekszik a sziget régi főhelye *Città vecchia*, vagy *Notabile*. A nagy háztömegből álló városig vivő uton mindenütt tetőtlen házak, mintha romban heverő tanyák, vagy katonai őrházak volnának. Az egész vidék különben ép oly szomorú és kopár, mint Jeruzsálem környéke. A város maga szintén nagyon meg van erősítve; falai és bástyái már messziről látszanak. Főtemploma állítólag azon a helyen épült,

ahol állott volt háza Publiusnak, a sziget római helytartójának, aki a szigeten hajótörést szenvedett Pál apostolt barátságosan fogadta. Nevezetessége e helynek *S. Paolo* temploma is. Ez azon barlang fölé épült, melyben Pál apostol három hónapon át lakott volt. E város volt a sziget főhelye egészen 1566-ig, amikor La Valette, johannita nagymester, belátva, hogy a sziget a tengerparttól messze fekvő helyről sikeresen meg nem védhető, a tengerparton vetette meg a mostani városnak alapját. Az éleslátású nagymester helyes érzékével felismerte alkalmas fekvését a védelem szempontjából s a városnak idetelepítésével és megerősítésével a szigetet bevehetetlenné tette. Csak most láttuk igazán, hogy mennyire meg van a város a szárazföld felől is erősítve. A vasgyűrűk, melyek e város külső helyeit is körülfogják, olyan védelmi vonalat képeznek, melyen semmi erőnek sem lehet keresztül törnie.

Malta szigete előnyös fekvésénél fogva a Földközi-tenger közepén, két földrész között, a Nyugat és Kelet határvonalán, 100 kilométernyire a sicíliai Capo Passerótól, és 325 kilométernyire az afrikai Dimasz-foktól, úgyis mint a gőzhajózás főállomása és a Földközi-tenger raktára, valamint hadászati szempontból is nevezetes és fontos pont. Az angol hatalomnak főtámaszpontja a Földközi-tengeren s azért nagyon érthető, hogy az angolok oly szívósan ragaszkodnak bírásához és oly nagyon megerősítették. *Malta* szigete *Gozzo*, *Comino* és *Cominotto*-val együtt 370 négyszög kilométer terjedelmű, melyből 275 négyszög kilométer esik magára Maltára. A Maltai szigettenger kétségtelenül még Siciliához tartozik természeténél fogva. Egykor ép úgy össze volt forrva Siciliával, mint ez utóbbi az olasz félszigettel. Erre mutat az a körülmény, hogy míg Malta szigetétől keletre van a Földközi-tengernek legnagyobb mélysége, hol az ólomgolyó három-négyezer méter mélységig lebocsátható; addig a Maltai-szorosban, Sicilia és Malta között, nagyon sekély a tenger. Itt egy földszorost mosott el a tenger hulláma. Napjainkban is folyton kisebbedik Malta szigete. A sziget déli partjai, melyek tele vannak a bennszülöttek által *gar*-nak nevezett barlangokkal, a tenger hullámai által folyton folyvást elmállasztatnak, összeesnek és a tenger hullá-

mai tova mossák a leszakadó törmeléket. A sziget lakosainak száma 177.000-re rúg, melyből 80.000 esik La Valettára, a katonaság közel 7000 emberre rúg. A sziget 250 méter magasságig emelkedő mészkő fensíkből áll, melynek déli és délkeleti része teljesen tagozatlan, egyenes vonalban huzódik tova s esik le meredeken a tengerre. Itt megközelíthetlenség a tengerpart. Észak-keleten lankásan ereszkedik le s öblökkel van átszelve. A laza mészkő-sziklákban számos barlang van, melyek némelyikéhez már az ó-korban mondák fűződtek. Csak öt kis patakja van a szigetnek, melyek nem tudnak elég ivóvizet szolgáltatni s azért cisternákba felfogott esővízzel pótolják a szükségletet. La Valettának vízvezetéke kitűnő vizet szolgáltat.

A rendkívül termékeny szántóföld kétszer terem évenként. Május, júniusban van a gabonaaratás, melynek bevégezése után gyapotot termelnek. Búzát, árpát novemberben vetnek. A növénytenyésztés rendkívül gazdag. Az olaszországi vegetáción kívül van forró égővi is. A gabonaféléken kívül nagyban művelik a gyapotot, melyből 40.000 mázsát termelnek évenként. Van a szigeten cukornád, olaj, bor, sok déli gyümölcs, különösen füge, narancs, ez utóbbi a legfinomabb minőségű. Gozzo szigetén teremnek a finom veresbélű narancsok és kitűnő mandarinok. A burgonya háromszor terem.

Az éghajlat rendkívül forró. Az ég májustól augusztusig felhőtlen és csodálatosan tiszta. Septemberben beköszönt a lankasztó, egészségtelen scirocco. A téli hónapokban, december, január és februárban nagy esőzések vannak. Januárban a középhőmérsék 13° R; augusztusban 28° .

Sétakocsizásunkon a város jó részét bejártuk. A város külső részei itt is szegényesek. Alacsony, szűk helyiségekben zsúfolva lakik a szegényebb néposztály; minden dolgát az utcán, a ház előtt végzi, mint Dél-Olaszországban és Keleten egyaránt. Utunkon lépten-nyomon papokkal, papnövédekkel találkoztunk. A papság a világon sehol sincs oly nagy számban képviselve, mint Maltában. Magában La Valettában 1892-ben 80.000 lakosból volt 820 világi pap, 375 szerzetes és 180 apáca, tehát összesen 1375 egyházi személy, kik a sziget javainak egynegyedét bírják. A nép egyáltalán

katholikus és rendkívül vallásos. Minden családnak megvan a maga házi papja, aki a családban neveli a gyermekeket, s végzi a házi titkári teendőket; a családnak bizalmasa, tanácsadója, vezetője. Az egyházi férfiak iránti ragaszkodás és rokonszenv oly nagy, hogy az iskolás gyermekek is jobbára papi köntösben járnak. Mindenütt papi mentor kíséretében és többnyire talárban láttuk a gyermekeket és ifjakat.

A maltaiak erős kötésűek, barna arcszínűek. A férfiak magasak, erősek, izmosak, elevenek; a nők általában alacsony termetűek, szabályos arcvonásokkal, kellemes megjelenéssel. A maltai munkás, dolgos nép, mértékletes, kevés igényű. Mint jó tengerészek a Földközi-tengeren mindenütt ismeretesek. A szigeten lakott különféle népek összekeveredéséből származtak. Nyelvük (*la lingua Maltese*) olaszszal kevert arab; a művelt osztály olaszul beszél; ezt a nyelvet használják a törvénykezésben és iskolában is. A kormányzásban uralkodó az angol nyelv, melyet a nép azonban csak kevéssé tudott elsajátítani.

Jellemre a maltai közelebb áll az arabhoz, mint az olaszhoz s bár nyelve is inkább az arab eredetre utalja, mégis inkább olasznak tartja magát. A nép rendkívül vallásos, de kevés erkölcsi alappal. Fanatikus vallásossága dacára könnyen rááll a legnagyobb kihágásra s az öldökléstől, gyilkosságtól sem igen retten vissza. Hirtelen természete hamar ragadja szenvedélyességre, erőszakosságra. Furfangos, alattomos természetével könnyen szolgál mások eszközeül. Bosszúálló természete miatt egész Keleten kerülik.

Malta története visszanyúlik a mondák korára. Itt keresik Homeros Ogygia szigetét, hol Atlas leánya, Calypso nymphea Ulyssesst varázsával fogva tartotta. Annyi tény, hogy a phöníciaiak gyarmatot alapítottak itten, termőföldet szállítottak a szigetre, melyet akkor *Melitének*, Mézesnek neveztek, földművelést űztek s a Földközi-tengeren messze terjedő kereskedést folytattak. Majd görögök is települtek ide, kik különösen az itt készült gyapotárúkkal járták be a közelfekvő piacokat. Híres volt a sziget már akkor is mézéről és rózsáiról. 400-ban Kr. u. meghódítják a karthagóiak, kiket a második pún háború után

kiszorítanak a rómaiak ; de ezek keveset törődnek e birtokukkal ; úgy annyira, hogy a Földközi-tenger kalózai e szigeten ütnek tanyát. A vandálok veszik ki a szigetet a rómaiak kezéből 454-ben, de 494-ben a góthoknak csinálnak helyet. Belisar 534-ben elűzi őket s elfoglalja Melitét a byzanciak számára. Először 870-ben, másodszer 904-ben az arabok lesznek urai a szigetnek s nevét *Maltache*-ra változtatják, melyből lett Malta. 1090-ben a normannok kerítik hatalmukba Roger alatt s összekötik Siciliával, melynek sorsában ezentúl osztozkodik. Majd 1525-ben V. Károly hűbérül adja Maltát a johannitáknak, kiket 1522-ben Ródus szigetéről a törökök elűztek. Ezen időtől fogva a sziget a maltai lovagok történetéhez fűződik.

Visszaérkezve kirándulásunkról, a *Grand Hôtel*-be mentünk ebédelni, ahol leginkább angolokból álló társaságot találtunk. Egy idősb angol hölgy, beszédünkről megismerve, hogy magyarok vagyunk, társalgást kezdett velünk, tudakozódva magyar ismerőseiről, kikkel Maltában találkozott volt. Elmondotta, hogy évenként több hónapot szokott Maltában tölteni, míg a hőség türelhetlenné nem válik. Most a meleget már elviselhetetlennek találva, közelebb-ről elhagyja a szigetet s feljebb megy Olaszországba.

Malta főterén és főutcáján a késő esti órában is élénk életet találtunk ; a főútletek is jobbára még nyitva voltak s fényesen kivilágítva. Visszamentünk az Árpádra, ahol még az éjet töltöttük, nem épen nyugalmasan, mert hajónk a késői megérkezést pótolni akarván, egész éjjel nagy zajjal rakodott, hogy másnap tovább meheszen Palermoba.

Másnap kora reggel felmentünk a városba, hogy lehetőleg kihasználjuk a még rendelkezésünkre levő időt. A reggeli órákban még csak kevés emberrel talákoztunk. Itt is, mint a déli vidékeken egyaránt, későn kezdődik a napi foglalkozás és későn csendesedik el az esti élet. Leginkább *tejárúsokkal* talákoztunk, akik kecskéjüket a ház elé vezetik s ott fejk meg a vevő szemeláttára. Ép úgy, mint Rómában és Nápolyban. A türelmes állat végig járja a várost gazdájával s mintha maga is jelt akarna adni otltétéről, minden állomásnál el-elmekegi magát, míg akad vevő, aki tejét megvásárolja.

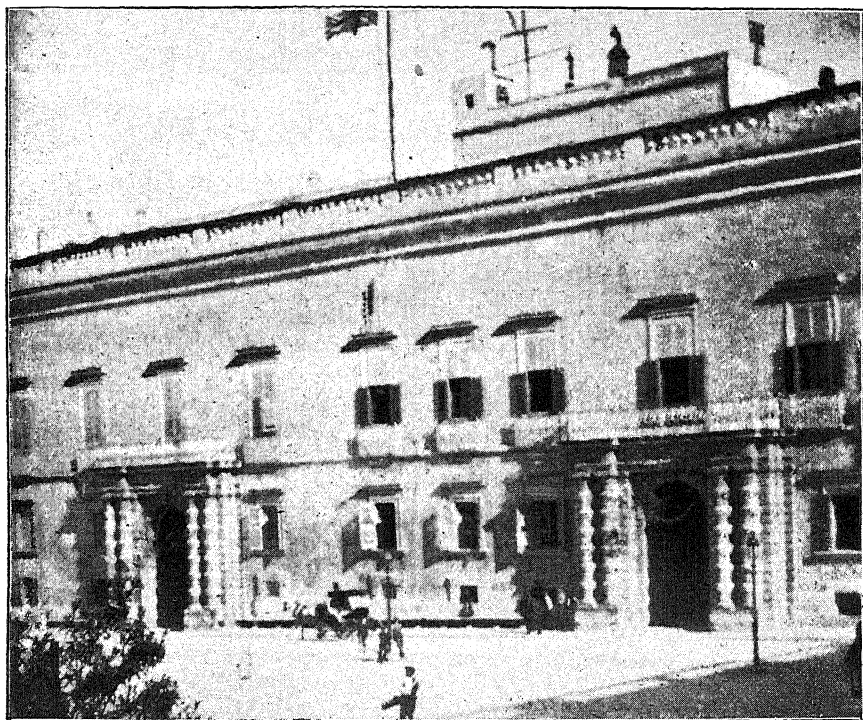
Amint letelepedtünk a nagy kávéház előtt, azonnal megleptek az utcai árúsok, kínálva újságokat, cipőtisztítást, gyufát, virágokat.

MALTAI TEJÁRUS.

Leginkább elárasztottak virágokkal. Gyönyörű rózsabokrétákat ajánlottak, valóban hallatlan csekélységért. Malta híres virágairól, külö-

nösen rózsáiról, melyek rendkívül szépen virítanak a szigeten. Már az ó-korban is híresek voltak a sziget rózsái. Aztán jöttek a madárkereskedők, kalitkáikban mindenféle éneklő madarat, leginkább kanárikat kínálgatva. Maltának helyi különlegességét képezik a kanárik; majdnem minden utazó vásárol emlékül egyet e kitűnő énekesek közül. Csodálkoztak is szörnyen a madárkereskedők, midőn nem fogott rajtunk a madarak kínálgatása.

MÁLTA. A KORMÁNYZÓ PALOTÁJA.

A kormányzó palotája, a város főterén, volt első látogatásunk célpontja. Egyszerű, kaszárnyaszerű nagy kőépület, minden külső ékesség nélkül. Még a johanniták idejéből való, mikor a rend nagymestere lakott benne. Azóta, hogy a rend elköltözött a szigetről, sok változáson ment itt keresztül minden.

A johannita rendet, az első és legrégebb egyházi lovagrendet,

amalfibeli kereskedők alapíták 1048-ban s ajándékokkal engedélyt nyertek az egyiptomi khalifától, hogy Jeruzsálemben a szent sír közelében templomot és Sz.-Benedekrendű kolostort építsenek, melyhez később zarándokházat kapcsoltak. Tagjai eleinte betegápolással foglalkoztak. Midőn Jeruzsálemet Bouillon Gottfried meghódította, 1099-ben a rend külön ruházatot kapott, fekete köpenyt, fehér vászonkeresztrel a baloldalon s elszakadt eredeti templomától. A rend új szervezetét 1113-ban megerősítette a pápa s később a három szerzetesi fogadalom mellé negyediknek a hitetlenek elleni harcot tette kötelezővé. Ez által a rend a templomosok mintájára egyházi lovagrenddé változott. Az egyszerű kereszt helyett, a nyolc lovagerény jelképeül, nyolcas keresztet kaptak s a fegyverzet fölött vörös felső ruhát viseltek. Tagjai három osztályból állottak, nemes származásúakból a hadviselésre, rendi szerzetesekből az egyházi teendők végzésére és szolgálatot végző testvérekből, a betegek ápolására és a zarándokok kalauzolására. A rend szépen gyarapodott és gazdagodott. De a templomosokkal folytatott versengésük és a rend kebelében támadt szakadás folytán megkönnyítették Szelaheddin szultánnak Jeruzsálem meghódítását. Sok viszontagság és sok fényes fegyvertény után 1312-ben hatalmukba kerítik Ródus szigetét, melyet mintaállammá alakítanak s magukat e helyről ródusi lovagoknak nevezték. Egy nagymesteri választásból támadt versengés és szakadás a szigetet 1522-ben a török kezére játszotta. A ródusi lovagok hazátlanul bolyongtak, míg V. Károly 1525-ben Maltát, Gozzot és Cominot, Tripolisszal együtt hűbérül adja nekik; minek elismeréseül évenként egy fehér sólymot kellett a siciliai spanyol helytartónak küldeniök. Ettől kezdve maltai lovagoknak nevezték magukat. Gyakran és fényes eredménnyel harcolt a rend a törökök ellen; többek között 1565-ben, egy évvel Szigetvár bevétele előtt. Szulejman szultán több rendbeli panasz folytán elhatározta Malta szigetének bevételeét, s április elsején nagy sereggel és nagy hajóhaddal indult el Konstantinápolyból Piále kapudán pasa és a hetvenöt éves Musztafa pasa. Május 19-ikén érkezett meg hada a Malta sziget délkeleti részén levő Marsa-Scirocco kikötőbe. Először a St. Elmo

erődöt vették ostrom alá, melyet nagy áldozat árán be is vettek. A vár ostrománál elesett maltai hősök tetemeit Musztafa pasa négy részre vágatva, kereszt alakjában deszkákra szegeztette s úgy úsztatta a város kikötőjébe, hogy a lakosokat elrémítse. E kegyetlenséget La Valette, nagymester, aki a keresztény felebaráti szeretetről megfélemedezett, azzal viszonzta, hogy az elfogott török foglyokat megfojtatta s ágyúgolyók helyett fejeiket lövette a törökökre. Az ostrom és védelem egészen Kisasszony napjáig tartott, amikor a sicíliai alkirály segítsége megérkezvén, a török erő felhagyva az ostrommal, 20.000 embernyi veszteséggel kényszerült Malta alól elvonulni. A maltaiak csak 5000 embert vesztek. A törökök maltai kudarca viszonzás volt a Ródus szigetén Szulejman szultántól szenvedett vereségért. Ekkor építették a kikötő melletti új-várost, melyet a török ellen hősiesen harcoló nagymester nevéből *La Valettá*-nak neveztek el. Még ezután is voltak a rendnek szép fegyvertényei; de a kebelében támadt egyenetlenségek lassankint meggyöngítették. A haladó korszellem is meggyöngítette bástyájukat. I. Napoleon 1798-ban, egyiptomi útjában, La Valettát és vele a szigetet is, egyes rendtársak árulása folytán, hatalmába keríti. 1800-ban az angolok vetik meg lábukat a szigeten s bár az amiensi béke 1802-ben visszaítélte a szigetet a rendnek; Anglia vonakodott azt kiszolgáltatni, mire aztán az 1814-iki párisi béke véglegesen megerősítette őket birtokában.

A kormányzó palotájában ma is sok érdekes látnivaló van, habár a franciák a megszállás alkalmával igen sok értékes tárgyat elvittek onnan. Érdekes a palota egyik szárnyában elhelyezett muzeum és fegyvertár, melyben a lovagrend korából sok hadi felszerelést, ágyúkat, kézi fegyvereket, kardokat, hadi ruházatokat, páncélokot, sisakokat, lobogókat őriznek. A tanácsteremben szép gobelineket láttunk a falakon. A föld részeit ábrázoló gobelinek a legszebb műreemek e nemben. A folyósón a rend nagymestereinek arcképei vannak időrendi egymásutánban kiaggatva. A tanács, Maltának parlamentje, áll 18 tagból, kik közül tizet a korona nevez ki, nyolcat a nép választ.

Érdekes volt megtekinteni a nyilvános könyvtárt is, a kormányzói palota szomszédságában, mely naponként nyitva áll a közönség rendelkezésére. 52.000 kötet könyv van benne, leginkább a földrajz, történelem, államtudományok és nyelvészet köréből. A könyvtárban akkor is sok olvasót találtam s egyáltalán mindig sokan veszik igénybe kényelmesen berendezett olvasótermeit.

Kohen Artur osztrák-magyar konzulunknál tett látogatásom után az ő ajánló soraival meglátogattam *Napoleone Tagliaferrot*, az egyetem és lyceum igazgatóját, aki maga a legnagyobb előzékenységgel és szívességgel kalauzolt engem mindkét tanintézetben. Az egyetem a lyceummal egy épületben van elhelyezve, mely régebben a jezsuiták tulajdona volt. Nagyon szűken van e két intézet a mostani épületben. A földszinten vannak a lyceum tantermei, melyek a folyósóra nyílnak s ettől csak alacsony deszkafallal vannak elválasztva, úgy hogy a tantermekből minden szó kihallik a folyósóra. A tantermek igen magasak és jól szellőzhetők. A butorok, különösen a hosszú és keskeny padok nem célszerűek. A rajzi előadóterem tágas és célszerűen van berendezve. Sok gipszmodell és rajzminta van a falakra kiaggatva. A tanulók rajzaiból is mutatnak egy gyűjteményt, melyben sok szép munkát találtam. A természetrajzi és fizikai szertár gazdagon van ellátva tanszerekkel, a megfelelő előadótermek jól vannak felszerelve. Az előadási nyelv olasz, némely tantárgyat angolul tanítanak. A kezdő osztályokban kiegészítőül a maltai nyelvet is használják. Az egyetemen kizárólag olaszul tartanak előadást. A lyceum egységes középiskola, ketté ágazó classikus és modern iránynyal. Minden irányban három nyelvet tanítanak és pedig a classikus irányban angolt, olaszt és latint. A modern irányban a latint a francia nyelv pótolja. A görög facultativ volt egy ideig, de eltörülték, mert kevesen tanulták. Az iskolai év három időszakból áll s mindenik végén vizsgálatot tartanak. A nagy szünet augusztusban és szeptemberben van. Az egyetem négy fakultásból áll; de csak minden harmadik évben adnak az egyetemre való fellépéshez képesítést (*licenza liceale*). Az egyetem előadó termei, az épület emeleti részén, szintén igen szűkek és kényelmetlenek. Az egyetem-

nek különválasztása ügyében már régóta folynak a tervezgetések; de még mindig nem tudták a kérdést megoldani, finánciális akadályok miatt. *Dr. Caruanával*, a tanulmányi ügyek vezetőjével is volt alkalmam megismerkedni. Szívesen ellátott mindenféle adattal és Malta tanügyére vonatkozó nyomtatványokkal. *Tagliaferro* úr, a maltai népnyelvvvel is behatóan foglalkozik. Népköltési gyűjteményei a sziget népének életére, szokásaira, jellemére vetnek érdekes világot. Rövid találkozásunk alatt is sok érdekes dolgot mondott kis hazájáról és népéről.

A székesegyházat (*S. Giovanni*) 1576-ban alapította a lovagrend; kívülről nem sokat mutat. Annál díszesebb, fényesebb belseje. Két alacsony tornyának egyike harangtoronyul is szolgál. A harangok itt is szabadon állanak, mint Olaszország legtöbb vidékén. A templom legnagyobb ékességeit képezik a nagymesterek síremlékei s az egyes nemzetiségű kápolna-fülkék. Ezek bronz-, márvány- és mozaikdíszszel s remek festményekkel vannak gazdagon elhalmozva. A főbemenettől jobbra van *Caravaggio* festménye, mely Szt. János fővételét ábrázolja. A második kápolna a portugáloké, a harmadik spanyol, a negyedik provensali, az ötödik (*della Vergine*) gazdagon van ezüsttel ékítve, itt őrzik a törököktől elvett városok kulcsait. Balról a második kápolna az osztrákoké, a harmadik olasz, a negyedik francia, az ötödik bajor. A templom alatti sírboltban vannak a nagymesterek koporsói, többek között L' Isle Adamé, az első nagymesteré, La Valetteé s másoké. A templom ragyog a becses ércektől s a művészet remekeitől. A mennyezet freskóit kitűnő művészek ecsetje festette.

A cicerónék, kalauzok itt is folyton a sarkunkban voltak. Itt is olyan alkalmatlanok az idegennek, mint Olaszországban. Alig tudjuk őket lerázni nyakunkról. Mindenféle szolgálatra ajánlkoznak. Még bevásárlásokra is vállalkoznak. Pedig itt van rájuk legkevésbé szükségünk. Maltának üzletei, különféle díszmü kereskedései és különlegességei igazán ellenállhatatlan erővel vonzzák az idegeneket. A maltai nép nemcsak halászzattal, hajózással és kereskedéssel foglalkozik, hanem egyes iparágakban is jeleskedik. Csipkéi igen

keresettek; a csipkeverés közel négyezer embernek ad kenyeret; híresek gyapotszövevei, melyek mintegy tizenegyezer embert foglalkoztatnak; aranyfiligrán ékszerei kedvelt iparcikkek; asztalosai igen díszes butorokat készítenek, melyek arab minták szerint keleti ízlésben kiállítva, mint kiviteli díszcikkek is szerepelnek. A szigeten nyert márványt is művészileg tudják feldolgozni butorokhoz és dísz tárgyakkal.

Dacára a nép minden szorgalmának, igyekezetének, Malta szigete még sem képes lakóit eltartani; mert rendkívül sűrűn lakják a szigetet. 435 ember esik egy kilométerre. Bármennyire ragaszkodnak is szép szigetjükhöz, melyet „*a föld virágának*“ neveznek, mégis idegen földre kell menniök, hogy megélhessenek. A Földközi-tenger vidékeit, Afrika tengerparti városait, leginkább Algirt, Tunist, Alexandriát tömegesen keresik fel; Konstantinápolyban is nagy telepe van a maltaiaknak. A galatai külváros azon része, melyben maltaiak laknak, szakasztott mása La Valettának, meredek utcáival, erkélyes házaival. Becsülendő erénye a maltaiaknak, hogy külföldön szorosán összetartanak, erős telepet alkotnak, ahol egymás érdekeit a legszívósabban védik, támogatják.

Malta népe az angol kormánynak sokat köszönhet; mert soráról atyailag gondoskodik. Az anyagi jólét, a vagyonosodás jelentékenyen emelkedett, mióta a brit uralom kerité hatalmába a szigetet. A brit kormány nemcsak a maltai nép, hanem a maga jólfelfogott érdekében is cselekszik, midőn a sziget ügyeit előmozdítja. Malta az angol kormánynak elsőrendű gyarmata. Fontosabb Gibraltárnál. Mert mint a Földközi-tenger közepén fekvő pont, uralkodik annak keleti és nyugati medencéje fölött. Innen, mint őrtoronyból szemmel tarthatja a tengert, a Gibraltartól Szmírnáig és a Szuezi csatornáig. Nemcsak kereskedelmi központul és raktárul, hanem hadi arsenálul is szolgál az angoloknak. Malta nélkül nem lehetnének urai a Földközi-tengernek. La Valetta kikötője, a világ egyik legnagyobb és legbiztosabb réve, mindkét irányú szükségletnek kitünően megfelel. 1892-ben a bevétel 258 millió márkára rugott; a kivitelt tett 239 millió márkát. Az évi állambudget abban az évben 5.900.00 márkára ment;

ezzel szemben a kiadás 6.070.000 márkát emésztett fel; a többletet az angol kormány a nemzeti kincstárból fedezi.

Szívesen időztünk volna még e rendkívül fontos és érdekes helyen, ahol bő anyagot találtunk tanulmányozásra. A népélet első sorban, aztán a nép nyelve, szokásai, jelleme nem egy irányban kötötte le figyelmünket. Aztán a vidéknek némely régészeti nevezetességeit is óhajtottam volna megtekinteni. A phöníciaiak és görögök idejéből vannak érdekes romok, sajtáságos emlékek. Gozzo szigetén a *Torre dei Giganti*, az óriások tornya, egy kockakövekből habarcs nélkül rakott nagy építmény, mely a Sardinia szigetén található *nurághik*hez hasonlít. Azokkal valószínűleg közös eredetre vihethő vissza.

Le kellett mondanom arról az eleve készített tervről, hogy meglátogatom Szt. Pál öblét és Calypso barlangját. Az első egy jelentéktelen kis öböl, a második egy elhagyott barlang, mely félig betemetve, félig összeomladozva áll. És mégis mindkét hely nagyon érdekelt engem. Hányszor állunk meg ihlettel egy kődarab vagy egy jeltelen pont előtt, melyhez a kegyeletnek valamely emléke fűződik. A hely felidézi lelkünkbe a múltat, megelevenülnek előttünk az itt lefolyt események s mintha újra életet nyerne a kép, mely századok óta elmosódott.

Olyan barlangot, mint amilyen a Calypsoé, ha nem szebbet, százat is láttam s mégis szerettem volna látni azt az egyet, ha még oly dísztelen, elhagyott és omladozó is, azt, amelyhez Homerosnak szép mondája fűződik, amelyben lakott az isteni szülött Calypso, aki a hajótörött Ulyssest vendégül befogadta s hét évig magánál tartotta. Milyen vonzó színekkel festi ezt a barlangot a vak dalnok. Valóságos kis földi paradicsom lehetett. Akkor még sűrű erdő borította a szigetet, ma egyes fákat is alig látunk rajta; akkor a barlangban négy patak csergedezett; ma az egész sziget vízhiányban szenved. És mily buja tenyészet vette körül a barlangot, melyben Atlas leánya lakott; mily bőségben volt ott minden, ami istenek és emberek előtt kedves! De az égiek parancsára Calypsonak el kell bocsátania Ulyssest. Hajót tákol össze magának s megy fölkeresni hazá-

ját és búban epedő családját. Az istennő pedig eleped utána bánatában.

Az istenek kora lejárt. Elköltöztek a halandók köréből. Felűnik az igazság napja. Az egy igaz isten követe, az új vallás apostola, megjelenik a szigeten s hirdeti az isten igéjét. Szavaira csodás varázs száll az emberek szívébe, mintha világosság úzná el az éj homályát, mintha hályog hullana le a vakok szeméről. Látnak és hisznek.

Közel voltam a Szt. Pál öbléhez. Mintha láttam volna az úrnak egyszerű szolgáját ragyogni fényben, glóriában, mintha hallottam volna ajkairól a magasztos igéket, melyek egy új világot nyitnak még az emberek előtt, melyeknek hallatára halomra hullanak a pogányok oltárai, elszállanak a halandók köréből a hamis istenek, hogy fölépüljön az egy igaz istennek országa s oltáraitól szálljon égbe a tiszta áldozat tömjéne. És azóta romban hever Calypso istennő barlangja Malta szigetén.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
I. Fiume	1
II. Trieszt	7
III. Az Adrián	11
IV. Itália partjain	21
V. Az Jóni-tengeren	28
VI. Sicilia	34
VII. Az Etna és vidéke	41
VIII. Catania	52
IX. Taormina	59
X. A Messinai-szoros mentén	68
XI. Messina	77
XII. A Tyrrhéni tengeren	84
XIII. A Libyai tengeren	90
XIV. Siracusa	94
XV. Sicilia belsejében	110
XVI. Girgenti	123
XVII. A sziget történetéből	133
XVIII. Palermo	145
XIX. Nagypénteken Palermoban	164
XX. Monreale	171
XXI. Búcsú Trinacriától. Utazás hazafelé	180
XXII. Nyolcszáz tengeri mértföld	189
XXIII. Malta	195

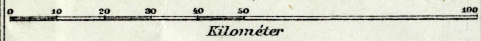

SICILIA ÉS MALTA

TÉRKÉPE

Rajzolta Kogutowicz Manó

Mérték 1:1625000

Kilométer

Budapest 1895.

13 Keleti hossz Greenwich-től

14

15

16